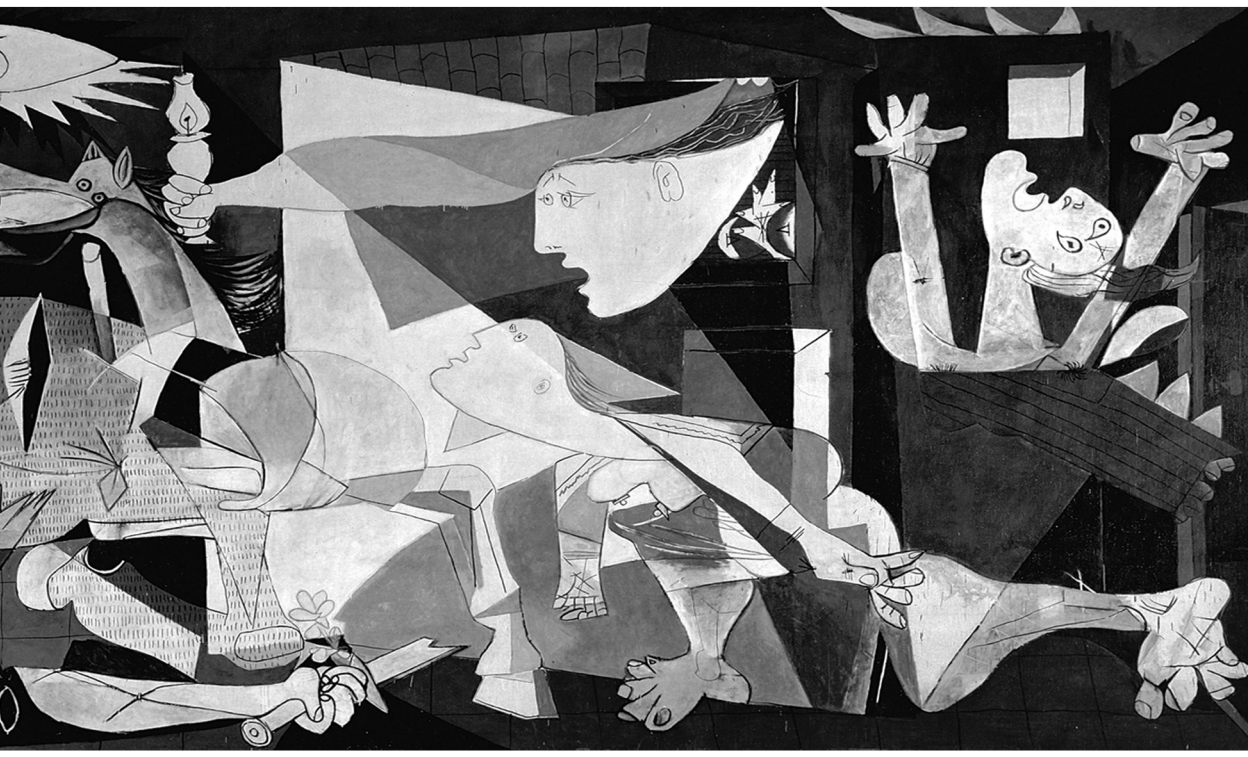

δοκιμή πρώτη

η κανονικότητα του ναζιστικού φαινομένου

ο φασισμός στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

12.2012

δοκιμη

κοινωνικής χειραφέτησης
& απελευθερωτικής πράξης

dokimh.espivblogs.net

Η “**Δοκιμή Πρώτη**” τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα τον Δεκέμβριο του 2012 από την ομάδα *Δοκιμή κοινωνικής χειραφέτησης και απελευθερωτικής πράξης* • **Επιμέλεια κειμένων:** Σωτήρης Π. • **Σχεδίαση, Σελιδοποίηση:** Σωτήρης Α. • **Εκτύπωση:** Τυπογραφείον • **Επικοινωνία, αποστολές:** dokimh12@gmail.com

Η εικόνα του εξώφυλλου αποτυπώνει μέρος της *Γκερνίκα (Guernica)*, ίσως το διασημότερο έργο του **Pablo Picasso**. Ήταν παραγγελία της δημοκρατικής κυβέρνησης της Ισπανίας για τη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού το 1937. Ο Picasso εμπνεύστηκε το έργο όταν, στις 26 Απριλίου της ίδιας χρονιάς, στα πλαίσια του Ισπανικού Εμφυλίου, Γερμανοί πιλότοι της αεροπορίας των εθνικιστών βομβάρδισαν την κωμόπολη Γκερνίκα της Χώρας των Βάσκων. Λέγεται πως όταν οι Γερμανοί εισήλθαν στο Παρίσι κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στην προσπάθειά τους να βρουν καλλιτεχνικούς θησαυρούς και να τους κατασχέσουν, ένας Γερμανός Αξιωματικός έδειξε σε φωτογραφία τον πίνακα «Γκερνίκα» στον ίδιο τον Πικάσο που είχε προσαχθεί ρωτώντας τον:

-Αυτόν τον πίνακα εσείς τον κάνατε; Κι εκείνος απήντησε με θάρρος: Όχι, Εσείς!

ΔΟΚΙΜΗ ΠΡΩΤΗ

Η Κανονικότητα του Ναζιστικού Φαινομένου

✱

Ο Φασισμός στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Δεκέμβριος 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ανοιχτό κάλεσμα: Να αναμετρηθούμε με την εποχή μας	6
Προλογικό σημείωμα	9
Νέα κατάσταση, νέα καθήκοντα: Ο αντικαπιταλιστικός χώρος απέναντι στον φασιστικό βραχίονα του κεφαλαίου	12
Φιλελευθερισμός – Ολοκληρωτισμός: Μια ανομολόγητη σχέση	22
Χρυσή Αυγή: Win-win situation	46

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Οι ρίζες του Ναζισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, του Enzo Traverso	56

Ανοιχτό κάλεσμα Να αναμετρηθούμε με την εποχή μας

Μετά από δυο χρόνια επιβολής των πολιτικών του μνημονίου είναι φανερό ότι συντελείται ένας βαθύς μετασχηματισμός του ελληνικού καπιταλισμού, μέσα στο πλαίσιο της διεθνούς καπιταλιστικής κρίσης. Ένας μετασχηματισμός που έχει γκρεμίσει μια για πάντα τις γέφυρες προς τον υποτιθέμενο «χαμένο παράδεισο» της προηγούμενης συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας. Από εδώ και πέρα δεν έχουμε παρά να κοιτάμε προς τα μπρος.

Οι κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες του σήμερα δεν μπορούν να στοχεύουν στην αποκατάσταση της προηγούμενης συνθήκης, αλλά στην προοπτική μιας εδώ και τώρα ανατρεπτικής διαδικασίας και της ανάπτυξης ενός ισχυρού κοινωνικού και πολιτικού ρεύματος που θα συνδράμει στην υπόθεση της κοινωνικής χειραφέτησης. Μπροστά στα μάτια μας ανοίγονται τα πιο κομβικά διλήμματα που θα μπορούσε να μας θέσει η ιστορία: θα αγωνιστούμε για να συμβάλλουμε σε μια κίνηση της κοινωνίας προς την χειραφέτηση και την ανατροπή του καπιταλισμού ή θα υποταχθούμε στην συνθήκη μιας νέας βαρβαρότητας, που το κεφάλαιο θεωρεί απαραίτητη για την επιβίωση του;

Αυτό το δίλημμα ξεπερνάει μια απλή πολιτική, ιδεολογική ή ηθική τοποθέτηση, αποκτάει σήμερα περισσότερο παρά ποτέ έναν επιτακτικό χαρακτήρα που αφορά άμεσα τις ζωές μας. Είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου κυριολεκτικά αυτή τη φορά. Οι δικές μας απαντήσεις θα καθορίσουν και το δικό μας μέλλον. Δεν απαιτεί απλά την τοποθέτηση μας, αλλά την άμεση πράξη μας, όχι για να ηττηθούμε ηθικά δικαιωμένοι αλλά για να διαρρήξουμε το «αναπόδραστο» του καπιταλισμού.

Μπορεί για πολύ κόσμο η ανατροπή του καπιταλισμού να φαίνεται πιο απίθανη κι από την καταστροφή του κόσμου. Ωστόσο, αυτό ακριβώς είναι το διακύβευμα της εποχής μας. Θα σπάσουμε αυτό τον αέναο κύκλο της καπιταλιστικής συσσώρευσης που οδηγεί στην καταστροφή μας ή απλώς θα παραμείνουμε αδρανείς κι εγκλωβισμένοι στις συνθήειές μας με αποτέλεσμα να τον υποστούμε με όλες τις καταστροφικές συνέπειες που θα έχει αυτό για την κοινωνία και το περιβάλλον ;

Σ' αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσει να δώσει κάποιες απαντήσεις αυτό το νέο εγχείρημα το οποίο προσπαθούμε από κοινού να συνδιαμορφώσουμε. Μέσα από μια διαδικασία αλλητροφοδότησης από διαφορετικά βιώματα και οπτικές, επιχειρούμε να

περάσουμε και στη συγκρότηση μιας κοινής πολιτικής συναντίληψης με στόχο πέραν των άλλων να καταφέρουμε να δημιουργήσουμε από κοινού πολιτικά εργαλεία χρήσιμα για όλους και όλες μας. Επιπλέον παρά τις διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες και προσεγγίσεις είναι σημαντικό στοιχείο το εγχείρημα να καταλήγει στο ίδιο πολιτικό διατάγμα και στην διατύπωση ενός συνεκτικού πολιτικού προτάγματος που να απαντάει στα μεγάλα ερωτήματα της εποχής μας.

Δεν ξεκινάμε από το πουθενά, δεν υπάρχει παρθενογένεση. Είμαστε μια στιγμή από τις πολλές στιγμές που σχηματίζουν την κίνηση των από κάτω προς την χειραφέτησή τους από την εκμετάλλευση, την κυριαρχία και την καταπίεση. Έχουμε στην φαρέτρα μας την άμεση δημοκρατία, την αυτοοργάνωση και την αυτοδιεύθυνση, την οριζοντιότητα. Έχουμε σαν στόχο τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης της κοινωνίας με την φύση, την κατάργηση των εμπορευματικών σχέσεων, την απελευθέρωση της ανθρώπινης δραστηριότητας από τα δεσμά του κέρδους, της συσσώρευσης, της κάθε είδους ιεραρχίας και του κρατισμού.

Δεν έχουμε καμιά διάθεση να υποκαταστήσουμε τις δομές και τις συγκροτήσεις που ανέδειξαν οι ίδιοι οι λαϊκοί αγώνες όπως οι λαϊκές συνελεύσεις, τα σωματεία βάσης, οι συνελεύσεις και οι πρωτοβουλίες στους κοινωνικούς χώρους κλπ. Και σε καμία περίπτωση δεν επιφυλάσσουμε για τον εαυτό μας τον ρόλο ενός «άτυπου συντονιστικού», η μιας φωτισμένης πρωτοπορίας αλλά το ρόλο μιας ετερόκλητης πρωτοβουλίας που ενδέχεται να διαδραματίζει σε κάποιες φάσεις ένα ρόλο καταλύτη στις εξελίξεις.

Αν θέλουμε σε κάτι να συμβάλουμε με αυτό μας το εγχείρημα είναι στο να διευρύνουμε τις δυνατότητες για την συγκρότηση μιας εναλλακτικής στρατηγικής, σαφώς ανταγωνιστικής προς τον καπιταλιστικό μονόδρομο. Θεωρούμε ότι ακριβώς αυτή η έλλειψη μιας τέτοιας στρατηγικής αποτελεί βασική τροχοπέδη στην προσπάθεια να αποτινάξουμε από πάνω μας την «φυσικότητα» που έχουν οι καπιταλιστικές σχέσεις και που τους προσδίδει μια αίσθηση αιωνιότητας. Επιγραμματικά, νιώθουμε αναγκαίο να απελευθερωθούμε από το φαντασιακό του καπιταλισμού.

Θέλουμε λοιπόν να προχωρήσουμε σε ένα εγχείρημα στο έδαφος του οποίου θα ανοίξουμε την πολιτική συζήτηση, θα δημιουργήσουμε τις συνθήκες ενός δημιουργικού πολιτικού διαλόγου, θα αποκαταστήσουμε τις σχέσεις πολιτικής εμπιστοσύνης, ξεφεύγοντας από τις προ- πολιτικές σχέσεις «συμπάθειας» και «συγγένειας» που ως ένα βαθμό διακατέχουν τους αντικαπιταλιστικούς χώρους και εμποδίζουν τον ουσιαστικό διάλογο για τις μορφές και τα περιεχόμενα, και θα πάρουμε τις πολιτικές πρωτοβουλίες που θεωρούμε απαραίτητες και μας επιτρέπει ο βαθμός συνεκτικότητας που κάθε φορά κατακτάμε.

Άνθρωποι ενεργοί στο κίνημα νιώσαμε την ανάγκη να βρούμε κοινό χώρο πολιτικού διαλόγου ώστε να αλληλοτροφοδούμαστε από διαφορετικά σκεπτικά και οπτικές αλλά και να διερευνούμε από κοινού το ακριβές περιεχόμενο αλλά και τους τρόπους προώθησης της ανατρεπτικής πολιτικής. Κατά συνέπεια το παρόν αποτελεί ανοιχτό κάλεσμα σταθερής συνάντησης μεμονωμένων αγωνιζόμενων ανθρώπων στη βάση μιας ελάχιστης πολιτικής συμφωνίας με τις εξής γενικές αρχές:

1. Αντικαπιταλιστική κατεύθυνση: αγώνας ενάντια στην εκμετάλλευση, στο ρατσισμό, στην πατριαρχία, στην ανισότητα και στη λεηλασία της φύσης.

2. Αυτοοργάνωση και άμεση δημοκρατία στην πράξη.

3. Αντιεραρχία και ισοτιμία σε όλα τα επίπεδα.

Δοκιμή κοινωνικής χειραφέτησης & απελευθερωτικής πράξης

Οδοφράγματα στο Παρίσι, 1848

Προλογικό Σημείωμα

Τα κείμενα που συνθέτουν τον παρόντα μικρό τόμο αποτελούν μια προσπάθεια διαύγασης ενός ούτως ή άλλως πολύπλοκου και πολυαραγοντικού φαινομένου, όπως αυτό της αιφνίδιας ανόδου του νεοναζισμού στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Η ερμηνευτική προσέγγιση κάθε κειμένου αποπειράται να φωτίσει το εν λόγω φαινόμενο και από μια διαφορετική σκοπιά, συμβάλλοντας έτσι στην πολυπρισματική κατανόηση του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ανάγνωση των εκτιθέμενων ερμηνειών οφείλει να γίνει μέσα από το πρίσμα της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης και συμπληρωματικότητας και όχι μέσω ενός διαζευκτικού (είτε-είτε) συσχετισμού των επιχειρημάτων που αναπτύσσουν.

Το πρώτο κείμενο «Νέα κατάσταση, Νέα Καθήκοντα: ο Αντικαπιταλιστικός Χώρος Απέναντι στον Φασιστικό Βραχίονα του Κεφαλαίου», αναφέρεται με τρόπο άμεσο στην κοινωνική καθημερινότητα όπως αυτή διαμορφώνεται ειδικά την περίοδο της συστημικής κρίσης και των προγραμμάτων δομικής προσαρμογής. Αναρωτιέται περί των δυνάμεων που συνέβαλλαν στην άνοδο της χρυσής αυγής, αξιώνει μια πιο «γειωμένη» ματιά στο μεταναστευτικό πέρα από στερεοτυπικές αναπαραστάσεις, ενώ μιλά για τη διαμόρφωση «σημείων τριβής». Αυτά συνιστούν τις πλέον ορατές και απτές απολήξεις της επενέργειας μη άμεσα προσβάσιμων πολιτικών και οικονομικών μεγεθών. Απέναντι σε αυτά τα «σημεία τριβής» ο αντικαπιταλιστικός χώρος οφείλει να αντλήσει από τη δημιουργική διάσταση του πολιτικού του πράττειν τη συντακτική ικανότητα αναδόμησης του κοινωνικού ιστού και συγκρότησης ενός νέου Λαού. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από την έμπρακτη μεταστροφή των «σημείων τριβής» σε «τόπους συνάντησης». Φυσικά, η δημιουργία των «τόπων συνάντησης» περνάει αφενός μέσα από τη διαμόρφωση πειστικών λύσεων στα πρακτικά προβλήματα της καθημερινότητας και αφετέρου μέσα από την ανάκτηση του «δρόμου» ως προνομαϊκού χώρου για την αντιφασιστική και αντικαπιταλιστική δράση. Αυτές προτείνεται να αποφύγουν τον πειρασμό μιας κατά μέτωπο σύγκρουσης με τον εχθρό και με τα όπλα που αυτός επιλέγει και να κινηθούν προς τη συγκρότηση ασύμμετρων μορφών δύναμης που θα αποφεύγουν την αναπαραγωγή της «λογικής» του αντιπάλου μέσα από την αντιπαράταξη συμμετρικών μηχανισμών βίας. Αντίθετα, η μετατόπιση της αντιφασιστικής δράσης και στο επίπεδο της κουλτούρας κρίνεται απαραίτητη για την ασύμμετρη απάντηση που θα δώσει την ικανότητα όχι μόνο να μην κάνουμε ούτε βήμα πίσω, αλλά και να βαδίσουμε τα σωστά βήματα προς τα εμπρός.

Το δεύτερο κείμενο «Φιλελευθερισμός – Ολοκληρωτισμός: Μια Ανομολόγητη Σχέση»,

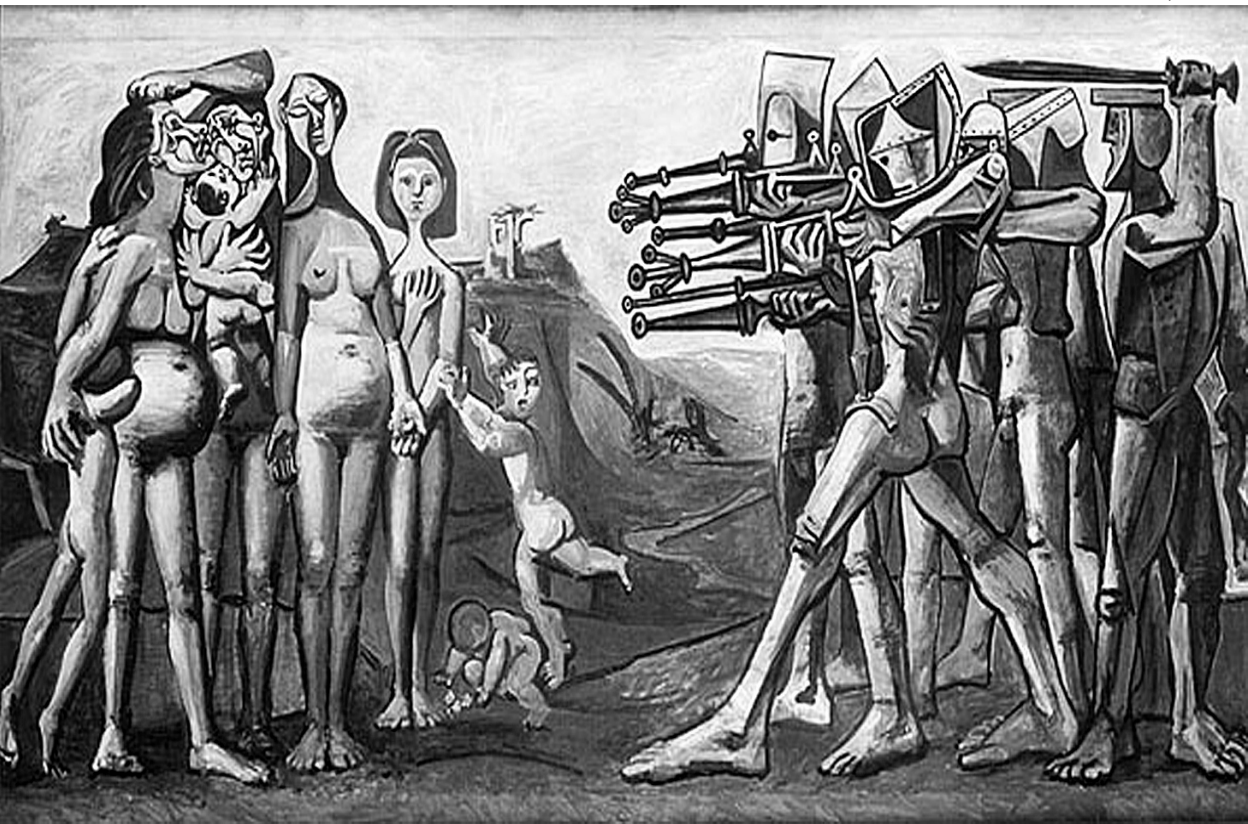
αποπειράται την σκιαγράφηση μιας νέας ερμηνευτικής προοπτικής για την ανάδυση του νεοναζισμού στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται η θέση ότι οι μέχρι σήμερα κυρίαρχες ερμηνείες εστιάζουν σχεδόν αποκλειστικά στην εργαλειακή και επιχειρησιακή σχέση των ηγετικών ελίτ με τον νεοναζισμό, αδυνατώντας έτσι να εξηγήσουν την κοινωνική υποστήριξη την οποία φαίνεται να απολαμβάνει ο τελευταίος. Αυτό που προτείνεται είναι η αναγνώριση των ίδιων των αξιακών, νοηματικών και θεσμικών αρχών του φιλελευθερισμού ως των κύριων παραγόντων για τη συνεχή ανάδυση νεοφασιστικού και νεοναζιστικού τύπου μορφωμάτων. Έτσι, η ταχεία άνοδος του νεοναζισμού στην Ελλάδα με τη μορφή μιας διανοητής και ενεργά υποστηρίξιμης πολιτικής επιλογής δεν μπορεί να κατανοηθεί ως μια εκτροπή από τα φιλελεύθερα ήθη ή μια επαίσχυντη παρέκκλιση από την ομαλή λειτουργία των κατά τα άλλα άσπιλων φιλελεύθερων πολιτευμάτων. Αντίθετα, ακολουθώντας το σκεπτικό που προτείνεται από το κείμενο, οδηγούμαστε στην ανάδειξη της ίδιας της κανονικής λειτουργίας των θεσμών των φιλελεύθερων καθεστώτων ως της ανεξάντλητης μήτρας, η οποία θέτει τους όρους για την ενδεχομενική αποκρυστάλλωση ολοκληρωτικών μορφών εξουσίας. Όμως, εφόσον οι δεσμοί του φιλελευθερισμού με τον νεοναζισμό είναι οργανικοί, τότε το «θηρίο» με το οποίο καλούμαστε να αναμετρηθούμε παίρνει τη μορφή της λερναίας ύδρας. Το κόψιμο του ενός μόνο κεφαλιού (ναζισμός), αφήνει άθικτο το παραγωγικό του σώμα (φιλελευθερισμός) που οδηγεί στη γρήγορη αναγέννηση του (μέσα σε λιγότερο από εβδομήντα χρόνια) με νέες μορφές και υπό νέες συνθήκες (νεοναζισμός, νέες μορφές ολοκληρωτισμού). Κατά συνέπεια, εφόσον το ένα φαινόμενο τείνει διαρκώς να βγαίνει μέσα από το άλλο, η αντιφασιστική δράση έχει νόημα μόνο εφόσον ο προσανατολισμός της εναντιώνεται ταυτόχρονα και στις βασικές θεσμικές και αξιακές προκείμενες των φιλελεύθερων καθεστώτων.

Το τρίτο κείμενο «Χρυσή Αυγή: Win-Win Situation», ακολουθεί μια αριστοτελική μεθοδολογία προκειμένου να διερευνήσει το τελικό αίτιο της ανόδου της χρυσής αυγής στο πολιτικό στερέωμα. Για να το πετύχει, αφού αναφερθεί σε μια σειρά από προφανή τελικά αίτια σχετικά με τη διάταξη των δυνάμεων εντός του πολιτικού συστήματος, προβαίνει σε μια πιθανολογικού τύπου ερμηνεία διατυπωμένη με τη μορφή δύο διακριτών πολιτικών σεναρίων. Το βασικό και στις δύο υποθέσεις περί ανόδου της χρυσής αυγής αποτελεί η θετική έκβαση για το υπάρχον καθεστώς. Μακριά από αντισυστημικές λογικές μηδενικού αθροίσματος (ή εμείς ή αυτοί) η χρυσή αυγή λειτουργεί ως μπαλαντέρ σε ένα παίγνιο αμοιβαίου οφέλους για όλους του συστημικούς παίκτες. Έτσι, κατά την πρώτη υπόθεση, η άνοδος της χρυσής αυγής λειτουργεί καταλυτικά για τη μετάβαση σε νέα πολιτειακά μορφώματα με σαφή ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά. Οι καθεστωτικές δυνάμεις επωφελούνται από τη διαιώνιση της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας με νέες μορφές. Στη δεύτερη υπόθεση, η χρυσή αυγή επιδρά προς την κατεύθυνση της αναζωογόνησης του κοινοβουλευτισμού. Έτσι, σε αυτήν την περίπτωση, το ειδικό προφίλ των βίαιων και μαφιόζικων ενεργειών της χρυσής αυγής λειτουργεί συσπειρωτικά γύρω από τους θεσμικούς και πολιτειακούς κοινούς τόπους, αναχαιτίζοντας τη δυνατότητα διάρρηξης του κυρίαρχου κοινωνικού φαντασιακού. Ομαλό συμπέρασμα των ανωτέρω συλλογισμών αποτελεί η ανάγκη διάσωσης του ορίζοντα των ριζοσπαστικών προταγμάτων και η πρόταξη ουσιαστικά εναλλακτικών πρακτικών για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Όπως επισημαίνεται χαρακτηριστικά, «οι τακτικές συμμαχίες άλλωστε με τον διάολο έχουν αποτύχει πάντα».

Τέλος, στο παράρτημα, παρουσιάζουμε σε δική μας μετάφραση ένα κείμενο του ιστορικού Enzo Traverso, στο οποίο αντικρούεται η ανάγνωση των ολοκληρωτισμών του 20ου αιώνα ως εκτροπής ή αποτέλεσμα επίδρασης εξωγενών παραγόντων σε σχέση με τα φιλελεύθερα-καπιταλιστικά καθεστώτα. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι καταβολές της ολοκληρωτικής εξουσίας και της δικής της αντίληψης για τον κόσμο οφείλουν να αναζητηθούν εντός του ευρωπαϊκού πολιτισμού όπως αυτός διαμορφώθηκε τους τελευταίους -νεωτερικούς- αιώνες. Μακριά από το να αποτελεί μια αρχαϊκή παλινδρόμηση ή μια εκδήλωση άρνησης του πολιτισμού, ο ολοκληρωτισμός συνιστά εκβλάστηση της κανονικότητας της σκοτεινής πλευράς της νεωτερικότητας. Έτσι ερμηνευμένη, η άνοδος των ολοκληρωτικών καθεστώτων μας υπενθυμίζει με οδυνηρό τρόπο τον βαθιά αντινομικό χαρακτήρα της νεωτερικότητας, αλλά και τη δική μας πολιτική υποχρέωση επίλυσης αυτής της αντινομίας προς την κατεύθυνση μιας ελεύθερης ανθρωπότητας.

Pablo Picasso: *Massacre in Korea*, 1951

Νέα κατάσταση, νέα καθήκοντα: Ο αντικαπιταλιστικός χώρος απέναντι στον φασιστικό βραχίονα του κεφαλαίου

του Κώστα Σβόλη

Η ανάδυση της Χρυσής Αυγής στο πολιτικό στερέωμα

Μέσα στη συνθήκη της κρίσης, όπου η επίθεση στα εισοδήματα της εργασίας, αλλά και στους όρους επιβίωσης και αναπαραγωγής των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων αποτελεί τη βασική στρατηγική του κεφαλαίου για να ανασυγκροτήσει την κερδοφορία του και να ενισχύσει την ηγεμονία του, η προώθηση της διαίρεσης και του διαχωρισμού των από κάτω μπορεί να διευρυνθεί στο βαθμό που ένας γενικευμένος πόλεμος όλων εναντίων όλων και η ένταση της ενδοταξικής βίας να φτάσει σε επίπεδα που να αδρανοποιεί την ταξική αντιπαράθεση και να αναιρεί τις όποιες κινηματικές διαδικασίες θα μπορούσαν να συμβάλουν στην κίνηση προς την κοινωνική χειραφέτηση από την κυριαρχία και την εκμετάλλευση του κεφαλαίου.

Από τον «κοινωνικό αυτοματισμό» της μιας κοινωνικής ή επαγγελματικής κατηγορίας απέναντι στην άλλη που με τόση επιτυχία εφαρμόστηκε από την εποχή της «ευδαιμονίας» της ισχυρής Ελλάδας, του Σημίτη, μέχρι τα σημερινά φαινόμενα του επίσημου κρατικού ρατσισμού, της ανόδου της φασιστικής επιρροής σε μεγάλα τμήματα της κοινωνίας έχει διανυθεί μεγάλη απόσταση σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

Πριν από 2 χρόνια όταν μπήκαμε ουσιαστικά στον κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό επιταχυντή της κρίσης κανένας δεν θα μπορούσε να φανταστεί ότι η νεοναζιστική Χρυσή Αυγή θα γινόταν κοινοβουλευτικό κόμμα και μάλιστα πλέον να καταγράφεται ως 3η δύναμη στις δημοσκοπήσεις.

Τι όμως προηγήθηκε της ανόδου του φασιστικού ρεύματος στο επίσημο πολιτικό στερέωμα;

Είναι η κίνηση κομματιών της κοινωνίας που προλεταροποιούνται και φτωχοποιούνται βίαια, και νιώθουν να χάνουν κάτω από τα πόδια τους το έδαφος της γκλαμουριάς και του λάιφ-στάιλ, της κατανάλωσης και του άκρατου ατομικισμού, χωρίς

καμία συλλογική κοινωνική συγκρότηση, πέρα από το γενικευμένο σταρχιδισμό και την υπέρτατη λατρεία της «πάρτης μου» πάνω στο οποίο τεχνηέντως (όχι με πολύ δυσκολία είναι αλήθεια) διολίσθαιναν με την αμέριστη ενθάρρυνση όλων των ιδεολογικών μηχανισμών του ηγεμονικού νεοφιλελευθερισμού, προς την υιοθέτηση της ιδεολογία της μισαλλοδοξίας, του μισανθρωπισμού.

Είναι η εύκολη λύση που προσφέρουν οι φασίστες σ' αυτά τα στρώματα να πατήσουν στο λαμό εκείνους που είναι ακόμα πιο καταφρονημένοι παρά να σηκώσουν το ανάστημά τους σ' αυτούς που τους καταστρέφουν τις ζωές.

Είναι η θρασυδειλία του «τσάμπα μάγκα» με τις πλάτες των μπάτσων και τη δικαστική ασυλία μαζί με την ψευδαισθηση ότι έτσι μπορούν να ξαναβρούν τη χαμένη αυτοπεποίθησή τους, που τους την κουρέλιασε το αφεντικό που τους απόλυσε, ο πολιτικός που αθέτησε τις υποσχέσεις του, το «σάπιο σύστημα» που αναίρεσε την αυτοεκπλήρωσή τους μέσω της διαρκούς κατανάλωσης, γενικά όλοι εκείνοι που αισθάνεται ότι πρόδωσαν την ανώδυνη και ανέξοδη πλαστική ευδαιμονία που του τάξανε.

Είναι η υιοθέτηση ολόκληρης της ρατσιστικής ατζέντας από το επίσημο αστικό πολιτικό κατεστημένο, στην προσπάθεια του να βγάλει από το κάδρο της λαϊκής δυσaréσκειας τον εαυτό του και τις σκληρές αντιλαϊκές πολιτικές που οδηγούν στην κοινωνική κατάρρευση, παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα αυτής της κατάρρευσης ως τα αίτια της.

Είναι η εμπέδωση μέσω της επίσημης προπαγάνδας των μίντια και η «φυσικοποίηση» της αποδοχής μιας υποανθρώπινης κατάστασης ύπαρξης των μεταναστών (προς το παρόν γιατί αύριο αυτή η υποανθρώπινη κατάσταση μπορεί κάλλιστα να επεκταθεί στους τσιγγάνους, στους άστεγους, στους τοξικοεξαρτημένους, στους νοητικά ασθενείς, τους ανάπηρους, τους άνεργους κλπ) με «φυσικούς χώρους» τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα κάτεργα της αναγκαστικής εργασίας, τις σύγχρονες μορφές μαζικής εξόντωσης όσων περισσεύουν.

Είναι η ανάδυση νέων υλικών συμφερόντων και σχέσεων εξάρτησης και ταύτισης που συγκροτούνται γύρω από μορφές εγκληματικής οικονομίας και της διαπλοκής τους με τους φασιστικούς κύκλους, που έρχονται να αντικαταστήσουν τις παλιού τύπου συγκροτήσεις των κοινωνικών συναινήσεων μέσω των διευρυσμένων πελατειακών σχέσεων και των ψηγμάτων, του κατ' ουσία ανύπαρκτου κοινωνικού κράτους.

Είναι η συγκρότηση της Χ.Α. με τη μορφή ενός πολιτικο-οικονομικο-εγκληματικού πλέγματος, που από τη μία διαπλέκεται με το ξέπλυμα μαύρου χρήματος, προσφέρει προστασία με το αζημίωτο και χτίζει έναν κομματικό έμμισθο στρατό τραμπούκων.

Είναι ότι μέσα από την ανάσυρση του φασιστικού κινδύνου και την αξιοποίηση των ιδεολογημάτων των «δύο άκρων» οι ιδεολογικοί απολογητές του καπιταλισμού προσπαθούν να απονομιμοποιήσουν τους κοινωνικούς και ταξικούς αγώνες και τη ριζική αμφισβήτηση των καπιταλιστικών σχέσεων και των πολιτικών τους εκφράσεων. Είναι η ελπίδα του πολιτικού συστήματος ότι ενισχύοντας τη φασιστική βαλβίδα αποσυμπίεσης

της λαϊκής οργής θα μπορέσει από τη μια να αποπροσανατολίσει την αγανάκτηση του κόσμου προς κατευθύνσεις ακίνδυνες για την εξουσία του κεφαλαίου, χωρίς όμως να χάσει τον έλεγχο του πολιτικού παιχνιδιού και βρεθεί και η ίδια στον ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου και του εξιλαστήριου θύματος, που αυτή την στιγμή επιφυλάσσει καταρχάς για τους μετανάστες, αλλά όχι μόνο.

Είναι η αμήχανη στάση της Αριστεράς αλλά και του ευρύτερου Αντικαπιταλιστικού χώρου μπροστά στη ριζική μεταμόρφωση της πραγματικότητας που συντελείται σε συνθήκες κρίσης. Μιας Αριστεράς που από τη μια έκλεινε για χρόνια τα μάτια μπροστά στην ύπαρξη των φασιστών και της δολοφονικής τους δράσης, χωρίς καμία διάθεση να τους αντιμετωπίσει στο δρόμο και που από την άλλη εξαντλούνταν σε μια αντιρατσιστική ρητορεία χωρίς όμως να προσπαθήσει ή να μπορέσει να συνδεθεί ουσιαστικά με τμήματα των ίδιων των μεταναστών.

Είναι ότι η αντιρατσιστική ρητορική έμενε σ' ένα απλό διακηρυκτικό – ουμανιστικό επίπεδο, χωρίς η Αριστερά να αναλύσει τα ζητήματα που άνοιγε η βιοπολιτική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών και των όρων διαβίωσης και εργασίας τους από την πολιτική εξουσία, χωρίς να προσπαθήσει να συγκροτήσει αξιόπιστες απαντήσεις και να δώσει με κινηματικό τρόπο χειροπιαστές λύσεις στα προβλήματα που δημιουργεί ακριβώς αυτή η βιοπολιτική διαχείριση από τη μεριά του κράτους, καταρχάς στους ίδιους τους μετανάστες και στη συνέχεια στις γειτονιές και τους κατοίκους τους που δέχονται το βάρος αυτής της διαχείρισης.

Είναι ότι τμήμα του ευρύτερου αντικαπιταλιστικού χώρου αντιμετώπιζε (και αντιμετώπιζει) την ελληνική κοινωνία συλλήβδην ως μια δεξαμενή ρατσιστικού μίσους, μισαλλόδοξου εθνικισμού και καταναλωτικού ναρκισσισμού, χωρίς να μπορεί να διακρίνει (πολλές φορές χωρίς καν να μπαίνει στον κόπο) εκείνες τις ρωγμές που δημιουργούσαν στην κυρίαρχη ιδεολογία και το εθνικό φαντασιακό οι ίδιοι οι κοινωνικοί και ταξικοί αγώνες και να εργαστεί προς τη διεύρυνσή τους.

Είναι που τα πιο μαχητικά αντιφασιστικά κομμάτια του Α/Α χώρου αντιμετώπισαν την αντιπαράθεση με τους φασίστες με βασικό κριτήριο την ένταση της βίας και όχι τη διάχυση αυτής της αντιπαράθεσης σε ευρύτερα κομμάτια των αγωνιζόμενων και την απόκτηση πλατιών κοινωνικών ερεισμάτων.

Όλα όσα αναφέραμε παραπάνω είναι τα στοιχεία που συγκροτούν τη συνθήκη της ανάδυσης της ναζιστικής άκρας δεξιάς στην Ελλάδα της κρίσης. Μια πολυσύνθετη κατάσταση η οποία δεν μπορεί να απαντηθεί με μονοσήμαντες αναγωγές και απλουστεύσεις.

Μεταναστευτικό: η πολυπλοκότητα πέρα από τις ιδεοληψίες

Το μεταναστευτικό ζήτημα αποτελεί προνομιακό επίπεδο, στο οποίο μέσω του ρατσιστικού λόγου και ακτιβισμού οι ναζιστές της Χ.Α. προσπαθούν να συγκροτηθούν

ως «αντισυστημική» πολιτική δύναμη. Ο μεγαλύτερος ουραγός προς την εμπέδωση του ρατσισμού σε πλατιά κοινωνικά κομμάτια είναι η αποδοχή από τη μεριά του ελληνικού κράτους (με το αζημίωτο φυσικά) του ρόλου της αναχαίτισης των μεταναστευτικών ροών προς την Ε.Ε. και της δημιουργίας ενός ολόκληρου οικονομικού κλάδου γύρω από αυτόν τον ρόλο, ο οποίος έχει οδηγήσει στον εγκλωβισμό μέσα στη χώρα δεκάδων ίσως και εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων που μοναδικός τους στόχος είναι να μετακινηθούν προς τη δύση. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η σχεδόν μηδενική χορήγηση πολιτικού ή ανθρωπιστικού ασύλου τα τελευταία 10 περίπου χρόνια σε πρόσφυγες που προέρχονται από χώρες που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση ή που τα αυταρχικά καθεστώτα διώκουν τους πολιτικούς αντιπάλους, κοινωνικούς αγωνιστές, εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, δεν σέβονται τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών, των ομοφυλόφιλων κλπ.

Έτσι στα μεγάλα αστικά κέντρα (κυρίως στην Αθήνα) και στις βασικές εξόδους προς την Ευρώπη (τα λιμάνια της Πάτρας και της Ηγουμενίτσας) εγκλωβίζονται μεγάλοι πληθυσμοί μεταναστών και προσφύγων χωρίς χαρτιά σε καθεστώς παρανομίας, αποκλεισμένοι από τη δυνατότητα να βρουν εργασία και να εξασφαλίσουν τις στοιχειώδεις συνθήκες διαβίωσης. Αναγκασμένοι να ζουν σε άθλιες συνθήκες για να καταφέρουν να επιβιώσουν, όταν δεν δουλεύουν σε σκλάβοι στα χωράφια και τα θερμοκήπια της αγροτικής παραγωγής και τις βιοτεχνίες -φυλακές- φασόν, πέφτουν στα πλοκάμια διάφορων μαφιών με ιεραρχική διάρθρωση, όπου στην κορυφή βρίσκονται πολύ ισχυρά οικονομικά συμφέροντα του μαύρου χρήματος με διαπλοκές, διασυνδέσεις και σε μεγάλο βαθμό ταυτίσεις συμφερόντων με το «επίσημο» ελληνικό και διεθνές κεφάλαιο, το πολιτικό σύστημα, την αστυνομία κλπ, αλλά σε μεγάλο βαθμό διαρθρώνεται ιεραρχικά ανάμεσα και στους ίδιους τους μετανάστες.

Έτσι μια σειρά από «παραοικονομικές» δραστηριότητες με τζιρούς μυθικά ποσά, όπως το εμπόριο ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο τσιγάρων, την πορνεία, ακόμα και τη διακίνηση των ίδιων των μεταναστών, τον έλεγχο των μικροπωλητών, δημιουργεί σχέσεις οικονομικής εκμετάλλευσης, εξάρτησης, αλλά και συσσωμάτωσης και ένταξης σε μια «παράλληλη» κοινωνία που οι ρόλοι μιας σκληρής εσωτερικής εξουσιαστικής ιεραρχίας δεν μπορούν να προσδιοριστούν απλά με φυλετικά χαρακτηριστικά αλλά διαπερνάνε εγκάρσια και το σώμα των μεταναστών αλλά και των ντόπιων που απαρτίζουν αυτά τα μορφώματα.

Ξεπερνώντας τις ιδεοληψίες της θυματοποίησης των μεταναστών εν γένει, ξεδιπλώνεται μπροστά μας μια πραγματικότητα το ίδιο εκμεταλλευτική και κυριαρχική όσο αυτή των ντόπιων αφεντικών και εξουσιών απέναντι στους μετανάστες εργάτες. Είναι όμως οι μετανάστες (η μεγάλη τους πλειοψηφία χωρίς να ξεχνάμε την «ενδομεταναστευτική» εκμετάλλευση και εξουσία), στην πραγματικότητα ο τελευταίος τροχός της αμάξης, αυτών των τεράστιων κλάδων «οικονομίας», στα πρόσωπα των οποίων, όλα αυτά τα κυκλώματα γίνονται ορατά στη κοινωνία. Είναι οι μετανάστες όπου βρίσκονται στα «σημεία τριβής» αυτών των κυκλωμάτων με τον κοινωνικό ιστό και είναι αυτοί που στοχοποιούνται ως το ίδιο το κύκλωμα, ενώ τα μεγάλα και τα μεσαία ντόπια κεφάλια παραμένουν αόρατα να απολαμβάνουν τα κέρδη τους. Παρόλα αυτά τα «σημεία τριβής» είναι υπαρκτά όπως και τα τεράστια προβλήματα που δημιουργούνται γύρω από

αυτά. Το να καταγγέλλεις μόνο ότι πίσω από αυτά βρίσκονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ντόπιοι οι οποίοι είναι οι μεγάλοι κερδισμένοι, ή τους κατοίκους που ζουν σ' αυτά τα «σημεία τριβής» ότι είναι ρατσιστές γιατί αυτό είναι στο εθνικό τους DNA, δεν βοηθάει με κανέναν τρόπο να ανατρέψεις τη συγκεκριμένη συνθήκη διάρρηξης του κοινωνικού ιστού.

Ούτε το κράτος με τις επιχειρήσεις σκούπα, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ούτε φυσικά η Χ.Α. με τα ρατσιστικά πογκρόμ και την προπαγάνδα του μίσους δεν έχουν στόχο να εξαφανίσουν αυτά τα σημεία τριβής αφού προϋπόθεση για αυτό θα ήταν να στραφούν ενάντια σε όλο αυτό το κύκλωμα της συμπληρωματικής (και όχι παρά) οικονομίας στο οποίο είναι συμμετέχοι και από το οποίο αποσπούν μεγάλα κέρδη. Ο στόχος τους είναι η βιοπολιτική και επικοινωνιακή του διαχείριση, μαζί με την αύξηση των οικονομικών και πολιτικών τους κερδών:

α) η δημιουργία ενός «εσωτερικού εχθρού» απέναντι στον οποίο να στραφούν τα φτωχοποιημένα λαϊκά στρώματα και η υπό προλεταριοποίηση μικροαστική τάξη. Η μετατόπιση των ευθυνών για την αύξηση της ανεργίας, τη μείωση των μισθών, τη διάλυση του ΕΣΥ όχι στην προσπάθεια του κεφαλαίου να αυξήσει την κερδοφορία του αλλά στους μετανάστες.

β) Ο διαχωρισμός, και η αντιπαλότητα ανάμεσα στη διευρυμένη και υποτιμημένη εργατική τάξη ώστε να μην μπορεί να ανασυνταχθεί ένα ισχυρό εργατικό κίνημα.

γ) Ο εξαναγκασμός, μέσω της παρανομοποίησης, των μεταναστών να εργάζονται κάτω από το καθεστώς φόβου, διαρκούς επιτήρησης και απειλής φυλάκισης και απέλασης, και να αποδέχονται την εργασία στα σύγχρονα κάτεργα που από τα φραουλοχώραφα της Μανολάδας θα επεκτείνονται σε όλους και πιο πολλούς τομείς της οικονομίας.

δ) Οι αμόρητες πιέσεις στους ντόπιους εργάτες να αποδέχονται όρους εκμετάλλευσης παραπλήσιους με αυτούς των μεταναστών στα νέου τύπου εργασιακά κάτεργα για ντόπιους που θα λειτουργούν καθ' όλα νόμιμα κάτω από το καθεστώς των Ειδικών Οικονομικών Ζωνών.

ε) Τη διατήρηση ενός μεγάλου μέρους των μεταναστών, αλλά και το σπρώξιμο ενός μέρους των ντόπιων αποκλεισμένων από την επίσημη οικονομία, στη «συμπληρωματική»/εγκληματική οικονομία και την εξάρτησή τους από τις οργανωμένες μαφίες. Την ταύτιση των ατομικών ιδιαίτερων συμφερόντων τους με τα συμφέροντα της ίδιας της μαφίας και όχι των ευρύτερων λαϊκών και εργατικών στρωμάτων, τα οποία εξυπηρετούνται πλέον μέσα σ' ένα αντικοινωνικό και κανιβαλικό πλαίσιο, οδηγώντας μ' αυτόν τον τρόπο στη γενίκευση του κοινωνικού κανιβαλισμού στη διάρρηξη των δυνατοτήτων ανασυγκρότησης της εργατικής τάξης ως υποκείμενο αγώνα και τη διεύρυνση μιας συνθήκης όπου οι από κάτω τρώνε τις σάρκες τους αντί να ανατρέψουν τους από πάνω.

στ) Τη δημιουργία ενός τεράστιου πλέγματος οικονομικών συμφερόντων με υπόγειες διαδρομές και πολλαπλές εξαρτήσεις με ένα μεγάλο αποθεματικό το οποίο μπορεί να διοχετεύεται από τη διαπλοκή και εξαγορά κρατικών λειτουργιών και πολιτικών,

δημιουργία ιδιωτικών στρατών, συγκρότηση «ιδιωτικού δικαίου» πελατειακών σχέσεων και ρουσφετιών μέχρι μορφές «κοινωνικής παρέμβασης» τύπου Χ.Α.

Θα λειτουργούσε παραμορφωτικά προς την πραγματικότητα εάν ισχυριζόμασταν, πως η συνθήκη που περιγράφεται παραπάνω αφορά όλους ή τη μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών. Στην πραγματικότητα η σημαντική πλειοψηφία των μεταναστών που ζουν και εργάζονται σήμερα στην ελληνική κοινωνία δεν εντάσσεται σ' αυτή μέσω των πλεγμάτων που περιγράψαμε παραπάνω. Πρόκειται για ανθρώπους που ζουν και εργάζονται πολλά χρόνια, πολλές φορές για δεκαετίες ολόκληρες στην Ελλάδα, με ένα μεγάλο κομμάτι πλέον να αποτελεί μετανάστες δεύτερης γενιάς που έχουν γεννηθεί σ' αυτήν τη χώρα. Παρόλα αυτά δεν μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια μας μπροστά στη συγκεκριμένη τάση που γίνεται όλο και πιο δυναμική μέσα στις συνθήκες της κρίσης, μ' ένα μεγάλο τμήμα των μεταναστών που ήταν ενταγμένοι στην «κανονική» οικονομία να επιλέγει τον επαναπατρισμό του λόγω ανεργίας, ένα άλλο να ταυτίζεται σε ρατσιστικές προκαταλήψεις (που καμία φορά φτάνουν στην ενεργό ένταξη στα κατά τα άλλα φυλετικά τάγματα εφόδου της Χ.Α.) με τους γηγενείς. Το πιο σημαντικό, όμως, είναι ότι παρά το μειοψηφικό χαρακτήρα της στο σώμα των μεταναστών, η συγκεκριμένη συνθήκη που περιγράψαμε παραπάνω, είναι αυτή γύρω από την οποία αρθρώνονται τόσο η επίσημη κρατική ρατσιστική πολιτική, όσο και η διεύρυνση του ακροατηρίου που ασπάζεται τη ρατσιστική και φασιστική ιδεολογία αλλά και πρακτική της Χ.Α. Άρα δεν μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια μας και να μην προσπαθήσουμε να εντάξουμε στην προβληματική και την ανάλυσή μας τα παραπάνω στοιχεία. Στην αντίθετη περίπτωση απλά συμβάλουμε μέσω της τυφλότητάς μας στην επικράτηση της νέας βαρβαρότητας του ολοκληρωτικού καπιταλισμού.

Από τα «σημεία τριβής» στους «τόπους συνάντησης»

Αποτελεί επιτακτική αναγκαιότητα να συγκροτήσουμε μια στρατηγική η οποία να μπορεί να είναι ανταγωνιστική και να αντιπαρατεθεί στους βιοπολιτικούς χειρισμούς της καπιταλιστικής εξουσίας. Μέσα στην κοινωνική συνθήκη, που περιγράψαμε προηγουμένως, από τη μια ο φασισμός θα διευρύνει συνεχώς τα ερείσματα του ενώ οι δυνατότητες για μια χειραφετητική κοινωνική προοπτική θα εκμηδενίζονται μέσα στον κατακερματισμό και την αντιπαλότητα των κοινωνικών (και πολιτικών) δυνάμεων που θα μπορούσαν να συμβάλουν σ' αυτή.

Πρέπει να βαδίσουμε ενάντια στις μορφές βιοπολιτικής διαχείρισης της μεταναστευτικής συνθήκης. Απέναντι στα «σημεία τριβής» πρέπει να αναδείξουμε «τόπους» συνάντησης, συνύπαρξης και συγκρότησης κοινών υλικών συμφερόντων και ανασύστασης του κοινωνικού ιστού των από κάτω, ντόπιων και μεταναστών, με στρατηγικό στόχο να ανασυστηθούμε ως ένας νέος Λαός, πέρα από εθνικούς, φυλετικούς, θρησκευτικούς, έμφυλους διαχωρισμούς και ταυτότητες, ως ένας λαός που κατοικεί σ' αυτόν τον τόπο και δημιουργεί αυτόν τον νέο κόσμο για να ζήσει μια άλλη ζωή.

Μια γενικόλογη αντιρατσιστική ρητορική με ταξική εσάνς είναι προφανώς

ανεπαρκέστατη, πιο καταστροφικό όμως θα ήταν το μη άγγιγμα του ζητήματος ή η μετατόπισή του από πρόβλημα κρατικό-καπιταλιστικής διαχείρισης της μετανάστευσης, σε πρόβλημα της μετανάστευσης καθεαυτό, πράγμα που θα οδηγούσε σε μια συντηρητική πολιτική μετατόπιση πάνω στο ζήτημα και μ' έναν τρόπο που θα ακύρωνε όλη την προηγούμενη κριτική μας.

Δεν πρέπει να σταματήσουμε να διεκδικούμε τη δυνατότητα απεγκλωβισμού όσων μεταναστών ενδιαφέρονται να πάνε σε άλλους προορισμούς, να αρνηθούμε τη μετατροπή της χώρας σε ανάχωμα των μεταναστευτικών ροών προς τη δύση και να μη δεχθούμε την ανάπτυξη μιας μορφής οικονομίας (επίσημης και «συμπληρωματικής») πάνω σ' αυτόν τον ρόλο. Πρέπει να αντισταθούμε στην ουσιαστική κατάργηση της συνθήκης του πρόσφυγα, σε μια εποχή που οι συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή ξεριζώνουν χιλιάδες ανθρώπους και που η ανθρωπιστική κρίση αύριο μπορεί να μετατρέψει σε πρόσφυγες τους ίδιους τους Έλληνες.

Δεν μπορούμε παρά να συγκρουστούμε με τις μορφές της εγκληματικής «συμπληρωματικής» οικονομίας και να προσπαθήσουμε να ακυρώσουμε την ύπαρξη των «σημείων τριβής» που δημιουργούνται εξαιτίας της ύπαρξής τους. Αυτό δεν μπορεί να γίνει αντιγράφοντας λογικές περί «καθαρών πόλεων» κλπ, ούτε χωρίς να προσπαθήσουμε να κάνουμε ορατά τα συμφέροντα και τις διαπλοκές που υπάρχουν πίσω από αυτά τα «σημεία τριβής». Κομβικό ρόλο σ' αυτήν την κατεύθυνση θα παίξει η συμβολή μας στη συγκρότηση εναλλακτικών, ως προς τις προηγούμενες, μορφές επιβίωσης των μεταναστών, στα πλαίσια των «τόπων αλληλέγγυας συνύπαρξης» και άρα ουσιαστικής «ακύρωσης-απενεργοποίησης» των «σημείων τριβής». Δηλαδή, να προσπαθήσουμε να δώσουμε πειστικές και έμπρακτες απαντήσεις στα προβλήματα υποβάθμισης των συνολικότερων όρων της ζωής μας, μεταναστών και ντόπιων, περιλαμβάνοντας και τους ίδιους τους μετανάστες ως ενεργό παράγοντα σ' αυτήν τη διαδικασία.

Όπου κυριαρχούν οι πιάτσες της πρέζας και όπου κάνουν κουμάντο οι νταβατζήδες, δεν μπορούν να αναδυθούν ούτε οι δομές κοινωνικής αλληλεγγύης ούτε τα εγχειρήματα αλληλέγγυας / συνεργατικής οικονομίας, ούτε οι μορφές συνύπαρξης. Όπου οι μορφές εγκληματικής οικονομίας υπονομούν οποιαδήποτε δυνατότητα ανασύστασης του κοινωνικού ιστού, το αίτημα για ασφάλεια και δεσποτικό κράτος θα επανέρχεται χέρι-χέρι μαζί με τη μισαλλόδοξη και μισάνθρωπη ιδεολογία των φασιστών. Καμία κοινότητα υλικών συμφερόντων των από κάτω δεν μπορεί να συγκροτηθεί στον βαθμό που κάποιοι από τους από κάτω επιλέγουν να ταυτίσουν τα συμφέροντά τους με τις μαφίες (όπως οι απεργοσπάστες με τα αφεντικά τους, οι μισθοφόροι προλεταριακής καταγωγής με τους στρατηγούς κλπ), ή σωστότερα δεν μπορεί να συγκροτηθεί παρά σε ρήξη και σύγκρουση μαζί τους.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι οι ίδιοι οι μετανάστες είναι ένα μεγάλο κοινωνικό δυναμικό το οποίο θα μπορούσε να έχει τεράστια συμβολή στην προσπάθεια ανασυγκρότησης της κοινωνικής και παραγωγικής ζωής προς μια χειραφετητική κατεύθυνση. Μπορούμε να φανταστούμε ότι εάν αυτό το δυναμικό περιθωριοποιείται συνεχώς ή με έναν «μαγικό», δηλαδή εφιαλτικό, τρόπο εξαφανιστεί / εξοντωθεί, τα αποτελέσματα θα ήταν το ίδιο καταστροφικά όσο είναι η διάλυση της αγροτικής παραγωγής κλπ.

Πρέπει να επιμείνουμε ότι οι μετανάστες μέσα από την ισότιμη κοινωνική τους ένταξη μπορούν να είναι παράγοντας κοινωνικής ευημερίας (όχι με τη στενή καπιταλιστική της έννοια) πολλαπλασιάζοντας τις κοινωνικές ικανότητες και ταυτόχρονα τη δυνατότητα για νέα απελευθερωτική κοινωνική δομή.

Αντίθετα με ότι ισχυρίζονται οι φασίστες και ο αστικός πολιτικός κόσμος μαζί με τα κανάλια, αν έφευγαν οι μετανάστες δεν θα μειωνόταν η ανεργία, ούτε θα αναβαθμίζονταν οι κοινωνικές υποδομές ή οι λαϊκές γειτονιές. Αντίθετα, θα είχαμε μια ακόμα μεγαλύτερη ερημοποίηση του κοινωνικού και οικονομικού ιστού, η ύφεση και μαζί της η ανεργία θα μεγάλωναν, το έλλειμμα θα αυξανόταν και μεγάλοι τομείς τις οικονομίας, όπως είναι τώρα διαρθρωμένοι, θα κατέρρεαν (αυτό δεν σημαίνει ότι υπερασπιζόμαστε τη συνέχιση αυτής της κατάστασης).

Στην πραγματικότητα, ούτε οι φασίστες, ούτε το κράτος έχουν στόχο να εξαλείψουν τους μετανάστες και τη μετανάστευση. Ο στόχος τους είναι να παραμένει και να ενταθεί η βιοπολιτική και επικοινωνιακή τους διαχείριση. Δεν υπάρχει περίπτωση να μην υπάρχουν μετανάστες, φτιάχνοντας κάποια στρατόπεδα συγκέντρωσης χωρητικότητας το πολύ λίγων χιλιάδων, επαναπροωθώντας πίσω στις χώρες τους μερικές εκατοντάδες. Ούτε μπορούν να σταματήσουν ανθρώπους, που ξέφυγαν από τη φρίκη του πολέμου και τα βασανιστήρια δικτατορικών καθεστώτων, ο φράκτης στον Έβρο ή τα πογκρόμ των χρυσαυγιδών.

Τη διατήρηση των μεταναστών σε μια κατάσταση άγριας εκμετάλλευσης, χωρίς καμία δυνατότητα διεκδίκησης, θέλουν να πετύχουν με αυτό το καθεστώς παρανομοποίησης και ποινικοποίησής τους. Τον εύκολο χειρισμό τους τόσο στα πλαίσια της «επίσημης» όσο και της εγκληματικής «συμπληρωματικής» οικονομίας μέσα από τη συνθήκη του φόβου και της διαρκούς επιτήρησης. Η αυτοάμυνα των ιδίων των μεταναστών, των πολιτικών αντικαπιταλιστικών εγχειρημάτων, των κοινωνικών κινημάτων, αλλά και της αριστεράς, κοινοβουλευτικής ή μη, απέναντι στην προσπάθεια να φασιστών να κυριαρχήσουν στους δρόμους, αλλά και να πλασάρουν για τον εαυτό τους την εικόνα των τρομαχτικών και αήττητων «ταγμάτων εφόδου» είναι ένα κομβικό σημείο στο οποίο πρέπει να δοθεί η μέγιστη σοβαρότητα και προσοχή. Αντιγράφοντας τη ρήση ενός ραβίνου, θα προσπαθήσουμε να συμπυκνώσουμε αυτό που πρέπει να κάνουμε στο εξής:

«Αν δεν βοηθήσω εγώ τον εαυτό μου ποιος θα το κάνει; Εάν το κάνω μόνο εγώ τότε τι είμαι; ΑΝ ΟΧΙ ΤΩΡΑ, ΤΟΤΕ ΠΟΤΕ;»

Ο δρόμος είναι ένα από τα βασικά πεδία άσκησης της αντισυστημικής πολιτικής, σε περιόδους βαθιάς κρίσης, όπως αυτή που διανύουμε, ο ρόλος του αναβαθμίζεται. Είναι ένα πεδίο στο οποίο μπορεί να συμπυκνωθεί η οργή των λαϊκών στρωμάτων και να αποτελέσει εφιαλτήριο απρόβλεπτων εξελίξεων, που θα ανατρέπουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό της επιλογές της καπιταλιστικής τάξης και των πολιτικών της επιτελείων. Αν η αστική τάξη στηρίζει άρρητα, αλλά πολλές φορές ρητά, τους φασίστες της Χ.Α. (συνεργασία και επιχειρησιακή στήριξη από τις μονάδες καταστολής, δικαστική ασυλία και αρωγή από το

δικαστικό σύστημα, υιοθέτηση και εφαρμογή της φασιστικής ατζέντας από το αστικό πολιτικό μπλοκ, προβολή και προώθηση των φασιστικών θέσεων από τα ΜΜΕ) αυτό δεν γίνεται καθόλου τυχαία. Είναι μια κίνηση που αποσκοπεί από την μια στον έλεγχο του δρόμου και την απενεργοποίησή του από πεδίο άρθρωσης της αντικαπιταλιστικής πολιτικής, των κοινωνικών και ταξικών αντιστάσεων και διεκδικήσεων και ευρύτερων ριζοσπαστικών ζυμώσεων στην κοινωνία. Ενώ από την άλλη μέσω του ιδεολογήματος των δυο άκρων θα συμβάλει στην «απονομιμοποίηση» των λαϊκών συγκρουσιακών διαθέσεων και τον ασφυκτικό περιορισμό της Αριστεράς στο πεδίο της «νομιμότητας».

Τον δρόμο δεν μπορούμε να τον εγκαταλείψουμε, ο δρόμος είναι απαραίτητος για την συγκρότηση του εδάφους των «τόπων συνάντησης». Όμως για να μπορέσουμε να κρατήσουμε τον δρόμο δεν φτάνει μονάχα (όσο απαραίτητη και εάν είναι) η συγκρουσιακή μας διάθεση και διαθεσιμότητα. Απαιτείται μια συνολικότερη στρατηγική «ανακατάληψης» και οικειοποίησης, στην οποία πολλές φορές οι ασύμμετρες πρακτικές και τακτικές, ως προς την κρατική καταστολή, φασιστική βία και μαφιόζικη ιδιοποίηση, μπορεί να παίζουν πιο καταλυτικό ρόλο από την άμεση και «κατά μέτωπο» συγκρουσιακή αντιπαράθεση. Η φαντασία, η δημιουργικότητα και η έμπνευση μπορούν να συγκροτήσουν μορφές Δύναμης που να απενεργοποιούν τη βία σε μεγαλύτερο βαθμό από το να αντιπαραθέσουμε απλά μια συμμετρική μορφή βίας από τη δικιά μας μεριά. Γιατί η δικιά μας δυνατότητα έγκειται στο να υπάρχουν τα κοινωνικά υποκείμενα στον δρόμο προκαλώντας ασυμμετρίες και όχι στην αντιπαράθεση συμμετρικών «μηχανισμών» βίας, πεδίο στο οποίο μάλλον δύσκολα θα έχουμε την υπεροχή από τον πολύμορφο αντίπαλό μας. Η συγκρότηση των Ομάδων Λαϊκής Αυτοάμυνας είναι απαραίτητη, όχι ως ένας αυτονομημένος μηχανισμός, αλλά ως συμπληρωματική δομή που θα διασφαλίζει την περιφρούρηση των όσων παραπάνω περιγράψαμε.

Ο ιδεολογικός αντιφασιστικός αγώνας, δεν πρέπει να στοχεύει τόσο στην επίκληση της μνήμης από τη θηριωδία του φασισμού (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μπαίνουμε σε μια διαδικασία λήθης), όπως τη βίωσαν οι λαοί στο μεσοπόλεμο και τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά στην ανάδειξη της συμπληρωματικότητας του φασισμού, ως προς τη βαθιά καπιταλιστική αναδόμηση που επιχειρείται μέσω της κρίσης. Είναι αναγκαίο να καταρρίπτουμε συνεχώς το μύθο της «αντισυστημικής» Χ.Α. και να αναδεικνύουμε την συμπληρωματικότητά της με το πιο βάρβαρο και άγρια εκμεταλλευτικό πρόσωπο του σύγχρονου καπιταλισμού. Ο φασισμός δεν είναι μια «παρεκτροπή» της αστικής δημοκρατίας, είναι η επιλογή του κεφαλαίου σε συνθήκες ολοκληρωτικής ταξικής επίθεσης στα λαϊκά στρώματα. Είτε καθολική με τη συγκρότηση φασιστικών καθεστώτων, είτε συμπληρωματική με την ενίσχυση των φασιστικού βραχίονα καταστολής των ταξικών και κοινωνικών αγώνων και διαίρεσης των από κάτω.

Επειδή όμως ο φασισμός είναι μια ιδεολογία που πέρα από το «λογικό» και το «πολιτικό», χειρίζεται το θυμικό και το ένστικτο, ο ιδεολογικός αγώνας πρέπει να μεταφερθεί και στο πεδίο της «κουλτούρας». Από τη μια μεριά η ανασύσταση της ιστορικότητας του αντιφασιστικού αγώνα και η ανάδειξη των ριζωμάτων του στην ιστορία του λαού αυτού του τόπου (είμαστε όλοι εδώ κομμουνιστών εγγόνια...) αλλά και η καλλιέργεια μια βαθιάς πολυεπίπεδης αντιφασιστικής κουλτούρας που θα μπορεί να βρίσκει ερείσματα και δίαυλους επικοινωνίας με την νεολαία (αντίφα μουσικές μπάντες

και συναυλίες, αντίφα κόμικς, και ταινίες, ταύτιση των φασιστών με τους ανεγκέφαλους μισαλλόδοξους σε αντιπαράθεση με μια αντιφασιστική κουλτούρα δραστήρια, δημιουργική, ευφυή, που θα εδράζεται στην πολυσυλλεκτικότητα της σύνθεσης της σημερινής μαθητικής νεολαίας).

Μέσα στην αμείλικτη πραγματικότητα που ζούμε δεν έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε **ούτε βήμα πίσω**, έχουμε όμως την ικανότητα να βαδίσουμε τα σωστά βήματα προς τα μπρος;

Otto Dix: Stormtroops advancing under a gas attack, 1924

Φιλελευθερισμός – Ολοκληρωτισμός: Μια Ανομολόγητη Σχέση

του Γιώργου Περτσά

Ίσως μετά από έναν μεγάλο πόλεμο δούμε να αποκαθίστανται σε ορισμένες περιοχές οι παλαιές οικονομικές συνθήκες για μια σύντομη περίοδο. Αλλά τότε θα ξαναρχίσει η ίδια διαδικασία: ο φασισμός δεν γεννήθηκε τυχαία.

Max Horkheimer

Η νεότερη Δύση, εδώ και αιώνες, διέπεται από δύο κοινωνικές φαντασιακές σημασίες εντελώς αντίθετες μεταξύ τους, έστω και αν αλληλοεπηρεάζονται: το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας, τον αγώνα για τη χειραφέτηση του ανθρώπου, χειραφέτηση διανοητική και πνευματική, αλλά και πρακτική, μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα· και το παράφρον καπιταλιστικό πρόταγμα της απεριόριστης εξάπλωσης μιας ψευδοορθολογικής ψευδοκυριαρχίας πάνω στη φύση, που έχει πάψει εδώ και καιρό να αφορά μόνο τις παραγωγικές δυνάμεις και την οικονομία και έχει γίνει πρόταγμα συνολικό (και για αυτό ακόμη πιο τερατώδες), απόλυτης κυριαρχίας πάνω στα φυσικά, στα βιολογικά, στα ψυχικά, στα κοινωνικά και στα πολιτιστικά δεδομένα. Ο ολοκληρωτισμός είναι μονάχα το προκεχωρημένο φυλάκιο αυτού του προτάγματος κυριαρχίας –που άλλωστε αντιστρέφεται μέσα στην ίδια του την αντίφαση, αφού ακόμα και η περιορισμένη εργαλειακή ορθολογικότητα του κλασικού καπιταλισμού γίνεται στους κόλπους του ανορθολογικότητα και παραλογισμός, όπως έδειξαν ο σταλινισμός και ο ναζισμός.

Κορνήλιος Καστοριάδης

I. Μια νέα οπτική γωνία

Συνηθίζουμε να λέμε ότι η άνοδος του φασισμού/νεοναζισμού/ολοκληρωτισμού¹

---

1 Στο παρόν σημείωμα η χρήση των εννοιών αυτών γίνεται ως εξής: Χρησιμοποιούμε τον όρο «φασισμός» με έναν χαλαρό τρόπο για να δηλωθεί μια εξαιρετικά αυταρχική μορφή οργάνωσης της κοινωνίας, χωρίς άμεση αναφορά στο μουσολινικό καθεστώς. Με τον όρο ναζισμός/νεοναζισμός γίνεται ουσιαστικά αναφορά στη χρυσή αυγή, αλλά και γενικά στην άνοδο των ναζιστικής έμπνευσης κινήματων και κομμάτων στην Ευρώπη. Επιλέγουμε μια τέτοια χρήση για να τονίσουμε τον ναζιστικό-και όχι μουσολινικό- προσανατολισμό της χρυσής αυγής καθώς και γιατί όροι όπως «φασιστικός», ή «ακροδεξιός» είτε είναι πολύ ασαφείς είτε πολύ ήπιοι για το μόρφωμα της χρυσής αυγής. Τέλος, η έννοια «ολοκληρωτισμός» επιφυλάσσεται για μια νέα μορφή καθεστώτος, το οποίο δεν μπορεί να ταυτιστεί με την μονοκομματική δικτατορία, τη στρατιωτική χούντα ή άλλες πιθανές εκδοχές μιας αυταρχικής διακυβέρνησης. Αυτός ο τύπος άσκησης της εξουσίας –αν και συγγενεύει-δεν ταυτίζεται με παραπλήσιες παρελθοντικές μορφές, αλλά είναι ανοικτός στις σύγχρονες εξελίξεις και στις νέες καθεστωτικές μορφές που ενδέχεται να αποκρυσταλλωθούν. Η χρήση αυτή επιλέχθηκε για να αποφύγουμε το ξεχείλωμα μιας ακόμη έννοιας, αλλά και για να προσπαθήσουμε να αποφύγουμε τον πειρασμό-παγίδα του αναχρονισμού, δηλαδή της κατανόησης των όσων συμβαίνουν σήμερα μέσα από μεσοπολεμικά κυρίως

τελεί σε μεγάλο βαθμό σε συνάρτηση με το υπάρχον καθεστώς και τις επιδιώξεις της κυρίαρχης τάξης. Συγκεκριμένα, προβάλλεται σταθερά η ερμηνεία εκείνη, σύμφωνα με την οποία, η δράση των φασιστικών ομάδων εξυπηρετεί τις πολιτικές και άλλες επιδιώξεις της άρχουσας τάξης κατά την διεξαγωγή της ταξικής πάλης. Έτσι, η άνοδος του φασιστικού φαινομένου οφείλει να αποδοθεί σε μια συστηματική και εσκεμμένη υποστήριξη των φασιστών με οικονομικά, αστυνομικά και νομικά μέσα. Ο φασισμός αποτελεί το μακρύ χέρι του κράτους και των κεφαλαίου ειδικά σε περίοδο κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος. Τότε, καθώς αναμένονται οξυμένες κοινωνικές αντιδράσεις, ικανές να διακυβέυσουν τον υπάρχοντα κοινωνικό συσχετισμό δύναμης και ότι αυτός συνεπάγεται, τα νόμιμα μέσα καθίστανται ανεπαρκή, οπότε μοιάζει κάτι περισσότερο από αναγκαία η προσφυγή σε νέες, διαφορετικές μεθόδους που θα ανταποκρίνονται στα νέα καθήκοντα.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ανατίμηση των φασιστών παρουσιάζεται ως μια εναλλακτική στρατηγική του συστήματος σε καιρό κρίσης, ικανής να αποπροσανατολίσει τους «από κάτω» από τον πραγματικό τους ταξικό εχθρό και τις αμιγώς οικονομικές-κοινωνικές αιτίες τις κρίσης, καταστέλλοντας ταυτόχρονα τις όποιες κινηματικές και εργατικές κινητοποιήσεις².

Αν και μια τέτοια προσέγγιση σίγουρα δεν είναι αβάσιμη, αφού η στήριξη εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού προς τις νεοναζιστικές συμμορίες είναι δεδομένη και σε πολλά επίπεδα ταυτόχρονα (αστυνομικό, δικαστικό, διοικητικό) δεν κατορθώνει να εξηγήσει τον μαζικό χαρακτήρα του νεοναζιστικού φαινομένου κατά την άνοδο του, την διευρυμένη του κοινωνική βάση, αλλά και τον σε πολλές περιπτώσεις κινηματικό του χαρακτήρα³. Μια τέτοια προσέγγιση τείνει να λάβει ένα αμιγώς εργαλειώδη και επιχειρησιακό τρόπο ερμηνείας του κοινωνικού φαινομένου που αποκαλούμε νεοναζισμός, εξαρτώντας την ύπαρξη και την όποια εξέλιξη του, σχεδόν απόλυτα, από δυνάμεις εξωτερικές προς το ίδιο και ξένες προς τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα. Ταυτόχρονα, η ανωτέρω κυρίαρχη πρόσληψη του νεοναζισμού τείνει να παγιώσει μια στενή, αλλά εν τέλει εξωτερική σχέση της κυρίαρχης τάξης και του νεοναζιστικού μορφώματος. Ο επιχειρησιακός τρόπος διασύνδεσης των δύο μεγεθών τείνει να οδηγήσει στο συμπέρασμα της ύπαρξης δύο διακριτών υποστάσεων, ανάμεσα στις οποίες ενεργοποιείται μια σχέση με πρωτοβουλία της πρώτης, όπου το δεύτερο μέγεθος υπάγεται απόλυτα στη βούληση και τους σχεδιασμούς της πρώτης και η σχέση τους προορίζεται να διαρκέσει όσο το επιθυμεί αυτή.

Στο παρόν σημείωμα θα υποστηρίξουμε την ανάγκη αλλαγής της οπτικής μας γωνίας ως προς τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε την άνοδο του νεοναζιστικού φαινομένου.

ερμηνευτικά φίλτρα. Η αναφορά στην ιστορική εμπειρία των ολοκληρωτικών καθεστώτων σημαίνεται με τον όρο «ιστορικός ολοκληρωτισμός». Τέλος, η από μέρους μας αυστηρή χρήση της έννοιας «ολοκληρωτισμός» μας υποχρεώνει να την διακρίνουμε αφενός προς παλιούς και νέους ιστορικούς αναθεωρητισμούς και αφετέρου προς περιέργες «αντι-ολοκληρωτικές» ταυτίσεις του παραδοσιακού εργατικού κινήματος, αλλά και κάθε προσπάθειας κοινωνικού μετασχηματισμού, με τον μπαμπούλα της ολοκληρωτικής απειλής.

2 Βλ. την κατά τα άλλα ενδιαφέρουσα προσέγγιση των Clandestina «...και τότε ρίξανε τον κλήρο να δούνε ποιος θα φαγωθεί. “Για να ξεβρωμίσει ο τόπος”», *Σημειώσεις της Στέπας*, τχ. 2, Μάιος 2012.

3 Μιχάλης Ψημίτης, «Η Κοινοτιστική Θεμελίωση της Χρυσής Αυγής και το Πραγματικό Υποκείμενο της Δράσης», <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=6832>.

Αυτή η νέα ερμηνευτική προοπτική επιδιώκει να εκβάλλει σε μια διαφορετική διαύγαση της φύσης του νεοαζισμού, συμπληρωματική και όχι αντιθετική προς την μέχρι τώρα ευρέως υποστηριζόμενη. Συγκεκριμένα, θα προσπαθήσουμε να υποστηρίξουμε την θέση ότι η σχέση του ολοκληρωτισμού με την κυρίαρχη κοινωνική οργάνωση δεν μπορεί να εξαντληθεί σε μια επιχειρησιακού τύπου διασύνδεση, αλλά οφείλουμε να επισημάνουμε και διαρκώς να υπογραμμίζουμε τη βαθιά και οργανικού τύπου συνάφεια του φασισμού/ολοκληρωτισμού με τον φιλελευθερισμό. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση ο φασισμός/ολοκληρωτισμός μακράν του να αποτελεί μια στρατηγική επιλογή του κεφαλαίου σε περιόδους κρίσης, δηλαδή το «δυνατό χαρτί» ή το «μακρύ χέρι» του κράτους και του κεφαλαίου οφείλει να κατανοηθεί ως οργανική εκβλάστηση της ίδιας της φιλελεύθερης κοινωνίας, ως λογική επέκταση τάσεων ήδη υπαρκτών στο εσωτερικό της και μάλιστα στην κανονική-εκτός κρίσης λειτουργία της. Εν προκειμένω, δηλαδή, θα αποστασιοποιηθούμε από τις «χρηστικές» και «στρατηγικές» αποτυπώσεις της σχέσης φιλελευθερισμού-φασισμού/ολοκληρωτισμού και θα επιδιώξουμε να απεικονίσουμε τον δεύτερο ως το νόθο παιδί του πρώτου· αν και ο φασισμός/ολοκληρωτισμός φέρει εμφανή σημάδια συγγένειας με τον φιλελευθερισμό, ορατά για κάθε φορέα ενός κριτικού τρόπου του σκέπτεσθαι, ο φιλελευθερισμός δεν πρόκειται ποτέ να αναγνωρίσει επίσημα το νόθο του τέκνο. Το γεννά και ταυτόχρονα το αποποιείται, γίνεται η μήτρα του και η αγκαλιά, η οποία δεν θα το δεχτεί ξανά πίσω.

Η ανωτέρω μετατόπιση της ερμηνευτικής μας οπτικής γωνίας προϋποθέτει και συνεπάγεται μια μετατόπιση στην μέθοδο της προσέγγισης μας. Εδώ, η έμφαση δεν θα δοθεί σε αμιγώς οικονομικά ή «υλικά» και «αντικειμενικά» μεγέθη που παράγουν το φασιστικό φαινόμενο, αλλά θα αποπειραθούμε τον επαναπροσδιορισμό της προσέγγισης μας με όρους πολιτισμικούς. Εν προκειμένω, ο όρος «πολιτισμός» οφείλει να γίνει κατανοητός όχι με την τρέχουσα σημασία που του αποδίδουμε, αλλά σύμφωνα με την ανθρωπολογική του εννοιολόγηση⁴. Για τον Franz Boas, πατέρα της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, ο πολιτισμός περιγράφεται ως «Kulturbrille», δηλαδή ως «πολιτισμικοί φακοί», που ο καθένας από εμάς φέρει. Αυτοί μας παρέχουν τα μέσα αντίληψης του κόσμου που μας περιβάλλει και μας δίνουν τη δυνατότητα να ερμηνεύουμε το νόημα της κοινωνικής ζωής μας και να εντάσσουμε τη δράση μας στο πλαίσιο αυτό⁵.

Συγκεκριμένα, κατανοείται περισσότερο ως η «πολιτισμική λογική» που εμπεριέχει και σηματοδοτεί τις κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές, παρά ως η εξωτερική προς αυτές τις «αντικειμενικές» σχέσεις άρθρωση τους. Κατά έναν, εκ πρώτης όψης παράδοξο τρόπο, είναι η πολιτισμική λογική που παράγει τον πρακτικό λόγο και όχι το αντίστροφο⁶. Αυτή η πολιτισμική λογική, μακράν του να αποτελεί μια τεχνητή επινόηση ή μια αυθαίρετη σύλληψη μπορεί να ανευρεθεί πρακτικοποιημένη και τεχνικοποιημένη στις απτές και υλικές κατασκευές, στις πράξεις, στις διαδικασίες, στο θεσμικό εξοπλισμό μιας κοινωνίας.

Συνεπώς, αυτό που μας αφορά εδώ είναι να προσπαθήσουμε να δείξουμε τους

4 Αλεξάνδρα Μπακαλάκη «Εκδοχές του Πολιτισμού στην Ανθρωπολογία», *Σύγχρονα θέματα*, τχ. 62. Ιανουάριος-Μάρτιος 1997.

5 John Monaghan-Peter Just, *Κοινωνική και Πολιτισμική Ανθρωπολογία*, μτφρ. Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σ. 47.

6 Αλεξάνδρα Μπακαλάκη «Εκδοχές του Πολιτισμού στην Ανθρωπολογία», ό.π., σ. 61.

οργανικούς δεσμούς της πολιτισμικής λογικής της φιλελεύθερης συνθήκης με εκείνη την πολιτισμική λογική που θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε ως φασιστική/ολοκληρωτική. Εστιάζοντας στην σύγχρονη ελληνική περίπτωση, μια τέτοια προοπτική ίσως να μπορεί να ερμηνεύσει, πιο ικανοποιητικά, γιατί το νεοναζιστικό φαινόμενο παρουσιάζει μια ιδιαίτερα απότομη άνοδο, ενώ δεξιώνεται από ολοένα και αυξανόμενα τμήματα του πληθυσμού⁷. Εφόσον, οι πολιτικές επιλογές και οι πολιτικές πράξεις δεν τελούνται σε πολιτισμικό κενό, τότε είναι ήδη πολιτισμικά προσδιορισμένες και εν τέλει αξιακά φορτισμένες. Αν κάτι τέτοιο ισχύει, τότε το σχετικά εύκολο και γρήγορο πέρασμα ενός σημαντικού αριθμού ανθρώπων σε ανοιχτά ναζιστικές προτιμήσεις και «λύσεις», ίσως θα πρέπει να αναζητηθεί στην επιρροή της κυρίαρχης πολιτισμικής λογικής η οποία και έθεσε τους ευρύτερους αναγκαίους όρους ώστε ο νεοναζισμός να μπορεί να παρουσιάζεται στις αρχές του 21ου αιώνα, και μόλις σχεδόν εβδομήντα χρόνια μετά την στρατιωτική του ήττα, ως κάτι το διανοητό και το ενεργά υποστηρίξιμο. Αν κάτι διατηρεί το σπέρμα του φασισμού/ολοκληρωτισμού ενεργό, αλλά σε λανθάνουσα κατάσταση εντός των φιλελευθέρων καθεστώτων, αυτό υποστηρίζουμε ότι οφείλει να αναζητηθεί στις κυρίαρχες κοινωνικές σημασίες που σφραγίζουν την φιλελεύθερη ιδιοσυστασία τους και οργανώνουν την καθημερινή «κανονική» τους λειτουργία. Εν τέλει, αν υπάρχει ένας καλός αγωγός για την εν υπνώσει διάσωση του φασιστικού/ολοκληρωτικού πνεύματος αυτός οφείλει να αναζητηθεί στο φιλελεύθερο πνεύμα και στις συνακόλουθες πρακτικές, υλικές και διαδικαστικές ενσαρκώσεις του.

II. Η φιλελεύθερη πολιτισμική συνθήκη

Αν και έχει χυθεί και συνεχίζει να χύνεται πολύ μελάνι ως προς το σε τι συνίσταται η ιδιαίτερη φυσιογνωμία του φιλελευθερισμού ή για το ποια μπορεί να είναι η σχέση μεταξύ οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού ή για το κατά πόσο ο φιλελευθερισμός μπορεί συνολικά να αναχθεί στον καπιταλισμό εμείς δεν θα εμπλακούμε καθόλου σε αυτήν την συζήτηση, προσδιορίζοντας εν τέλει τον φιλελευθερισμό με πιο εμπειρικό τρόπο. Αν και όλες οι διχογνωμίες που μπορεί να προκύψουν ή οι ενστάσεις που μπορούν να τεθούν ίσως να μην είναι αβάσιμες, αυτές αφορούν περισσότερο μια συζήτηση για μια υποτιθέμενη «ουσία» του φιλελευθερισμού, η οποία συνέχεια αναζητάται και συνέχεια διαφεύγει. Ωστόσο, αν έχει νόημα για εμάς η αναφορά στον φιλελευθερισμό, τότε αυτός δεν πρέπει να αναζητηθεί σε παλιά ή νέα κείμενα, αλλά στην ίδια την εμπειρία των φαινομένων εντός των οποίων ζούμε⁸. Έτσι, αν σε κάθε κριτική μας του φιλελεύθερου πνεύματος οι «γνήσιοι φιλελεύθεροι» εκπλήσσονται και καταγγέλλουν το αντικείμενο της κριτικής μας ως παρέκκλιση από την πραγματική φύση του θαυμαστού τους συστήματος, οφείλουμε να τους υπενθυμίσουμε ότι «οι διανοούμενοι της προηγούμενης περιόδου[...]

---

7 Το ερώτημα γίνεται επιτακτικότερο αν λάβουμε υπόψη μας τον ευρωπαϊκό χαρακτήρα της ανόδου της άκρας δεξιάς, εδώ και αρκετά χρόνια, από τις πιο δημαγωγικές εκδοχές της, έως τις πιο ανοιχτά φυλετικές και νεοναζιστικές. Χωρίς να νομίζουμε ότι υπερβάλλουμε, αν στις μέρες μας πλανιέται ένα φάντασμα πάνω από την Ευρώπη αυτό είναι εκείνο του φασισμού-νεοναζισμού.

8 Για μια διεξοδικότερη ματιά στον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε και συζητάμε τον φιλελευθερισμό εδώ βλ. Jean-Claude Michèa, *Η Αυτοκρατορία του Μικρότερου Κακού. Δοκίμιο για τον Φιλελεύθερο Πολιτισμό*, μτφρ. Άγγελος Ελεφάντης, επιμ. Αναστασία Μυλωνοπούλου, Πόλις, Αθήνα 2008.

κατήγγελλαν κάθε νέο έγκλημα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» σαν μια αδικαιολόγητη προδοσία της ωραίας λενινιστικής-τροτσκιστικής ουτοπίας»⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, για μας, ο φιλελευθερισμός είναι ο «υπαρκτός φιλελευθερισμός».

Όμως, από ποια «υλικά» συντίθεται η φιλελεύθερη πολιτισμική λογική; Ποιες πρακτικοποιημένες κοινωνικές σημασίες την σφραγίζουν και γιατί θεωρούμε ότι αυτές είναι ευεπίφορες στη διαρκή αναγέννηση του φασισμού/ολοκληρωτισμού; Θα υποστηρίξουμε ότι δύο εκ των ων ουκ άνευ γνωρίσματα του υπαρκτού φιλελευθερισμού αποτελούν ο πανταχού παρών ανταγωνισμός και η διαρκής τάση προς την εμπορευματοποίηση των πάντων. Ωστόσο, αν αυτά τα δύο μεγέθη σφραγίζουν τις κοινωνικές διαδικασίες της καθημερινότητας και φυσικά τον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι κοινωνικοί θεσμοί, ο τρόπος με τον οποίο επενεργούν πάνω στο ανθρώπινο υποκείμενο, εντάσσοντας το στην φιλελεύθερη πολιτισμική λογική, συνιστά αποτέλεσμα της επίδρασης της μαζικής κουλτούρας. Κοντολογίς, οι δύο θεμελιακές τάσεις της φιλελεύθερης κοινωνίας επιδρούν διαμορφωτικά επί του καθημερινού πολιτισμικού βιώματος του ανθρώπου με τη μορφή της μαζικής κουλτούρας, ως το εν δυνάμει μοναδικό φίλτρο ερμηνείας του κόσμου, αλλά ταυτόχρονα και το καθημερινό βίωμα επιδρά ξανά επί των ανωτέρω τάσεων ενισχύοντας τες.

α) ανταγωνισμός

Αν υπάρχει μια κατηγορική προσαγή, η οποία να διαπερνά την φιλελεύθερη κοινωνία αυτή είναι εκείνη του ανταγωνισμού όλων με όλους. Από τις μικρότερες οικονομικές μονάδες έως τους μεγαλύτερους συνασπισμούς ισχύος στον παγκόσμιο χώρο ο ανταγωνισμός ορίζει τον τρόπο ύπαρξης των υποκειμένων στο εσωτερικό της φιλελεύθερης κοινωνίας. Φυσικά, η επιταγή για ανταγωνισμό δεν υπήρξε εξίσου έντονη σε όλες τις μορφές που έλαβε η καπιταλιστική κοινωνία, αλλά δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί την κινητήρια δύναμη της οικονομίας της αγοράς και συνακόλουθα τον καταλύτη για την διαμόρφωση των υποκειμένων εντός αυτής. Ας αναλογιστούμε, για παράδειγμα, την σημερινή συνθήκη του παγκόσμιου καπιταλισμού και τη κεντρική θέση που καταλαμβάνει το πρόταγμα του ανταγωνισμού όλων με όλους υπό τη μορφή της προσαγής για «ανταγωνιστικότητα παντού». Πραγματικά, ειδικά εάν λάβουμε υπόψη μας τη νέο-φιλελεύθερη εκδοχή της, η σημερινή κοινωνία το μόνο πράγμα που δεν απαγορεύει στα μέλη της είναι να ανταγωνίζονται μεταξύ τους.

Ωστόσο, το μοτίβο που προϋποθέτει και συνεπάγεται η καθολικοποίηση του ανταγωνισμού είναι αυτό του ιεραρχικού διαχωρισμού και της συνακόλουθης αξιακής υποτίμησης όσων δεν καταφέρουν να αντεπεξέλθουν στα σκληρά, αλλά «υψηλά» πρότυπα του ανταγωνιστικού παιχνιδιού. Η ανταγωνιστική κούρσα της καθημερινής ζωής έχει νικητές και ηττημένους και αυτό είναι ένα μάθημα που καλείται να εμπεδώσει κανείς από πολύ νωρίς. Καθώς όμως το ανταγωνιστικό παιχνίδι θέτει ως όρο του τον

---

9 Ζαν Κλωντ Μισεά, «Το Αδιέξοδο Άνταμ Σμιθ. Οι Εκλεκτικές Συγγένειες Αριστεράς και Φιλελευθερισμού», μτφρ.-επιμ. Χριστίνα Σταματοπούλου, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2008, σ. 138.

διαχωρισμό αυτό, συστηματικά ανατιμά τους νικητές και απαξιώνει τους ηττημένους. Η τάση αυτή στην πραγματικότητα οδηγεί σε μια συνθήκη κοινωνικού δαρβινισμού όπου για την επιτυχία, την προαγωγή και την ευημερία των μεν καταστατικά προϋποτίθεται η αποτυχία, η περιθωριοποίηση και η υποταγή των δε. Η συστηματική ηθική απαξίωση που συνοδεύει τους ανταγωνιστικούς διαχωρισμούς γρήγορα οδηγεί στην διαίρεση του πληθυσμού στους περιττούς και στους άξιους, στους παραγωγικούς και στα παράσιτα, στους άριστους και στους αποτυχημένους, σε αυτούς που βούλιαξαν και σε αυτούς που σώθηκαν. Συνεπώς, είναι η ίδια η ανταγωνιστική φύση της κοινωνίας του υπαρκτού φιλελευθερισμού, η οποία για να εξασφαλίσει την αυτοδιαίωση της οδηγείται στον αξιακά φορτισμένο διαχωρισμό και την συνεχή υποτίμηση των εκάστοτε μεν παράλληλα με την ανατίμηση των εκάστοτε δε.

Εύκολα μπορούμε να σκεφτούμε την ανωτέρω ανταγωνιστική, ιεραρχική και διαχωριστική πρακτική κατά την εφαρμογή της ως πολιτικού εργαλείου διοίκησης του πληθυσμού και των ατόμων. Η περίφημη πρακτική του «διαίρει και βασίλευε» αποτελεί μόνιμη τεχνική διακυβέρνησης, εκφράζοντας στο πολιτικό πεδίο την κλασική ανταγωνιστική αρχή «ανοίξτε το δρόμο για τον ικανό»¹⁰. Συγκεκριμένα, η ελληνική κοινωνία κάθε άλλο παρά απρόσβλητη είναι από την ανωτέρω ανταγωνιστική και κοινωνικά δαρβινική προσταγή. Πέρα από την απόλυτη εφαρμογή της στο οικονομικό και εργασιακό πεδίο, όπου το δικό μου κέρδος γίνεται εξ ορισμού η απώλεια του άλλου ή όπου η δική μου εργασιακή πρόσληψη προϋποθέτει την απώλεια εργασίας για τον άλλο¹¹, η εφαρμογή της στο πολιτικό-διοικητικό πεδίο συνιστά κοινό τόπο κατά της διαχείριση της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Πρόσφατα παραδείγματα της αποτελούν η συστηματική άνωθεν οργανωμένη σύγκρουση μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων ή ο στρατηγικός διαχωρισμός των δημοσίων υπαλλήλων σε άξιους-παραγωγικούς και τεμπέληδες-μη παραγωγικούς που παρασιτούν σε βάρος των ελλήνων φορολογουμένων. Ταυτόχρονα, η συστηματική πρόταξη της «αριστείας» ως αξιακού κολοφώνα της ανταγωνιστικής κούρσας σε όλα τα επίπεδα του καθημερινού βίου¹², αλλά και η εμμονική αναζήτηση του ηγέτη, όπως αυτή κωδικοποιείται στην αξία της «ηγεσίας»¹³, συνιστούν μια τυπικά φιλελεύθερη ανταπόκριση στην πληθώρα των κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και στην διαφαινόμενη αξιακή παρακμή των κοινωνιών του ύστερου καπιταλισμού. Στα παραπάνω μπορούμε να προσθέσουμε και την πρόταξη στην πίστη του ελληνικού έθνους από κάθε φιλελεύθερο πνεύμα, ανεξάρτητα από τον λιγότερο ή περισσότερο μετριασμένο χαρακτήρα που αυτή λαμβάνει, εκβάλλοντας είτε σε μια χομπσιανή ανθρωπολογία ατέρμονων εθνικών συγκρούσεων είτε στη συνάρθρωση όλων των εθνών σε μορφώματα όπως ο Ο.Η.Ε. ή παλαιότερα η Κοινωνία των Εθνών. Πέρα από την ανταγωνιστική

---

10 Max Horkheimer, «Οι Εβραίοι και η Ευρώπη», εισαγ.-μτφρ. Φώτης Τερζάκης, επίμετρο Στέφανος Ροζάνης, Χριστόφορος Αργυρόπουλος, Έρασμος, Αθήνα α' έκδοση 1980, σ. 63.

11 Κοινωνολογία, η μεγιστοποίηση του δικού μου οφέλους περνά αναγκαστικά μέσα από την ελαχιστοποίηση του οφέλους του άλλου, βλ. και Ζαν Κλωντ Μισσά, «Το Αδιέξοδο Άνταμ Σμιθ. Οι Εκλεκτικές Συγγένειες Αριστεράς και Φιλελευθερισμού», ό.π., σ. 135-142, για τη κριτική των φιλελευθέρων ενστάσεων απέναντι σε αυτό το κυρίαρχο πνεύμα εγωιστικού υπολογισμού.

12 Βλ. εντελώς ενδεικτικά για το ζήτημα της παιδείας Μαριέττα Παννάκου, «Επιδιώκοντας την Αριστεία», *Καθημερινή*, 12/8/2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_2_12/08/2012_492183.

13 Και πάλι εντελώς ενδεικτικά Νίκος Μαρατζίδης, «Στην Αναζήτηση της Χαμένης Ηγεσίας», *Καθημερινή*, 19/2/2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_3_19/02/2012_473112.

ιδιοσυστασία κάθε εθνικής ταυτότητας, εξαιτίας της θεμελίωσης της πάνω σε μία αλληλεγγύη από ομοιότητα και όχι από διαφορά, η έξαρση του εθνικού συναισθήματος με όλους του αποκλεισμούς και τις ιεραρχικές διακρίσεις που επιφέρει αποτελεί πάγιο καταφύγιο των φιλελεύθερων ελίτ για την ομαλότερη διακυβέρνηση του πληθυσμού. Ας σκεφτούμε εντελώς ενδεικτικά την εθνική έξαρση του ευρο και των ολυμπιακών αγώνων ή την πρόταξη της εθνικής προσπάθειας για την έξοδο από την κρίση.

Η παραπάνω σκιαγράφηση της φιλελεύθερης κοινωνίας ως μιας κοινωνίας η οποία θεσμίζεται ως μία ανταγωνιστική, ιεραρχική και γεμάτη αποκλεισμούς συνθήκη μπορεί να δώσει το περίγραμμα ενός αξιακά και πολιτισμικά διαμορφωμένου βιώματος του καθημερινού ανθρώπου που ίσως να μην απέχει έτη φωτός από την αντίστοιχη αξιακή και πολιτισμική συνθήκη που προτάσσει ο ανερχόμενος νεοναζισμός. Η μετάφραση του ανταγωνιστικού παιχνιδιού με εθνικούς ή/και φυλετικούς όρους, η όξυνση της πίστης στο έθνος σε συγκροτημένη εθνικιστική ιδεολογική ταυτότητα, η συστηματικοποίηση των αποκλεισμών και εν τέλει η εξάρτηση του αφανισμού των ηττημένων ως προϋπόθεση για την επιβίωση των σημερινών άριστων, η μετατροπή της πίστης στον ηγέτη σε οπαδική λατρεία του εκάστοτε Führer, ίσως να σκιαγραφούν κάποια ομαλά περάσματα από το βίωμα εντός της φιλελεύθερης κοινωνίας στο αξιακό σύμπαν της ναζιστικής/ ολοκληρωτικής πολιτισμικής λογικής.

Ο Max Horkheimer επισήμαινε ότι στις φασιστικές κοινωνίες «η ατομιστική αρχή, σύμφωνα με την οποία η ευτυχία του ενός άτομου συνυφαίνεται αναγκαστικά με τη δυστυχία του άλλου, έχει εντατικοποιηθεί στο έπακρο[...]»¹⁴. Ενώ για να υπογραμμίσει το ρόλο των φιλελεύθερων ανταγωνιστικών κοινωνιών στην άνοδο του φασισμού εξηγούσε ότι «(ο φασισμός) είναι η πολιτική μορφή του καιρού μας. Ακόμα κι εκεί όπου ο φασισμός δεν βρίσκεται στην εξουσία στην Ευρώπη, ισχυρές κοινωνικές τάξεις αναπτύσσονται που ζητούν να προετοιμάσουν τον διοικητικό, νομικό και πολιτικό μηχανισμό για τον επερχόμενο φασισμό. Για λόγους ανταγωνισμού και μόνο, το καθαρά φιλελεύθερο κίνητρο, οι καπιταλιστές και οι υποστηρικτές τους οδηγούνται σε αυτόν»¹⁵.

Ωστόσο, εάν περιοριστούμε μόνο στην ανωτέρω διαπίστωση των συγγενικών σχέσεων μεταξύ φιλελευθερισμού και ολοκληρωτισμού θα έχουμε παραλείψει να αναφερθούμε σε κομβικές διαδικασίες εντός των φιλελεύθερων κοινωνιών, που ίσως μας βοηθήσουν στην περαιτέρω διαύγηση του ερωτήματος περί της μαζικής υποστήριξης των νεοναζιστικών αντιλήψεων, ειδικά στις μετά το 1945 ευρωπαϊκές κοινωνίες.

β) αγοραιοποίηση/εμπορευματοποίηση/εργαλειοποίηση

Μια από αυτές τις διαδικασίες, η οποία συνιστά ακόμη μια εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση του υπαρκτού φιλελευθερισμού αποτελεί η κίνηση προς την αγοραιοποίηση και την εμπορευματοποίηση των πάντων. Πράγματι, όπως γνωρίζουμε, η φαυλοκυκλική

14 Max Horkheimer, «Οι Εβραίοι και η Ευρώπη», ό.π., σ. 54.

15 Αυτ., σ. 58.

κίνηση της συσσώρευσης του κεφαλαίου κινείται επεκτατικά, εντάσσοντας καινούργια πεδία και δραστηριότητες στο εσωτερικό της, επιβάλλοντας τους τη δική της οικονομική και αγοραία «λογική». Αυτή η διαδικασία ανοίγματος νέων αγορών ή της μετατροπής σε εμπόρευμα κάθε διαδικασίας ή οντότητας που μπορεί να μετατραπεί εμπόρευμα, εν προκειμένω, οφείλει να κατανοηθεί όχι με βάση τους αποκλεισμούς και τις αβυσσαλέες ανισότητες που γεννά με τρόπο εντελώς φυσικό, αλλά ως προς τις συνέπειες της επί του ανθρώπινου υποκειμένου.

Η έμφαση, δηλαδή, θα πρέπει να δοθεί στους μετασχηματισμούς που υφίσταται η εμπορευματοποιημένη ανθρώπινη συνείδηση και η από μέρους της πρόσληψη του κόσμου. Οι μετασχηματισμοί αυτοί καθίστανται κατανοητοί αν εστιάσουμε στο ίδιο το περιεχόμενο της μετατροπής κάποιου προσώπου ή πράγματος σε εμπόρευμα. Για να μπορέσει κάποιος ή κάτι να υποβιβαστεί στο καθεστώς του εμπορεύματος, θα πρέπει να καταστεί δυνατή η έκφραση της αξίας του μέσω ενός τρίτου όρου, εξωτερικού προς αυτόν, δηλαδή ενός γενικού ισοδυναμίου, δηλαδή του χρήματος. Όμως κάτι τέτοιο προϋποθέτει και συνεπάγεται τον εσωτερικό μετασχηματισμό του ίδιου του προσώπου ή του πράγματος προς την κατεύθυνση της απώλειας της ιδιοσυστασίας και της μοναδικότητας του¹⁶. Για να μπορέσει κάποιος ή κάτι να μπει στην αγορά θα πρέπει να μετασχηματιστεί σε εμπόρευμα, δηλαδή να απωλέσει την μη αναγώγιμη ποιότητα του, αφού τώρα καλείται να ανταλλάξει και να ανταλλαχθεί μέσω του τρίτου κοινού όρου, δηλαδή του χρήματος¹⁷.

Όμως έτσι, τα εμπορευματοποιημένα πρόσωπα και πράγματα καθίστανται απείρως εναλλάξιμα μεταξύ τους, καθώς εκφράζονται μονάχα με όρους χρηματικών μονάδων. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι ένας πίνακας του Ρέμπραντ ως εμπόρευμα μπορεί να εξισωθεί με την αντίστοιχη χρηματική αξία μιας μεγάλης ποσότητας από πατάτες. Η ποιοτική διαφορά μεταξύ των δύο εμπορευματοποιημένων αντικειμένων έχει ανααιρεθεί και τώρα μπορούν να ανταλλαχθούν ως εξισώσιμα αντικείμενα συναλλαγής. Ας φανταστούμε τι μπορεί να σημαίνει μια τέτοια συνέπεια για τις απίστευτα εμπορευματοποιημένες κοινωνίες του ύστερου καπιταλισμού. Σε αυτές τις κοινωνίες, ως εμπορεύματα δεν λογίζονται μόνο τα ανθρώπινα τεχνουργήματα, αλλά η ίδια η ανθρώπινη υπόσταση σε όλες της τις δυνατές εκφάνσεις, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος των καθημερινών δραστηριοτήτων, των βιωμάτων, των ήχων και των εικόνων που περιβάλλουν το άτομο. Εφόσον το υποκείμενο καλείται να ζήσει σε έναν κόσμο στον οποίο όλα τα πράγματα και όλα τα πρόσωπα-του ιδίου συμπεραλαμβανομένου- καθίστανται μεταξύ τους εναλλάξιμα ως εμπορεύματα, τότε όλοι και όλα χάνουν το βάθος και την ουσιαστική τους κοινωνική σημασία, την οποία αντλούν από την μοναδικότητα τους, και εγκλωβίζονται σε μια γυαλιστερή μεν, κενή νοήματος δε, επιφάνεια. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν θα ήταν

---

16 Για το ανθρώπινο πρόσωπο η διαδικασία αυτή προϋποθέτει την μετατροπή του σε πράγμα, το οποίο με τη σειρά του να μπορεί να μετρηθεί και να αποτιμηθεί ποσοτικά στην αγορά βάσει του μέγα-δείκτη χρήμα. Πρόκειται για την εξαιρετικά γνώριμη μας διαδικασία της «πραγματοποίησης» της ανθρώπινης υπόστασης, βασικού όρου για την μετατροπή του ανθρώπου στο εμπόρευμα «εργατική δύναμη».

17 Ξανά με τα λόγια του Max Horkheimer «Τα αντικείμενα θα μπορούσαν να θεωρηθούν στη φιλοσοφία σαν μια αδιαφοροποίητη μάζα διότι η οικονομική πραγματικότητα τα έχει ισοπεδώσει, καθιστώντας όλα τα πράγματα ισοδύναμα προς το χρήμα, το οποίο αποτελεί τον κοινό παρανομαστή. Μπροστά σε μία τέτοια ισοπέδωση, η πραγματική ουσία του αντικειμένου δεν λαμβάνεται πλέον υπόψη». Max Horkheimer, *Το Ξέλος του Λόγου*, μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Έρασμος, Αθήνα χ.χ., σ. 27.

παράλογο να υποθέσουμε ότι όσα απαρτίζουν τον κόσμο αρχίζουν να χάνουν την εγγενή τους αξία, καθώς αυτή ισοπεδώνεται από την μετατροπή τους σε εμπορεύματα, που το υποκείμενο τα προσλαμβάνει με έναν «ελαφρύ» και ρηχό τρόπο, εξίσου ρηχό με την εμπορευματική επιφάνεια στην οποία κάθε τι ανάγεται. Από την στιγμή όμως που πρόσωπα και πράγματα, πληροφορίες, εικόνες, ήχοι, συμβάντα και βιώματα προσλαμβάνονται διαμέσου του εμπορευματικού τους φίλτρου, αυτά καταλήγουν, ως αλληλομεταθέσιμα, να γίνονται αντιληπτά ως ένα αδιαφοροποίητο σύνολο με την ελάχιστη δυνατή επίδραση επί της ανθρώπινης συνείδησης.

Ας σκεφτούμε εδώ την εμπειρία ενός τυπικού δελτίου ειδήσεων. Εδώ η είδηση-εμπόρευμα μπορεί να διαδέχεται η μία την άλλη δημιουργώντας μια δίνη ομογενοποιημένων πληροφοριών που σαστίζει, απονευρώνει και εν τέλει αδρανοποιεί το υποκείμενο. Ο εμπορευματικός χαρακτήρας των παρουσιαζόμενων πληροφοριών καθιστά δυνατή την διαδοχική θέαση της είδησης του δολοφονικού πυρπολισμού μιας αφροαμερικανίδας στον αμερικάνικο νότο από την κου-κλουξ-κλαν με την νέα οπερέτα που ανεβαίνει στην σκηνή του μεγάρου μουσικής. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε αγαπημένες σατυρικές εκπομπές τύπου «Λάκης Λαζόπουλος», όπου από το πιο γελοίο και σαχλό βιντεάκι του you tube περνάμε αμέσως στην είδηση ενός θανατηφόρου εργατικού ατυχήματος για να περάσουμε ξανά σε ένα shocking ανέκδοτο από τον ταλαντούχο μας παρουσιαστή. Οι πληροφορίες-εμπορεύματα στην εκάστοτε εκπομπή-εμπόρευμα του εκάστοτε σταθμού-εμπορική επιχείρηση μετασχηματίζουν εσωτερικά το –κατά τα άλλα δίχως λογοκρισία παρουσιαζόμενο- θέαμα με αποτέλεσμα το υποκείμενο θεατής-καταναλωτής να αδυνατεί να κατανοήσει και να μετατρέψει σε κομμάτι της συνείδησης του τον σοβαρό, επείγοντα ή επικίνδυνο χαρακτήρα του εκπεμπόμενου μηνύματος.

Ας συγκεκριμενοποιήσουμε τώρα τα παραδείγματα μας, εστιάζοντας στην περίπτωση του ανερχόμενου ναζιστικού φαινομένου. Η αναπαράσταση των νεοναζί σε οποιαδήποτε μορφή δράσης (ναζιστικός χαιρετισμός, τηλεοπτικά μεταδιδόμενο γρονθοκόπημα σε γυναίκα, τσαμπουκάδες σε πανηγύρια κλπ.) καθώς εντάσσεται μέσα στη δίνη των πληροφοριών-εμπορευμάτων δεν μπορεί να οδηγήσει στην «αφύπνιση» και την ορθή πολιτική συνειδητοποίηση του κινδύνου που εκπροσωπούν καθώς τώρα πια αποτελούν μια εξισώσιμη και εναλλάξιμη φιγούρα στο ηλεκτρονικό-και φυσικά πλήρως εμπορευματοποιημένο-θέατρο σκιών της καθημερινότητας. Συνεπώς, εφόσον η μετατροπή των πάντων σε εμπορεύματα επιδρά άμεσα στον τρόπο πρόσληψης των φαινομένων και εν τέλει στην ίδια την κατανόηση του νεοναζισμού από τον πληθυσμό, τότε η ίδια η τάση του υπαρκτού φιλελευθερισμού προς την εμπορευματοποίηση των πάντων αναιρεί την ικανότητα ουσιαστικής συνειδητοποίησης βασικών πολιτικών μεγεθών από τα υποκείμενα και έτσι καθιστά ολοένα και πιο εύκολη την κίνηση τμημάτων του πληθυσμού προς τον ναζισμό ως μια ακόμη επιλογή ή ως μια νέα εξωτική τάση προς κατανάλωση, συρρικνώνοντας την δυνατότητα αντίστασης σε αυτή την δολοφονική του έλξη. Φυσικά, αυτή η κίνηση δεν αφορά μονάχα την άνοδο του νεοναζισμού, αλλά το σύνολο των μεγεθών που συνθέτουν την σύγχρονη ζωή. Μάλιστα, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η αδυναμία ουσιαστικής συνειδητοποίησης του κινδύνου και της αποτροπιαστικής παρουσίας του νεοναζισμού, εκ μέρους τμημάτων του πληθυσμού, προϋποθέτει μια ήδη εμπορευματοποιημένη συνείδηση, η οποία κινείται και αντιλαμβάνεται ότι την περιβάλλει με τον ίδιο ρηχό και ουσιαστικά ασυνείδητο τρόπο.

Μια δεύτερη συνέπεια της εγγενούς τάσης του υπαρκτού φιλελευθερισμού προς την αγοραιοποίηση και την εμπορευματοποίηση των πάντων συνιστά η τάση επέκτασης της σφαιράς της οικονομίας σε κάθε πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Έτσι, ειδικά στη νεοφιλελεύθερη εκδοχή της καπιταλιστικής οργάνωσης, η οικονομία τείνει να αποικίσει κάθε διάσταση, χώρο και δραστηριότητα που μέχρι πρότινος ενδεχομένως έμενε εκτός του πεδίου της¹⁸. Ως παράδειγμα μπορούμε να σκεφτούμε εδώ τα νοσοκομεία ή τα σχολεία που σύντομα θα κληθούν να διαχειριστούν την οικονομική τους βιωσιμότητα ως επιχειρηματικού τύπου «οργανισμοί», μακριά από την εγγύηση της οικονομικής τους λειτουργίας από το κεντρικό κράτος.

Όμως, η επέκταση της οικονομίας σε ολοένα αυξανόμενα πεδία της ζωής συνιστά ταυτόχρονα και επέκταση της ιδιαίτερης λογικής του οικονομικού πεδίου. Η ιδιαιτερότητα της οικονομικής λογικής συνίσταται στον αμιγώς διαχειριστικό και εν τέλει εργαλειακό χαρακτήρα της. Καλούμενοι να λειτουργήσουμε οικονομικά εντός της αγοράς οι στόχοι μας είναι πάντοτε δεδομένοι : η αύξηση της κερδοφορίας και η μείωση του κόστους, η μεγιστοποίηση της απόδοσης και η ελαχιστοποίηση της ζημίας. Επομένως, αυτό που επιβάλλει η οικονομική-εργαλειακή λογική στα υποκείμενα είναι η προσαρμογή των ορθών μέσων στους εκάστοτε δεδομένους σκοπούς. «Αποτελεί ένα πραγματικό όργανο προσανατολισμένο προς την ωφελιμότητα, ψυχρό και νηφάλιο».¹⁹ Ωστόσο, και εφόσον δεχτούμε τον ανωτέρω συλλογισμό ως αληθή, η επικράτηση της εργαλειακής λογικής ως της κύριας μορφής ορθολογικότητας, σημαίνει ότι για τον μέσο άνθρωπο-φορέα του ανωτέρω τρόπου του σκέπτεσθαι, η διερώτηση επί της σημασίας και της αξίας των ιδίων των επιδιωκόμενων στόχων εξορίζεται ως μια περιττή αν όχι ενοχλητική δραστηριότητα. Όμως, οι άνθρωποι οι οποίοι είναι εθισμένοι σε μια τέτοια εργαλειακή θεώρηση του κόσμου τείνουν να θεωρούν δευτερεύοντα τα αξιακά διακυβεύματα που εμπλέκονται σε καθημερινά προβλήματα ή σε μείζονα πολιτικά ζητήματα. Ταυτόχρονα, η εργαλειακή λογική τους εξοικειώνει με την ιδέα της «χρήσης» πραγμάτων και κυρίως προσώπων ως «εργαλεία» για σκοπούς εξωτερικούς προς τα ίδια. Κάτι τέτοιο διαμορφώνει μια συνείδηση αναλωσιμότητας για πράγματα και πρόσωπα, τα οποία να μιν είναι αποδεκτά για όσο χρόνο φέρνουν σε πέρας τους επιδιωκόμενους με αυτά σκοπούς, καθίστανται δε περιττά και άχρηστα όταν -για οποιονδήποτε λόγο- τη λειτουργία τους μπορεί να την εκπληρώσει κάποιος ή κάτι άλλο²⁰.

Μια κοινωνία η οποία διαπερνάται σε μεγάλο βαθμό από τις ανωτέρω προσδιορισθείσες τάσεις, χωρίς αντίθετες δυνάμεις που να αντιρροπούν και να νοθεύουν τις ανωτέρω συνέπειες τους μπορεί να υποστηριχθεί ότι στροβιλίζεται στη δίνη της ασημαντότητας. Καθώς η κίνηση της εμπορευματοποίησης προχωράει δίχως μείζονες αντιστάσεις, η οικονομία τείνει να δίνει τη μορφή της στις ανθρώπινες δραστηριότητες, ενώ η «λογική του μέσου» μορφοποιεί την καθημερινή κοινωνική δράση. Οι αξίες τείνουν

---

18 Φυσικά, μια τέτοια διαδικασία σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ίδιον της νεοφιλελεύθερης εκδοχής του καπιταλισμού, αφού σφραγίζει συνολικά τη φιλελεύθερη νοοτροπία και την κοινωνία της αγοράς. Απλώς, την περίοδο του νεοφιλελευθερισμού η τάση αυτή παροξύνεται και εντατικοποιείται.

19 Max Horkheimer, *Το Τέλος του Λόγου*, ό.π., σ. 22.

20 Για την οικονομική και εργαλειακή λογική του τεχνολογικού και βιομηχανικού πολιτισμού ως μία από τις βασικές αιτίες για την άνοδο του ιστορικού ολοκληρωτισμού στον 20ο αιώνα βλ Τσβετάν Τοντόροφ, *Απέναντι στο Ακράιο*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Σκόπελος 2002, σ. 257-258.

να χάσουν την αυθυπαρξία τους, καθώς ανάγονται στην οικονομία και προσλαμβάνονται ως μέσο για μια καλύτερη οικονομική απόδοση. Οι κοινωνικές σημασίες που άλλοτε διαπότιζαν τις δράσεις στα εκάστοτε κοινωνικά πεδία εξασθενούν μέχρι να λιώσουν. Σε μια τέτοια περίπτωση ο δάσκαλος δεν πιστεύει πια στην παιδαγωγική του λειτουργία, ο δικαστής δεν ενδιαφέρεται για την απονομή της δικαιοσύνης, τον μάστορα δεν τον νοιάζει να «μαστορέψει» το έργο του, ο γιατρός δεν πιστεύει ότι ο σκοπός του είναι να θεραπεύσει τον ασθενή²¹.

Συνεπώς, υποκείμενα με χαλαρές έως ανύπαρκτες αξιακές και ηθικές αφετηρίες, εθισμένα στην εργαλειακή και οικονομική ερμηνεία των προσώπων και των καταστάσεων, κινούμενα στην παχιά επιφάνεια ενός συνόλου μη αυθύπαρκτων, εναλλάξιμων μεγεθών, βρίσκονται δίχως άμυνες μπροστά στο ακραίο, το οποίο εν τέλει, δεν μπορεί καν να γίνει κατανοητό ως τέτοιο.

γ) μαζική κουλτούρα

Αν οι παραπάνω περιγραφείσες διαδικασίες εντός της φιλελεύθερης κοινωνίας επιδρούν πράγματι στην συνείδηση του μέσου ανθρώπου, διευκολύνοντας τα περάσματα προς μια νεοναζιστική «επιλογή», η επίδραση που αυτή πρέπει να γίνει κατανοητή μέσα από το βίωμα που διαμορφώνει η μαζική κουλτούρα. Ακολουθώντας μια διαφορετική φορά ερμηνείας της απόδοσης του ναζισμού στην Ελλάδα, περισσότερο «οριζόντια» ως προς τον αναλυτικό προσανατολισμό της, δηλαδή περισσότερο επικεντρωμένη στο «γιατί» της προτίμησης μεγάλου τμήματος του πληθυσμού προς την ναζιστική «λύση», οφείλουμε να παραδεχθούμε πως ο μέσος άνθρωπος για τον οποίο κάνουμε εδώ λόγο δεν είναι εξοικειωμένος ούτε με τις αναλύσεις της ριζοσπαστικής γραμματείας, αλλά ούτε και με την θεωρητικές αναφορές του ελληνικού ναζισμού. Αντίθετα, η όποια έλξη του προς τον ναζισμό οφείλει να αναζητηθεί στην, εν πολλοίς ασυνείδητη, επίδραση των ανωτέρω τάσεων εντός του καθημερινού του βιώματος. Το βίωμα αυτό μπορούμε να το προσδιορίσουμε με τους όρους μιας κυρίαρχης, πανταχού παρούσας, αλλά άορατης μαζικής κουλτούρας ήπιου δεσποτισμού²². Αυτή μοιάζει να διαμορφώνει τους κατά Boas «πολιτισμικούς φακούς» με τους οποίους οργανώνεται, ερμηνεύεται και τελικά βιώνεται η καθημερινή πραγματικότητα. Το περιεχόμενο αυτής της μαζικής κουλτούρας καθώς και οι συνέπειες της επί των υποκειμένων δεν μπορούν να λάβουν μια δευτερεύουσα θέση στην ανάλυση μας, σε σχέση με αυτό που πιστεύουμε ότι αποτελεί την πραγματική εξουσία, δηλαδή την πολιτική και οικονομική διάσταση. Αντίθετα, η μαζική κουλτούρα «[...]όχι μόνον δεν είναι με κανένα τρόπο περιθωριακή, αλλά [...] η πολιτική, η οικονομία, ακόμη και ο πόλεμος, γίνονται σήμερα ακριβώς μέσω της μαζικής κουλτούρας, που καθορίζει τα γούστα, τις καταναλωτικές συνήθειες, τις απολαύσεις, τις επιθυμίες και τα χόμπι, τις αντιλήψεις και τις παραστάσεις, τα πάθη και τη φαντασία των ανθρώπων, πριν ακόμη από

21 Για την άνοδο αυτής της ασημαντότητας, ως κοινωνικής αποσύνθεσης, και τις συνέπειες της όπως τις συζητάμε εδώ βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, «Η Άνοδος της Ασημαντότητας», στο *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Ύψιλον/Βιβλία, Αθήνα 2000, σ. 111-138.

22 Raffaele Simone, *Το Μελίχιο Τέρας. Πατί η Δύση δεν πηγαίνει προς τα Αριστερά*, μτφρ. Μιχάλης Μητσός, Πόλις, Αθήνα 2011, κεφ. 5.

τις πολιτικές τους ιδέες. Η ψήφος ακολουθεί, και φαίνεται δύσκολο να είναι διαφορετική από το αναμενόμενο»²³. Η διάδοση της είναι τριχοειδής και μπορεί να δείξει κανείς την τάση της να διαποτίζει τα πάντα. Για την εκμάθησή της «δεν είναι καν απαραίτητο να δημιουργηθούν συστήματα πολιτικής κατάρτισης για να διαδώσουν τις αρχές της : για την απορρόφηση της, αρκεί να παρακολουθεί κανείς τα μέσα ενημέρωσης (κυρίως την τηλεόραση), να κοιτάζει γύρω του και να ζει»²⁴. Τέλος, αυτή η μαζική κουλτούρα κωδικοποιεί και αναπαράγει εντός της τις παράλληλες διαδικασίες του ανταγωνισμού, της εμπορευματοποίησης και της εργαλειοποίησης που διακρίνουν την φιλελεύθερη κοινωνία, διαμορφώνοντας το υπόστρωμα των κυρίαρχων αξιών επί του οποίου καλείται να υπάρξει ο κάθε ένας και η κάθε μία.

Ποιες όμως ακριβώς είναι οι συνέπειες του βιώματος της μαζικής κουλτούρας επί των υποκειμένων και γιατί αυτές συνδέονται με την τάση των κοινωνιών του υπαρκτού φιλελευθερισμού να δημιουργούν τους όρους γέννησης του ολοκληρωτισμού;

Υποστηρίζουμε ότι δύο από τις βασικότερες συνέπειες της μαζικής κουλτούρας, άμεσα συνδεδεμένες με το εδώ αναπτυσσόμενο επιχείρημα μας, αποτελούν η τάση πρόκλησης ενός βαθύτερου «ξεριζώματος» των ανθρώπων, που οδηγεί στην εμπειρία της απόλυτης μη συμμετοχής τους στον κόσμο, καθώς και η τάση σύγχυσης ανάμεσα στο πραγματικό και το πλασματικό, το γεγονός και τον μύθο, το αληθινό και το ψεύτικο.

Σύμφωνα με τον Christopher Lasch, η μαζική κουλτούρα μακριά από το να δίνει ώθηση στην πνευματική διαύγεια και την ανεξάρτητη σκέψη γεννά την διανοητική παθητικότητα, τη σύγχυση και τη συλλογική αμνησία²⁵. Τα γνωρίσματα αυτά συνθέτουν την εμπειρία της εκρίζωσης του ανθρώπινου υποκειμένου από το σύνολο των αυθόρμητων, λαϊκών κοινωνικών σχέσεων, των συνεκτικών αντιλήψεων και των συλλογικών αναπαραστάσεων που οργάνωναν το βίωμα του και προσανατόλιζαν την ύπαρξη του στον κόσμο. Μάλιστα, η αξίωση αυτού του ξεριζώματος προβάλλει ως αναγκαία συνθήκη, προκειμένου να μπορέσει το υποκείμενο να απελευθερωθεί από τα οπισθοδρομικά δεσμά της παράδοσης και να κατακτήσει την διανοητική και πολιτική ελευθερία, εντός μιας συνθήκης εξατομίκευσης που θα καθιστά δυνατές τις από μέρους του «ελεύθερες επιλογές»²⁶. Ωστόσο, αυτές οι εκσυγχρονιστικές αξιώσεις, λαμβάνοντας χώρα εντός ενός ολοένα και πιο ασφυκτικά αγοραιοποιούμενου και τεχνολογικά διαμεσολαβημένου κόσμου έχουν ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα. Κατά τον Lasch «η εμπειρία της εκρίζωσης, από την άλλη πλευρά δεν οδηγεί στον πολιτιστικό πλουραλισμό, αλλά στον επιθετικό εθνικισμό, στην συγκεντροποίηση και στην ενδυνάμωση της κρατικής και οικονομικής εξουσίας»²⁷. Πράγματι, η εκρίζωση ξεριζώνει τα πάντα εκτός από την ανάγκη μας για ρίζες²⁸.

Συνεπώς, εφόσον η ανωτέρω ερμηνεία είναι ορθή, η επίδραση της μαζικής

---

23 Αυτ., σ. 98-99.

24 Αυτ., σ. 74.

25 Κρίστοφερ Λας, *Για μια Νέα Ερμηνεία της Μαζικής Κουλτούρας*, μτφρ. Νίκος Μάλλιαρης, <http://protagma.files.wordpress.com/2012/03/cebbceb1cf82-cebcceacceb3cebcceb1-6.pdf>.

26 Αυτ.

27 Αυτ.

28 Αυτ.

κουλτούρας έχει ως αποτέλεσμα την σταθερή διάβρωση των άτυπων δομών υποστήριξης και αλληλοβοήθειας, τη διάβρωση των αυτόνομων λαϊκών δομών μετάδοσης της κουλτούρας· την διάβρωση, εν ολίγοις, των μορφών αυτόνομης, λαϊκής κουλτούρας. Κάτι τέτοιο πρακτικά σημαίνει το «ξερίζωμα» ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού, το οποίο από εδώ και στο εξής θα χαρακτηρίζεται από έναν γενικό αποπροσανατολισμό, την παντελή αδιαφορία για τα δημόσια πράγματα, την ουδετερότητα απέναντι στην πολιτική, την απάθεια, το αίσθημα της αχρηστίας.

Το ενδιαφέρον με αυτήν την διαπίστωση συνιστά, ότι αντηχεί τρομακτικά τα χαρακτηριστικά των μαζών που στρατολογήθηκαν στα ολοκληρωτικά κινήματα και τελικά υποστήριξαν τα ιστορικά ολοκληρωτικά καθεστώτα²⁹. Σύμφωνα με την ερμηνεία της Hannah Arendt, στην κλασική μελέτη της για τις καταβολές του ολοκληρωτισμού, όσοι στελέχωσαν τις μάζες που οργάνωσαν τα ολοκληρωτικά κινήματα χαρακτηρίζονταν από μια γενικευμένη πολιτική αδιαφορία και μια παγιωμένη ουδετερότητα ως προς όλα όσα λαμβάνουν χώρα στον δημόσιο βίο³⁰. Χωρίς να συμμετέχουν σε κάποια οργανωμένη μορφή πολιτικής δράσης (κόμμα, συνδικάτο, επαγγελματική ομάδα, κίνημα) τα κριτήρια που τους προσδιορίζουν δεν καθορίζονται τόσο από την τάξη στην οποία ανήκουν όσο από τις διάχυτες επιρροές και πεποιθήσεις που συμμερίζονται, υποσυνείδητα και σε ίσο βαθμό, όλες οι κοινωνικές τάξεις.³¹ Έτσι, ένα από τα βασικά γνωρίσματα του «μαζάνθρωπου» δεν είναι η κτηνωδία ή η πνευματική καθυστέρηση, αλλά η απομόνωση και η έλλειψη κοινωνικών σχέσεων³². Αυτό το γνώρισμα της πλήρους αποξένωσης αναδεικνύεται από την Arendt ως η καθοριστική εμπειρία επί της οποίας βασίστηκε η εδραίωση των ολοκληρωτικών καθεστώτων³³. Σε συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής κρίσης αυτές οι μάζες χάνουν την απάθεια τους και πηγαίνουν παντού όπου βλέπουν μια ευκαιρία να εκφράσουν την νέα και βίαιη διαμαρτυρία τους. Ωστόσο, όπως σωστά υποστηρίζεται, επειδή οι μάζες αυτών των ξεριζωμένων ανθρώπων προέρχονταν από «μια διάτρητη ταξική κοινωνία του κράτους-έθνους, που τη συγκολλούσε μόνο το εθνικιστικό συναίσθημα, είναι λοιπόν φυσικό, μέσα σε μια πρωτόγνωρη απόγνωση να στραφούν προς έναν ιδιαίτερα βίαιο εθνικισμό [...]»³⁴.

Συνεπώς, με βάση την αρεντική ερμηνεία της ανόδου του ιστορικού ολοκληρωτισμού οφείλουμε να υπογραμμίσουμε τον κρίσιμο ρόλο εκείνης της ξεριζωμένης και ανέστιας

---

29 Χωρίς να παίζουμε στον πειρασμό μιας αναχρονιστικού τύπου προσέγγισης του «τώρα» με το «τότε» και δίχως να μας ελκύει μια κυκλική αντίληψη για τον ιστορικό ρου, δεν μπορούμε να μην επιστημονούμε κάποιες κρίσιμες αναλογίες, οι οποίες όμως θα βρουν την ιδιαίτερη μορφική αποκρυστάλλωση τους με βάση τα υλικά του ιστορικού «σήμερα».

30 Hannah Arendt, *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*, μτφρ. Πάννης Λάμπας, Ευρύαλος, Αθήνα 1988, σ. 41-50.

31 Αυτ., σ. 45.

32 Αυτ., σ. 49.

33 Εν προκειμένω, ακολουθούμε την ανάλυση της Arendt, η οποία διακρίνει την απομόνωση-ως την απομάκρυνση από το πολιτικό/δημόσιο πεδίο της ζωής, την μοναξιά-ως την συνθήκη κατά την οποία συνομιλώ με τον εαυτό μου, δίχως όμως να έχω χάσει την επαφή μου με την ανώνυμη συλλογικότητα του κοινωνικού πεδίου- και την αποξένωση-ως εκείνη την κατάσταση που αφορά την ανθρώπινη ζωή σαν σύνολο και εκφράζει την ριζική εγκατάλειψη του υποκειμένου, την εμπειρία της απόλυτης μη συμμετοχής του στον κόσμο, εκείνο το ξερίζωμα που αρνείται μια θέση στον κόσμο, αναγνωρισμένη και εγγυημένη από άλλους, βλ. Αυτ. σ. 273-277.

34 Αυτ., σ. 49.

υποκειμενικότητας που εύκολα περνά στο πλευρό των ολοκληρωτικών κινημάτων. Το πέρασμα αυτό δεν είναι δύσκολο εξηγήσιμο αν λάβουμε υπόψη μας βασικά γνωρίσματα των προολκληρωτικών, αστικών καθεστώτων, όπως για παράδειγμα «έναν τρόπο ζωής και μια φιλοσοφία, τόσο μόνιμα και αποκλειστικά στρεφόμενες γύρω από την επιτυχία ή την αποτυχία του ατόμου μέσα σε έναν αμείλικτο ανταγωνισμό, ώστε τα καθήκοντα και οι ευθύνες του πολίτη δεν αντιμετωπίζονταν παρά σαν μια μάταιη απώλεια χρόνου και ενέργειας»³⁵. Αν στα παραπάνω προσθέσουμε την πάγια καλλιέργεια του εθνικισμού εντός της φιλελεύθερης κοινωνίας, αλλά και τις συνέπειες της ανεπτυγμένης μαζικής κουλτούρας την περίοδο του Μεσοπολέμου, με συνέπειες ταυτόσημες με όσες ήδη αναφέρθηκαν για την σύγχρονη εποχή, τότε τα περάσματα από την ανεπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία σε μια ολοκληρωτικού τύπου «επιλογή» καθίστανται ακόμη πιο ορατά³⁶.

Η δεύτερη κρίσιμη συνέπεια της μαζικής κουλτούρας επί του βιώματος των υποκειμένων αποτελεί η σύγχυση μεταξύ του πραγματικού και του πλασματικού, του αληθινού και του ψεύτικου. Αυτή η αδυναμία διάκρισης έχει τις ρίζες της στην ικανότητα διαπλαστικής επίδρασης των πολιτισμικών προτύπων επί της γνωστικής μας σφαίρας. Ο τρόπος που μαθαίνουμε, φανταζόμαστε, αφηγούμαστε ιστορίες ή ακόμη και ονειρευόμαστε επηρεάζεται σημαντικά από τον τρόπο διάθρωσης της πολιτισμικής μας λογικής. Ειδικά τη σημερινή εποχή με την έκρηξη των τεχνολογιών επικοινωνίας και ψηφιακής αναπαράστασης ή και ψηφιακής κατασκευής της πραγματικότητας, το πραγματικό και το πλασματικό οσμώνονται κατά έναν επικίνδυνο τρόπο στη μορφή ενός αμαλγάματος. Μπροστά στο περίεργο αυτό μείγμα αισθανόμαστε σαγήνη καθώς το επιθυμούμε με τον τρόπο του ηδονοβλεψία, βρισκόμενοι δηλαδή σε μια κατάσταση εξημμένης παθητικότητας³⁷. Αυτή η αδυναμία διάκρισης ανάμεσα στη σφαίρα του αληθινού και του ψεύτικου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον εμπορευματοποιημένο χαρακτήρα των αναπαραστάσεων και των βιωμάτων σύμφωνα με τις τάσεις που αναπτύξαμε ανωτέρω.

Ωστόσο, ταυτόχρονα μπορεί να αποδοθεί και στην ίδια την φύση των τεχνολογικών μέσων που διαμεσολαβούν την αναπαράσταση και το βίωμα αυτό. Η υπερδιόγκωση της τεχνολογικής και της ψηφιακής σφαίρας τις τελευταίες δεκαετίες έχει κατορθώσει να εισχωρήσει στην καθημερινότητα του ανθρώπου, πολλαπλασιάζοντας τις εικόνες και τις κάθε λογής οπτικές αναπαραστάσεις κατά τρόπο ο οποίος μετατρέπει την θέαση τους σε τεχνο-παρατήρηση μιας αποστασιοποιημένης πραγματικότητας, η οποία με τη σειρά της περιζώνει όλο και πιο στενά τις καθημερινές στιγμές³⁸. Έτσι, το υποκείμενο βρισκόμενο εν μέσω διασταυρούμενων πληροφοριακών πυρών αδυνατεί να κατατάξει και να συσχετίσει τις πληροφορίες αυτές προκειμένου να τις ενσωματώσει στη συνείδηση του. Στην πραγματικότητα επέρχεται μια εξοικείωση με απεικονίσεις τεχνικά πλαστές, που όμως τις παρατηρούμε σαν να ήταν αληθινές, χωρίς να διακρίνουμε καμία διαφορά. Έτσι, η αδιάκοπη τεχνο-παρατήρηση της ψηφιακής αναπαράστασης ή και κατασκευής της

---

35 Αυτ., σ. 44.

36 Για την μαζική κουλτούρα την περίοδο του Μεσοπολέμου και τις καταστροφικές πολιτισμικές της επιδράσεις επί των υποκειμένων όπως τις συζητάμε εδώ βλ. Stefan Zweig, «Η Ομογενοποίηση του Κόσμου», στο *Φωνές από τη Βαϊμάρη*, μτφρ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 2011, σ. 77-84.

37 Raffaele Simone, *Το Μελίχιο Τέρας. Πατί η Δύση δεν πηγαίνει προς τα Αριστερά*, ό.π., σ. 110-115.

38 Αυτ., σ. 115-133.

πραγματικότητας από τα ψηφιακά μέσα τείνει στην υποκατάσταση της πραγματικότητας από την πλασματική και σκηνοθετημένη της αναπαράσταση³⁹. Καθώς η πραγματικότητα από βαριά γίνεται ελαφριά, πορώδης και άδεια, τίποτα και κανείς δεν εγγυάται πια το οντολογικό καθεστώς της «πραγματικότητας» που ζούμε⁴⁰. Μια τέτοια συνθήκη αντιστοιχεί με μεγάλη ακρίβεια στον αινιγματικό ντεμπορικό αφορισμό για το καθεστώς της πραγματικότητας στην θεαματική-εμπορευματοποιημένη κοινωνία: «Μέσα στον πραγματικά αντεστραμμένο κόσμο, το αληθινό είναι μια στιγμή του ψεύτικου»⁴¹.

Ξανά όμως διακρίνεται εδώ ένας ανησυχητικός παραλληλισμός με την υποκειμενική συνθήκη που ευνόησε την ύπαρξη του ναζιστικού και ολοκληρωτικού φαινομένου. Σύμφωνα με την Arendt, «ο ιδανικός πολίτης της ολοκληρωτικής εξουσίας δεν είναι ούτε ο πεπεισμένος ναζί, ούτε ο πεπεισμένος κομμουνιστής, αλλά ο άνθρωπος που δεν μπορεί να κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ γεγονότος και μύθου (δηλαδή αγνοεί την πραγματικότητα της εμπειρίας) και μεταξύ αληθινού και ψεύτικου (δηλαδή αγνοεί του κανόνες της σκέψης)»⁴². Κατ' αυτόν τον τρόπο, καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός των περασμάτων ανάμεσα στο πολιτισμικό βίωμα εντός της φιλελεύθερης κοινωνίας και της υποκειμενικής και κοινωνικής κατάστασης εντός του ολοκληρωτικού καθεστώτος. Η κανονικότητα της ύπαρξης στην φιλελεύθερη κοινωνία μοιάζει να προετοιμάζει από πολλές πλευρές εκείνες τις συνθήκες που θα επιτρέψουν, και μάλιστα με τη μορφή της εύλογης και οικείας προτίμησης, την εδραίωση της ολοκληρωτικής εξουσίας.

Στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα πολλές από τις παραπάνω προϋποθέσεις μοιάζουν να πληρούνται. Το αίσθημα της ανεσιτότητας, της βαθύτερης «απώλειας του οίκου» και του ξεριζώματος, το οποίο διαμορφώθηκε ύστερα από τρεις δεκαετίες αδιάκοπου σμιλεύματος των «πολιτισμικών φακών» της μαζικής κουλτούρας γίνεται τώρα προνομιακός χώρος επένδυσης για την Χρυσή Αυγή⁴³. Ταυτόχρονα, το κορεσμένο μαζοάτομο της ελληνικής μαζοκοινωνίας, θύμα των χασοτικών πληροφοριακών δικτύων, αδυνατεί να προβεί σε θεμελιώδεις διακρίσεις που θα του εξασφαλίσουν έναν στοιχειώδη κοινωνικό προσανατολισμό⁴⁴. Καθίσταται έτσι, εύκολο θύμα δυνάμεων που ζητούν να τους εκχωρήσει τον εαυτό του με την υπόσχεση ότι η σύγχυση του θα λάβει σταθερή μορφή.

Στην γλυκιά, μα δεσποτική αγκαλιά του μειλίχιου τέρατος της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας, η ελληνική κοινωνία, όπως και οι περισσότερες ευρωπαϊκές άλλωστε, βιώνει τον ανεπαίσθητο μα σκληρό υπαρξιακό ξεριζωμό, μπερδεύει το γεγονός με τον μύθο μέσα σε μια ριζοσπαστικά αποπολιτικοποιημένη καθημερινότητα, συνηθίζει το

---

39 Για την ανάλυση του φαινομένου αυτού όπως το προσεγγίζουμε εδώ βλ. την εξαιρετική και προδρομική ανάλυση του Gunther Anders, «The World as Phantom and as Matrix», *DISSENT*, τομ. 3, 1956, <http://themas-sornament.com/2011/07/the-world-as-phantom-and-as-matrix-1956/>.

40 Αυτ., σ. 133.

41 Γκυ Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος*, μτφρ. Πάνος Τσαχαγέας-Νίκος Β. Αλεξίου, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα Σεπτέμβριος 1986, σ. 26.

42 Hannah Arendt, *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*, ό.π., σ. 272.

43 Νικόλας Σεβαστάκης, *Η Ορατή Ακροδεξιά*, <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=6702>.

44 Στέφανος Ροζάνης, «Η Κοινωνική Αναμέτρηση Σήμερα και το Πρόταγμα της Άμεσης Δημοκρατίας», *Αυγή*, 7/10/2012, <http://www.avgi.gr/ArticleActions.show.action?articleID=718418>.

πρόσωπο του τέρατος μέχρι το τέρας που παρατηρεί να γίνει η ίδια. Αν οι ολοκληρωτικές τάσεις στις κοινωνίες του υπαρκτού φιλελευθερισμού αναπαράγονται με την μορφή των διάχυτων και πολύμορφων θεσμών, πρακτικών, προϊόντων, αντιλήψεων και χειρονομιών, το καθεστώς της αποξένωσης, με τη σημασία που δίνει η Arendt στον όρο, σωρεύει πρόσθετες μεταβλητές για την «εύλογη» μετάβαση σε ναζιστικές «επιλογές»⁴⁵. Η συστηματική ανάδευση των ολοκληρωτικών στοιχείων στις προ-ολοκληρωτικές, φιλελεύθερες κοινωνίες πυκνώνει τα μαύρα σύννεφα στον ιστορικό ορίζοντα, ειδικά σε συνθήκες δομικής κρίσης του παγκόσμιου καπιταλισμού.

Η κρίση; Ποια είναι όμως η λειτουργία της κρίσης; Πώς οφείλουμε να την κατανοήσουμε στο πλαίσιο του επιχειρήματος μας;

III. Και η κρίση λοιπόν;

Στο πλαίσιο της ανωτέρω σκιαγραφηθείσας μετατόπισης της οπτικής μας γωνίας ως προς τις πηγές ή τις αιτίες της ταχύτερης ανόδου του νεοναζιστικού φαινομένου οφείλουμε να αναρωτηθούμε, κοιτώντας μέσα από το ίδιο ερμηνευτικό πρίσμα, ποιος ακριβώς είναι ο ρόλος και η σημασία της δομικής κρίσης του παγκόσμιου καπιταλισμού. Συνηθίζουμε να κατανοούμε την κρίση ως έναν παράγοντα που λίγο-πολύ προεξοφλεί την ανάδυση των ακροδεξιών και φασιστικών προτιμήσεων εντός της κοινωνίας. Τι μπορεί να περιμένει κανείς να συμβεί σε μια κοινωνία όπου η ανεργία εκτινάσσεται στα ύψη, η οικονομική εξαθλίωση ρίχνει τη σκιά της σε ολοένα μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού, η οργή συσσωρεύεται και το πολιτικό κλίμα πολώνεται; Η εισβολή φασιστικών δυνάμεων στο πολιτικό προσκήνιο μοιάζει πάνω-κάτω «φυσιολογική». Μια τέτοιου τύπου ερμηνεία τείνει έτσι να δίνει παραγωγική δύναμη στο ίδιο το γεγονός της κρίσης, το οποίο και ενεργεί επί της πραγματικότητας με μια δυναμική αναμόρφωσης της προς κατευθύνσεις σχεδόν αναμενόμενες.

Ωστόσο, ακολουθώντας την δική μας μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία επιθυμεί να προσπεράσει τις μηχανιστικού τύπου ερμηνείες, οφείλουμε να κατανοήσουμε την επίδραση του ξεσπάσματος της οικονομικής κρίσης με έναν εναλλακτικό τρόπο. Η έμφαση που έχουμε δώσει στη λειτουργία των «πολιτισμικών φακών» για την κατανόηση των σχέσεων υπαρκτού φιλελευθερισμού - ολοκληρωτισμού επηρεάζει και σε αυτό το σημείο την προσέγγισή μας. Εφόσον αποφασίσουμε να δώσουμε παραγωγικό και εν τέλει καθοριστικό χαρακτήρα στο γεγονός της κρίσης καθεαυτό, τείνουμε να ξεχάσουμε την πολιτισμική/αξιακή διαμεσολάβηση των κοινωνικών και οικονομικών γεγονότων από την πλευρά των υποκειμένων. Έτσι, το πιθανότερο είναι να οδηγηθούμε σε αυτοματικές και εν τέλει απλοϊκές ερμηνείες για το ρόλο της κρίσης στην άνοδο του νεοναζισμού, οι οποίες ακολουθούν μια ερμηνευτική πεπατημένη στο στυλ «εφόσον οι άνθρωποι μένουν χωρίς δουλειά και εφόσον αδυνατούν να καλύψουν στοιχειώδεις υλικές τους ανάγκες, όπως

---

45 Αθανάσιος Δρατζίδης, «Dès la Prise du Pouvoir, le Gouvernement Nazi Offre au Proletariat Allemand Sports et Transports», <http://www.badarts.gr/2012/05/des-la-prise-du-pouvoir-le-gouvernement-nazi-offre-au-proletariat-allemand-sports-et-tranports/>.

συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις, η άνοδος του ναζισμού θεωρείται αναμενόμενη». Αυτή η προσέγγιση προσπαθεί να κατανοήσει, στη βάση μιας αιτιακής αλληλουχίας, την υλική/οικονομική εξαθλίωση των ανθρώπων με τη στροφή τους προς μια συγκεκριμένη πολιτική επιλογή. Όμως, αν και με μια πρώτη ματιά μπορεί να θεωρηθεί ευλογοφανής, η εμπειρική πραγματικότητα τείνει να την διαψεύσει. Ένα πρόσφατο παράδειγμα μιας τέτοιας διάψευσης θα μπορούσε να θεωρηθεί η Λατινική Αμερική και η στροφή της, εν μέσω σφοδρής οικονομικής κρίσης, προς την ακριβώς αντίθετη πλευρά, αυτήν της αυτοδιαχείρισης και της αυτονομίας. Ένα παλαιότερο παράδειγμα ίσως μπορεί να θεωρηθεί και η κατοχική Ελλάδα. Τότε παρά την ασύλληπτη εξαθλίωση και την κυριαρχία του φάσματος της πείνας ο πληθυσμός, στο μεγαλύτερο του τμήμα, δεν οδηγήθηκε σε επιλογές ανάλογες με τις σημερινές.

Συνεπώς, κατά την ερμηνεία που προτείνουμε εδώ, στο ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης οφείλουμε να διαβάσουμε όχι μία παραγωγική αιτία, αλλά έναν επιταχυντή ή καλύτερα έναν καταλύτη. Η λειτουργία αυτού του καταλύτη επενεργεί επί των ήδη υπαρκτών πρωτο-ολοκληρωτικών τάσεων εντός της φιλελεύθερης κοινωνίας. Η κρίση δεν έρχεται να παράξει, αλλά να παροξύνει και να «δέσει» σε ένα συνεκτικό σύνολο διαδικασίες, πρακτικές και νοοτροπίες, οι οποίες ως δομικά στοιχεία του υπαρκτού φιλελευθερισμού, αιωρούνταν «άλυτες» εντός της φιλελεύθερης πολιτισμικής συνθήκης.

Αυτό το «κούμπωμα» των μέχρι τώρα ορατών, μα διάχυτων συστατικών συνιστά και τη δημιουργία-επιλογή του νεοναζισμού από αξιοσημείωτο τμήμα του πληθυσμού. Φυσικά, αντλώντας ξανά από την ερμηνευτική μας οπτική, η επιλογή αυτή οφείλει να αποδοθεί όχι τόσο στην «αντικειμενική» ή «υλική» δυσμενή οικονομική συνθήκη, αλλά στην πολιτισμική και τελικά πολιτικοαξιακή ανάγνωση της από όσους, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ελκύονται από τη Χρυσή Αυγή. Αυτή η πολιτισμική διαμεσολάβηση είναι τέτοια και οδηγεί εκεί που οδηγεί, αφού τα υλικά από τα οποία φτιάχνεται ή καλύτερα το χρώμα των πολιτισμικών φακών με τους οποίους οι άνθρωποι καλούνται να κατανοήσουν την σημερινή τους κατάσταση και να πράξουν ή να αδρανήσουν σε σχέση με αυτή, έχει καθοριστεί από την φιλελεύθερη πολιτισμική λογική.

Για παράδειγμα, ένα υποκείμενο που διαπερνάται από την πίστη στο εθνικό ιδεώδες όπως αυτή καλλιεργείται συστηματικά εντός των φιλελεύθερων κοινωνιών είναι πολύ πιθανότερο να κινηθεί προς το «εθνικιστικό κίνημα» των χρυσαυγίων, παρά να πραγματοποιήσει αναστροφή των αξιακών του προκείμενων και να υποστηρίξει το διεθνιστικό πρόταγμα της ταξικής σύγκρουσης και της αλληλεγγύης από διαφορά. Ανάλογα αναμένεται να συμβούν στην περίπτωση ενός υποκειμένου που έχει εσωτερικεύσει πλήρως το κυρίαρχο αίτημα των θεσμών για ανταγωνισμό όλων με όλους ή στην περίπτωση κάποιου του οποίου τα σχήματα ερμηνείας του κόσμου δομούνται από τις συνομοσιολογικές θεωρίες που κάνουν θραύση σε μεγάλο τμήμα της παραγόμενης μαζικής κουλτούρας. Η κίνηση προς την αντίθετη κατεύθυνση και η πρόταξη του αντιρατσιστικού ή συνεργατικού ή ακόμη και αυτοδιαχειριστικού παραδείγματος προϋποθέτει είτε την αυθυπέμβαση εκ μέρους του υποκειμένου, κατά την οποία συντελείται μια συνειδητή ή ασυνείδητη αυτό-μεταμόρφωση του είτε την ήδη συντελεσθείσα κοινωνικοποίηση του στη βάση εναλλακτικών ερεθισμάτων που κοντράρουν το αξιακό και πολιτισμικό mantra των κυρίαρχων θεσμών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η είσοδος μιας καπιταλιστικής κοινωνίας σε κατάσταση δομικής κρίσης οφείλει να ερμηνευθεί ως μια αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη για την ανάδυση μιας ολοκληρωτικής εξουσίας. Ο ρόλος που διαδραματίζει είναι φυσικά σημαντικός, αλλά το εάν μια κοινωνία θα κινηθεί τελικά προς την βαρβαρότητα ή την ελευθερία προς την αυτό-διεύθυνση της ή προς την ολοκληρωτική υποταγή της παραμένει κάτι το ενδεχομενικό. Η έκβαση αυτής της ενδεχομενικότητας θα «παιχτεί» στην πολιτισμική ανάγνωση, που θα γίνει από τα υποκείμενα, των νέων συνθηκών στις οποίες τους ρίχνει η κρίση. Έτσι, στο βαθμό που η προ-της-κρίσης-κοινωνία δεν έχει κατορθώσει να διαδώσει μια πολιτισμική λογική βρισκόμενη στους αντίποδες της κυρίαρχης φιλελεύθερης πολιτισμικής λογικής ή στο βαθμό που δεν έχει διαβρωθεί η επιρροή της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας από έναν στοιχειωδώς κριτικό τρόπο σκέψης, τότε πολλά από τα υποκείμενα θα περάσουν μέσα από το φιλελεύθερο φίλτρο οργάνωσης της πραγματικότητας, το οποίο μέσα στον παροξυσμό και την ένταση της κρίσης θα υποδείξει ως εύλογη προτίμηση μια ναζιστικού τύπου «επιλογή». Εν τέλει, η οργανική, αλλά μη γραμμική και αιτιακή συνάφεια του φιλελευθερισμού προς τον ολοκληρωτισμό, εν τη απουσία εναλλακτικών-κριτικών φίλτρων, εξηγεί την εύκολη μετάβαση από τον πρώτο στον δεύτερο εκ μέρους μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού.

Ωστόσο, όπως ο πρώτος δεν αποτελεί το παραγωγικό αίτιο για τον δεύτερο⁴⁶, έτσι και ο δεύτερος δεν ανάγεται στον πρώτο. Αντίθετα, αυτό που υποστηρίζουμε εδώ είναι ότι ο φιλελευθερισμός παράγει συστηματικά, μέσα από την κανονική του λειτουργία όλα εκείνα τα στοιχεία που ωθούν διαρκώς προς τον ολοκληρωτισμό. Ανοίγει και κρατά ανοιχτά τα περάσματα προς αυτόν. Θέτει τους αναγκαίους όρους, αλλά όχι και τους ικανούς. Οι τελευταίοι θα πρέπει να αναζητηθούν στην απουσία κριτικών ερεθισμάτων βασισμένων σε μια διαφορετική αξιακή κλίμακα και φυσικά στην θεμελιακή ακρισία των ανθρώπων, που αυτή η απουσία παράγει. Ίσως μια τέτοιου τύπου ερμηνεία μπορεί να διαυγάσει τους λόγους που οδηγούν τις κοινωνίες που υπαρκτού φιλελευθερισμού σε μια συνεχή ροπή προς ολοκληρωτικού τύπου μορφές οργάνωσης, αλλά και να προσφέρει μια πρώτη ερμηνεία στο γιατί, ούτε κοντά εβδομήντα χρόνια μετά την αποκάλυψη της φρίκης των στρατοπέδων συγκέντρωσης, οι ίδιες πρακτικές και «αντιλήψεις» βρίσκουν μαζική απήχηση σε πολλές περιοχές της Ευρώπης, από την ίδια την Ιταλία και τη Γερμανία μέχρι το Δίστομο και τα Καλάβρυτα⁴⁷.

---

46 Στη λογική μιας ντετερμινιστικού τύπου αιτιακής αλληλουχίας.

47 Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, στις εκλογές του Ιουνίου 2012, ο νεοναζισμός επιλέχθηκε στη δημοτική ενότητα Διστόμου (δηλαδή στο ίδιο το χωριό του Διστόμου) από 101 (4,53%) ανθρώπους, ενώ στη δημοτική ενότητα Καλαβρύτων (δηλαδή στο ίδιο το χωριό των Καλαβρύτων) από 262 (5,77%).

Κρίσιμες εκβλαστήσεις από μια κοινή αξιακή μήτρα

υπαρκτός φιλελευθερισμός	κρίση/ενδεχομενικότητα	ολοκληρωτισμός
πίστη στο έθνος	---->	επιθετικός εθνικισμός
εμμονή με την ηγεσία	---->	λατρεία του ηγέτη
ανταγωνιστική κοινωνία εμμονή με την αριστεία περιττοί-άξιοι νικητές-χαμένοι	---->	αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν
«μεταφυσική» πίστη στο Νόμο	---->	«Führerprinzip»
ιδιωτεία γραφειοκρατικό ήθος πολιτική αδιαφορία κομφορμισμός	---->	θεμελιακή ακρισία «καθήκοντα του νομοταγούς πολίτη» ξεριζωμένες και αποξενωμένες μάζες
φαντασιακό του ελέγχου	---->	ολικός προγραμματισμός της ζωής
λειτουργικός πολίτης	---->	ιδανικός μαζάνθρωπος
η ατέρμονη συσσώρευση της ισχύος ως κεντρικό πρόταγμα	---->	λατρεία του ισχυρού μίσος για τον αδύναμο
εμμονή με την αποδοτικότητα, την αποτελεσματικότητα, το συγκριτικό πλεονέκτημα	---->	απόλυτη ποσοτικοποίηση και πραγματοποίηση
η ανθρώπινη εργασία ως εμπόρευμα ο άνθρωπος ως εμπόρευμα	---->	αναλωσιμότητα της ανθρώπινης υπόστασης
υπολογιστική και εργαλειακή λογική	---->	απόλυτη υποταγή άρνηση της αυταξίας ανθρώπων και φυσικού κόσμου
φορντικό εργοστάσιο μεταφορνητική εταιρία	---->	στρατόπεδο συγκέντρωσης
θετικισμός	---->	ολοκληρωτισμός

IV. Συμπεράσματα ;

Σε ότι προηγήθηκε, προσπαθήσαμε να μεταβάλουμε τη γωνία σκόπευσης μας κατά την μελέτη της ταχύτατης ανόδου του νεοναζισμού στην ελληνική πραγματικότητα. Υποστηρίξαμε ότι η παραδοσιακή ερμηνεία, η οποία εστιάζει στην προώθηση του ναζισμού/ ολοκληρωτισμού ως στρατηγήματος των κυρίαρχων ελίτ με σκοπό την καταστολή των πολιτικών διεκδικήσεων και την ευκολότερη διαχείριση της συστημικής κρίσης οφείλει να μετατοπιστεί και να συμπληρωθεί με μια δεύτερη αναλυτική προοπτική.

Η πρωτόγνωρα μαζική υποστήριξη που φαίνεται να απολαμβάνει η χρυσή αυγή οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό του ερωτήματος από τη σκοπιά των ήδη ή εν δυνάμει υποστηρικτών της. Αυτό που οδηγεί το μέσο άνθρωπο στην δεξίωση μιας ανοιχτά νεοναζιστικής ομάδας οφείλει να αναζητηθεί όχι στη σφοδρότητα της οικονομικής κρίσης, αλλά στους παράγοντες, οι οποίοι οργανώνουν το καθημερινό του βίωμα. Έτσι, εάν η κρίση είναι η θρυαλίδα που κάνει να πάρει φωτιά ένα ξερό χωράφι, το ερώτημα που θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε την άνοδο του νεοναζισμού είναι το τι και ποιος φρόντισε να κρατά συστηματικά ξερό το χωράφι αυτό. Η θέση που προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε εστίασε στη βαθιά ομολογία μεταξύ των δομικών τάσεων που διαμορφώνουν την πολιτισμική λογική της φιλελεύθερης κοινωνίας και των στοιχείων που συγκροτούν την ολοκληρωτική πολιτισμική λογική. Το φιλελεύθερο πολιτισμικό φίλτρο, μέσω του οποίου προσλαμβάνεται η πραγματικότητα από τα άτομα, αναπαράγεται μέσα στους κοινωνικούς θεσμούς, ενθαρρύνοντας ή αποτρέποντας όσους ενεργούν μέσα σε αυτούς να πράξουν με αυτόν ή τον άλλο τρόπο, να κινηθούν προς την μια ή την άλλη κατεύθυνση, να δώσουν το τάδε ή το δείνα νόημα στη ζωή και στις επιλογές τους. Στο βαθμό που αυτή η φιλελεύθερη αξιακή και κανονιστική ανάγνωση της πραγματικότητας δεν αντιρροπηθεί από εναλλακτικές ή ανταγωνιστικές κοινωνικές σημασίες (σύγχρονες ή κατάλοιπα παλαιότερων κοινωνιών), τα οποία να παρέχουν έναν δεύτερο όρο σύγκρισης για «αυτό που υπάρχει», τότε το πέρασμα από την φιλελεύθερη πολιτισμική λογική σε εκείνη των αυταρχικών και ακόμη και ολοκληρωτικών καθεστώτων είναι κάτι παραπάνω από πιθανό.

Ωστόσο, μια ερμηνεία όπως η ανωτέρω, πέρα από την θεωρητικής της συμβολή στην προσπάθεια κατανόησης του ολοκληρωτισμού ως νόθου τέκνου του φιλελευθερισμού μπορεί και πρέπει να ρίξει ένα νέο φως και στην προσπάθεια της καταπολέμησης του. Έτσι, μια τέτοιου τύπου πολιτική ανάγνωση της ανόδου του νεοναζισμού θα μπορούσε να συμβάλλει στις εξής διαστάσεις του αντιφασιστικού αγώνα:

α) Η θεωρητική κατάδειξη της οργανικού τύπου συνάφειας μεταξύ των καθεστώτων του υπαρκτού φιλελευθερισμού και της ολοκληρωτικής οργάνωσης της κοινωνίας ενισχύει την αντικαπιταλιστική πολιτική θέση, αφού δείχνει πως η εναντίωση στον ολοκληρωτισμό αναγκαστικά συνιστά και εναντίωση στην φιλελεύθερη ανταγωνιστική κοινωνία. Οι αντιφασιστικές/ αντιολοκληρωτικές θέσεις ή θα είναι και αντιφιλελεύθερες ή θα αναγκαστούν να γίνουν μάρτυρες της διαρκούς αναγέννησης του ολοκληρωτικού πνεύματος κάτω από παλιά ή νέα εμβλήματα και σημαίες. Η υπαναχώρηση στις πρακτικές και κοινωνικές σημασίες της φιλελεύθερης κοινωνίας ως ενδεχόμενη γραμμή άμυνας απέναντι στον ολοκληρωτισμό σημαίνει ταυτόχρονα την συνέχιση της εκκόλαψης των στοιχείων που τον αναγεννούν με τη μορφή μιας συζητήσιμης και εύλογης επιλογής. Κατ'

αυτόν τον τρόπο, οι τακτικές ή στρατηγικές κινήσεις των ελίτ, ως κινητήρια δύναμη της ανόδου του νεοναζισμού, οφείλουν να βρουν μια δευτερεύουσα αναλυτική θέση. Ανάλογα οφείλει να προταχθεί η θεσμική ενσάρκωση της κανονικής λειτουργίας της φιλελεύθερης αγοραίας κοινωνίας ως το βασικό παραγωγικό αίτιο παλαιών και νέων ολοκληρωτισμών.

Όπως γίνεται κατανοητό, μια τέτοια θέση διευκολύνει την ταυτόχρονη άρνηση και των δύο βασικών αντιπάλων με μία κίνηση, ενώ ταυτόχρονα δίνει την δυνατότητα για μια ουσιαστική ριζοσπαστικοποίηση των συνειδήσεων και των πρακτικών εντός του αντιφασιστικού στρατοπέδου, αφού ο συνεπής αντιφασισμός προϋποθέτει και το ξεπέραςμα της φιλελεύθερης πολιτισμικής συνθήκης μέσα από μια νέα πολιτική-πολιτισμική ανανοηματοδότηση. Ταυτόχρονα, μπορεί να προσφέρει και μια απάντηση σχετικά με τη στάση των ελίτ απέναντι στην ανερχόμενη άκρα δεξιά ή στη φασιστική/νεοναζιστική άνοδο σε όλη την ευρώπη. Έτσι, το ερώτημα πολλών «γιατί δεν θέλουν να τους εμποδίσουν;» ή «γιατί δεν κάνουν κάτι; Δεν βλέπουν ότι μπορεί να τους ξεφύγουν από τον έλεγχο;» μπορεί να απαντηθεί ως «δεν μπορούν». Και ο λόγος που οι φιλελεύθερες ελίτ δεν μπορούν να εμποδίσουν την άνοδο κάθε ολοκληρωτισμού δεν είναι μόνο τα στρατηγικά οφέλη που αποκομίζουν από τη δράση τους έναντι της αριστεράς, όσο η ανάγκη κίνησης ενάντια στον ίδιο τους τον συστημικό/θεσμικό εαυτό. Για να μπορέσουν να κοντράρουν πολιτικά την άνοδο τους θα πρέπει να αλλοιώσουν την δική τους αξιακή αφετηρία και τις θεσμικές της αποτυπώσεις. Κάτι τέτοιο όμως, θα μπορούσε να γίνει μόνο σε εντελώς ακραίες και απόλυτα οριακές περιπτώσεις, πιθανότατα για λόγους συστημικής διάσωσης. Εφόσον δεν συμβαίνει, οι ελίτ είναι καταδικασμένες, από την ιδιοσυστασία τους και την οργανική της συνάφεια με όσους «θα ήθελαν» να εμποδίσουν, να τους προωθούν και να τους ενισχύουν⁴⁸.

β) Η νέα γωνία του βλέμματος, από την οποία προσπαθεί να «διαβάσει» κανείς την έλξη μεγάλου τμήματος του πληθυσμού προς το νεοναζιστικό μόρφωμα, μπορεί να βοηθήσει την κινηματική πρακτική. Καθώς η πολιτική των αυτόνομων κοινωνικών κινημάτων απευθύνεται οριζόντια, κυρίως σε φυσικά πρόσωπα, τα οποία και προσπαθεί να εμπλέξει στην δική της κατανόηση του κόσμου, ώστε με τη σειρά τους αυτά να επωμιστούν ως δικό τους το πολιτικό πρόταγμα του κινήματος, καθίσταται εξαιρετικά

---

48 Η τάση αυτή οξύνεται ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού. Τα πρόσφατα παραδείγματα αφθονούν. Ας σκεφτούμε την ευκολία με την οποία ο σαρκοζί προέβη σε απελάσεις Ρομά από τη γαλλία προεκλογικά, ως ουσιαστική εφαρμογή όσων διακήρυσε το εθνικό μέτωπο της λεπέν. Φυσικά, η τακτική αυτή ενίσχυσε την γαλλική άκρα δεξιά, παρά την αποδυνάμωση. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για την επιχείρηση κατά των μεταναστών «Ξενιος Ζευς». Και σε αυτήν την περίπτωση, η εφαρμογή όσων ζητούσαν οι εν δυνάμει ανταγωνιστές στην εκλογική αγορά (χρυσή αυγή), εν προκειμένω την απηνή και συστηματική δίωξη μεταναστών με όρους «σκουπας», εκλήφθηκε ως στρατηγική «μπλοκαρίσματος» της βίας της χρυσής αυγής κατά των μεταναστών. Βλ. Κωνσταντίνος Ζούλας «Αμμηχανία στα έδρανα για τη χρυσή αυγή», *Καθημερινή*, 16/9/2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_2_16/09/2012_495759. Παρεμπιπτόντως πόσο διαφοροποιείται η δημόσια παρουσίαση της δίωξης των μεταναστών ως «επιχείρηση σκούπα» με τον χρυσαυγίτικο χαρακτηρισμό των μεταναστών ως «σκουπίδια»; Μήπως φαίνεται εδώ σε ένα πρώτο επίπεδο λόγου η συνάφεια και η συνέχεια της πολιτισμικής λογικής του υπαρκτού φιλελευθερισμού με αυτή του νεοναζισμού; Ας σκεφτούμε όμως πια θα ήταν η τύχη εκείνου του «υπαρκτού φιλελεύθερου» που θα χορηγούσε μόνιμη άδεια παραμονής ή και την ελληνική ιθαγένεια σε κάθε μετανάστη-θύμα ρατσιστικής επίθεσης. Κάθε θύμα των χρυσαυγιτών θα μετατρέπονταν άμεσα σε έλληνα υπήκοο ή νόμιμα διαμένοντα.

Φυσικά, κάτι τέτοιο προϋποθέτει την ρήξη με το προ-ολοκληρωτικό, φιλελεύθερο κοινωνικό φαντασιακό.

χρήσιμη η κατανόηση του γιατί και του πως τα πρόσωπα αυτά καταλήγουν να ελκύνονται από τη χρυσή αυγή και να υποστηρίζουν ενεργά τη δράση της. Στον ίδιο στόχο βοηθά και η αναλυτική έμφαση στο στοιχείο του πολιτισμού, όπως το προσδιορίσαμε ανωτέρω. Η ανατομία της κυρίαρχης πολιτισμικής λογικής και των εικόνων για τον κόσμο που αυτή δημιουργεί, καθώς και η επίδραση της επί του καθημερινού βιώματος του υποκειμένου, μπορεί να εξηγήσει αφενός πια είναι τα ισχυρά και πια τα αδύναμα σημεία μιας τέτοιας υποκειμενοποίησης και αφετέρου πως θα μπορούσε αυτή να υπονομευτεί, «τραβώντας» τα υποκείμενα που βλέπουν μέσα από τους δικούς της πολιτισμικούς φακούς προς την δική μας μεριά, ώστε τελικά να «δουν» με το δικό μας βλέμμα.

γ) Μια ανάλυση, η οποία εστιάζει στον τρόπο μέσω του οποίου το υποκείμενο ταξινομεί, ερμηνεύει, οργανώνει, νοηματοδοτεί τον κόσμο και εν τέλει δρα μέσα σε αυτόν ανάλογα, ανατιμά όλα εκείνα τα στοιχεία που οι παραδοσιακές, οικονομοκεντρικές προσεγγίσεις τείνουν να θεωρούν ως αυταπόδεικτα και κοινά για όλους. Ζητήματα υποκειμενικής πρόσληψης των εκάστοτε κοινωνικών δεδομένων, η λειτουργία των συμβολικών συστημάτων, η υπογράμμιση του αξιακού θεμελίου των δρώντων, ο ρόλος των συναισθημάτων και της ουτοπικής προσδοκίας ενός άλλου κόσμου, οφείλουν να βρουν την θέση που τους αρμόζουν σε μια μη εξελικτιστικά αρθρωμένη κοινωνική απεύθυνση.

Κάτι τέτοιο γίνεται ακόμη πιο κρίσιμο, αν σκεφτεί κανείς την ασυμμετρία υλικών πόρων που χαρακτηρίζει τα αυτόνομα κοινωνικά κινήματα και τους πολιτικούς τους ανταγωνιστές. Η εύλογη αδυναμία των αυτοοργανωμένων κινηματικών δράσεων να ανταγωνιστούν την οικονομική επιφάνεια και το πλεόνασμα πόρων προς πολιτική χρήση των αντιπάλων τους οφείλει να ενθαρρύνει την πρόταξη διαφορετικών αξιακών πλαισιώσεων των πρακτικών τους και την έμφαση σε ερμηνευτικά συνεκτικά σχήματα στους αντίποδες της φιλελεύθερης πολιτισμικής λογικής. Μια τέτοια μεθοδολογική και πραξολογική μετατόπιση, ίσως θα μπορούσε να αντισταθμίσει το ανωτέρω έλλειμμα σε υλικούς πόρους και άμεσες λύσεις.

Κοντολογίς, επιλέγοντας μια τέτοια θεώρηση, αναγνωρίζουμε ως εξαιρετικά αναγκαία την πολιτισμική μετατόπιση της σύγκρουσης.⁴⁹ Κάτι τέτοιο, πιθανώς, να μας βοηθήσει στο να ανακτήσουμε το πολιτικό προβάδισμα, αφού η ανάγκη επανορισμού και ανανοηματοδότησης της πραγματικότητας θα αμφισβητεί την κυρίαρχη ατζέντα και θα υπονομεύει τα κριτήρια με τα οποία επιβεβαιώνεται αυτοεπικυρωτικά το υπάρχον από τους ανθρώπους. Έτσι, ως διακύβευμα της σύγκρουσης δεν θα είναι μόνο η αναδιανομή του πλούτου, αλλά και ο επανορισμός του· «τι σημαίνει άραγε να είναι κανείς πλούσιος σήμερα;». Ακόμη, σε μια τεχνολογικοποιημένη και υπερεμπορευματοποιημένη κοινωνία διακύβευμα αποτελεί και η κοινωνική σημασία του να είναι κάποιος μοντέρνος. Τι είδους νεωτερική χειραφέτηση είναι αυτή που πολλαπλασιάζει τις εξαρτήσεις των υποκειμένων και αντικαθιστά την κριτική σκέψη με την τεχνο-παρατήρηση ενός πλασματικού κόσμου; Τέλος, και ο ίδιος ο ορισμός της αλληλεγγύης μπορεί να προβληματισθεί με ριζοσπαστικούς όρους· «τι σημαίνει να ζει κανείς ως αλληλέγγυος προς τους άλλους;».

---

49 Μιχάλης Ψημίτης, «Κρίση της Οικονομίας, Κρίση της Πολιτικής και η Αναγκαία Πολιτισμική Μετατόπιση της Σύγκρουσης», Εποχή, 30/1/2011.

Έτσι, η αλληλεγγύη προτάσσεται όχι ως απλό εργαλείο επιβίωσης για όσο διαρκέσει η «κρίση», αλλά ως φορέας ανταγωνιστικών προς τον καπιταλισμό μορφών ύπαρξης και δράσης⁵⁰.

Για την Hannah Arendt οι μεταπολεμικές φιλελεύθερες δημοκρατίες του δυτικού κόσμου μπορούν να περιγραφούν μέσα από τη μεταφορά της ερήμου.⁵¹ Για την Arendt, η διαδικασία της ερημοποίησης συνίσταται στην σύγχρονη επέκταση της έλλειψης του κόσμου, του μαρασμού του δημόσιου χώρου, εν τέλει όλων όσων βρίσκονται ανάμεσα μας. Αυτός ο σύγχρονος κόσμος-έρημος μας περιβάλλει καλώντας μας με ποικίλους τρόπους να εξοικειωθούμε μαζί του, να τον κατοικήσουμε, να μάθουμε να τον αγαπάμε. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι ότι στην έρημο υπάρχουν αμμοθύελλες, ότι η έρημος δεν είναι ήσυχη σαν κοιμητήριο, αλλά έχει την ικανότητα να προκαλέσει δικά της κινήματα. Οι θύελλες αυτές είναι τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, βασικό γνώρισμα των οποίων είναι ότι είναι πάρα πολύ καλά προσαρμοσμένα στις συνθήκες της ερήμου. Η ένταξη μας σε αυτά θα μας έκανε να υποφέρουμε λιγότερο, αλλά ταυτόχρονα θα χάναμε το θάρρος που βρίσκατε στις ρίζες της ανθρώπινης πράξης και μαζί την δυνατότητα να γίνουμε ενεργά όντα. Όμως στην έρημο υπάρχουν και οι οάσεις.. Οι οάσεις δεν αποτελούν καταφύγια, μέρη «χαλάρωσης», αλλά πηγές ζωής, που μας επιτρέπουν να ζούμε στην έρημο, χωρίς να συμφιλιωνόμαστε μαζί της. Όπως και εμείς, έτσι και αυτές απειλούνται από τις αμοθύελλες, που μετακινούν την έρημο στο εσωτερικό τους. Οι οάσεις όμως απειλούνται και από τις δικές μας τάσεις φυγής. Η επιθυμία μας να το σκάμε από την πολιτική για να καταφύγουμε...οπουδήποτε αποτελεί έναν δεύτερο τρόπο καταστροφής των πηγών της ζωής μέσα στον κόσμο-έρημο. Στην προσπάθεια μας να ξεφύγουμε από την έρημο, μεταφέρουμε την άμμο της ερήμου στις οάσεις. Μάλιστα, η γενίκευση αυτής της τάσης στις φιλελεύθερες κοινωνίες κάνει να φαίνεται λες και τα πάντα συνωμοτούν προκειμένου να εξαπλωθούν παντού οι συνθήκες της ερήμου. Η κατάσταση στον κόσμο-έρημο φτάνει στο ακραίο της όριο ως ανυπαρξία πραγμάτων και ανυπαρξία προσώπων που απειλεί να καταστρέψει τον κόσμο. Γιατί να λέμε ότι δεν υπάρχει κάποιος και όχι ότι υπάρχει κανείς;

Εμείς, που δεν είμαστε της ερήμου, παρ' όλο που ζούμε σε αυτήν, που δεν χάσαμε ακόμη την ικανότητα να κρίνουμε, να υποφέρουμε, να καταδικάζουμε, που μπορούμε να χρησιμοποιούμε σωστά τις οάσεις για να μην προσαρμοστούμε στο άνυδρο τοπίο της, εμείς είμαστε σε θέση να τη μεταμορφώσουμε σε έναν ανθρώπινο κόσμο. Η μεταμόρφωση αυτή δεν είναι παρά προϊόν του δικούς μας *amor mundi* και βασίζεται στο ειδοποίη γνώρισμα της ανθρώπινης πράξης· την ικανότητα μας για το νέο ξεκίνημα στην πορεία των ανθρώπινων υποθέσεων, την ποίηση μιας νέας αρχής.

---

50 Αυτ.

51 Hannah Arendt, *Υπόσχεση Πολιτικής*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Κέδρος, Αθήνα 2009, σ. 269-272.

George Grosz: *Eclipse of the sun*, 1926

Χρυσή Αυγή: win-win situation

του Χαράλαμπου Μαγουλά

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Χρυσή Αυγή (ΧΑ) αποτελεί από τον Χειμώνα του 2011-2012 ένα από τα πρώτα μελήματα το πρωί και από τα τελευταία το βράδυ για κάθε πολίτη που κοιτάζει το συμφέρον του και διαβάζει εφημερίδα, αφού ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των άρθρων σε εφημερίδες, περιοδικά, έντυπα και διαδικτυακά, και στα μπλογκ καθώς και των συζητήσεων, είτε καφενείου, είτε ακαδημαϊκών, είτε ενδιάμεσων, καταλαμβάνεται από τις δράσεις, τις δηλώσεις και το εν γένει προφίλ των ηγετών και των οπαδών της. Παρ' όλα αυτά, η ΧΑ απέχει από το να είναι ένα αποκλειστικά μηντιακό φαινόμενο, διότι τα έργα και ημέρες της στην κοινωνία της κρίσης και η συμβολή της στην αναδιαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων είναι ολοένα και πιο καταλυτικές τόσο στη χάραξη κρατικών πολιτικών και γενικής στρατηγικής όσο και στην υιοθέτηση πολιτικής ατζέντας από τα θεσμικά όργανα αλλά και την κοινωνία.

Δεν είναι μόνο η δημοσιογραφική κάλυψη της εντονότατης παρουσίας της στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα που αυξάνεται συνεχώς με όρους μηχανακίων της MRB, είναι και οι ποικίλες αναλύσεις, προερχόμενες από όλο το πολιτικό φάσμα, αριστερό και δεξιό, της προέλευσης, του παρελθόντος, του ρόλου και των πρακτικών των μελών της που πλέον την καθιστούν ένα απολύτως φυσιολογικό τμήμα της καθημερινότητάς μας. Η δυσφήμιση είναι πάντοτε απείρως προτιμότερη και προσφορότερη από την αποσιώπηση ή την αδιαφορία, οπότε και τα στελέχη της ΧΑ, όχι μόνο δεν προσπαθούν να αποκρύψουν τον λύκο (ωμή ρατσιστική βία και διακρίσεις κάθε είδους) κάτω από την προβιά (υποτιθέμενες υπερπροβεβλημένες «αγαθοεργίες»), αλλά αντίθετα κάθε τους πράξη συμβαδίζει με τα χολιγουντιανής υφής και έμπνευσης πρωτόκολλα θεαματικότητας και απεύθυνσης στο πλέον αιμοδιψές ελληνικό κοινό που ξυπνά από τον λήθαργο του (δόγματος) σοκ και αναλαμβάνει επιθυμώντας –μέσω της ανάθεσης, για να μην ξεχνιόμαστε– την εκδίκηση για τα δεινά της μνημονιακής τριετίας.

Οι αιτίες εμφάνισης της ΧΑ έχουν επίσης αναλυθεί ad nauseam, ωστόσο το γιατρικό ίσως να εφευρεθεί πάλι κατόπιν εορτής, όταν το μέλλον θα είναι πια παρελθόν. Στην προσπάθεια αυτή, λοιπόν, εξέτασης του «φάκελου ΧΑ», θα προσπαθήσουμε να

ακολουθήσουμε μία πεπατημένη μεθοδολογική προσέγγιση, αυτή των αιτιών του Αριστοτέλη, για να δώσουμε μία ουσία επιστημονικότητας στην αντιμετώπιση των νεοναζι, καθώς, σύμφωνα με τον Σταγειρίτη, η γνώση των τεσσάρων αιτιών ενός πράγματος, οδηγεί στην επιστημονική, τελειότερή του γνώση. Ο κάτοχος αυτής θεωρείται μάλιστα σοφός. Τα τέσσερα αίτια είναι: το υλικό, το μορφικό, το ποιητικό και το τελικό.

Τα τρία πρώτα αίτια

Το υλικό αίτιο, το από τι είναι φτιαγμένη η ΧΑ είναι διεξοδικά αναλυμένο από ποικίλες δημοσιογραφικές «αποκαλύψεις». Πράκτορες της ΚΥΠ, μπράβοι της νύχτας, μαφιόζοι, φανατικά ανορθόγραφοι αρχαιολάγνοι, ορθόδοξοι –τώρα τελευταία– μισαλλόδοξοι και λούμπεν ατομικιστές –κυριολεκτικά– της δεκάρας αποτελούν τα τιμαλή μέλη και τους επίδοξους στρατολόγους σε σχολεία, γυμναστήρια, σχολές πολεμικών τεχνών, άρτι συσταθείσες ομάδες εκπαίδευσης πολιτοφυλακών και άλλα ευαγή ιδρύματα. Δεν χρήζει συνεπώς περαιτέρω σχολιασμού.

Το μορφικό αίτιο έχει απασχολήσει επίσης πολλάκις τους ιστορικούς και τους πολιτικούς αναλυτές, καθώς η ΧΑ αποτελεί ένα ακραιφνώς ναζιστικό μόρφωμα στα γκεμπελικά πρότυπα του γερμανικού προγόνου τού μεσοπολέμου NSDAP – όχι όμως σε όλες τις κομβικές πολιτικές επιλογές, τουτέστιν στον σοσιαλισμό, σημείο στο οποίο θα επανέλθουμε. Η βιβλιογραφία στην οποία παραπέμπουν καθώς και οι διακηρύξεις αναφορικά με τους στόχους και τη λειτουργία του κόμματος (ναι, είναι κόμμα) δηλώνουν ξεκάθαρα τη μορφή που έχει η συμμορία. Προσφάτως εντάχθηκε στην αντιμνημονιακή πτέρυγα της ελληνικής κομματικής παλέτας ως στοιχείο ταυτοτικό της εκλογικής της τακτικής, θέση που τείνει να απεμποληθεί, καθώς το βάρος όψιμα έπεσε στην αντιμεταναστευτική προπαγάνδα και δράση. Και αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον.

Το ποιητικό αίτιο έχει δύο σκέλη: το απλοϊκό και το εμβαθυμένο. Και στα δύο έχουν δοθεί επαρκείς απαντήσεις. Το απλοϊκό ορίζει ως γεννήτορα της μεγάλης επιρροής που έχει στις μάζες την κρίση, τη φτώχεια, τη διαφθορά και κυρίως την πάγια έλλειψη μεταναστευτικής πολιτικής τόσο από το κράτος όσο και από την αριστερά, η οποία δεν κατανόησε έγκαιρα ότι η μη θέση είναι θέση και μάλιστα επικίνδυνη. Δύσκολη συζήτηση που δεν θα απασχολήσει αυτή την εισήγηση. Η εμβαθυμένη προσέγγιση περιλαμβάνει τόσο εντόπια χαρακτηριστικά του φαινομένου της διείσδυσης ρατσιστικών απόψεων σε ευρεία στρώματα όσο και την εκλεκτική συγγένεια του ναζισμού και του φασισμού με τον αστικό κοινοβουλευτισμό και τον φιλελεύθερο οικονομισμό ως πολιτιστικό πρόταγμα.

Ως αντίδωρο σε αυτές, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση του τελικού αιτίου, δηλαδή για ποιον λόγο η ΧΑ εμφανίστηκε τόσο δυναμικά από τις στάχτες του 0,4% και από περιθωριοποιημένο γραφικό απολίθωμα έγινε δυναμικός διεκδικητής των ερειπίων που αφήνει πίσω της η καθόλα συστημική κρίση του νεοφιλελεύθερου οικονομικού παραδείγματος. Άλλωστε, ο Αριστοτέλης θεωρούσε το τελικό αίτιο (το ου ένεκα) το πιο σημαντικό.

Προφανή τελικά αίτια

Ο «Ξένιος Ζεύς» και το πάγωμα του νόμου για την ιθαγένεια είναι μόνο δύο από τα παραδείγματα όπου οι φιλελεύθερες κυβερνήσεις τρέχουν για να προλάβουν την εξαντλητικά προωθημένη ατζέντα της ΧΑ για το μεταναστευτικό ζήτημα. Είναι οφθαλμοφανές ότι τόσο ο κανονισμός Δουβλίνο II όσο και η προϊούσα ανεργία που έχει ενσκήψει στην Ευρώπη, καθιστούν τις μεταναστευτικές πολιτικές αυστηρότερες και πιο απάνθρωπες για τα υποκείμενα του φαινομένου. Ενδεχόμενη δε επέκταση και κλιμάκωση της κρίσης στη Μέση Ανατολή θα επιφέρει νέα όξυνση του μεταναστευτικού ζητήματος απειλώντας με ανθρωπιστική κρίση σπάνια ακόμη και για τον πολυδάπανο σε αίμα 20ο αιώνα. Εξ ου προκύπτει και η ανάγκη οχύρωσης των ευρωπαϊκών χωρών από νέα κύματα μετανάστευσης αλλά και η τακτική δαιμονοποίησης των μεταναστών. Η ΧΑ, ως φέρουσα το άκρως πειστικό, αν και ψευδεπίγραφο, επίθετο «αντισυστημική» μπορεί εύκολα, άμα τη εμφανίσει της στο πολιτικό προσκήνιο, να λειτουργήσει ως «λαγός» για το πολιτικό καθεστώς, το οποίο προβαίνει στην εφαρμογή των πιο ρατσιστικών και απάνθρωπων πολιτικών απέναντι στους μετανάστες και ταυτόχρονα υπολείπεται της δραστικότητας της πρωτοπόρου πάνω στο ζήτημα ΧΑ. Η ΧΑ, κοντολογίς, βάζει την ατζέντα και ταυτόχρονα τον πήχη της σκαιότητας τόσο ψηλά, που ακόμη και η διαπόμπευση οροθετικών γυναικών και οι συνεχείς «σκούπες» –εξ ου και ο χαρακτηρισμός «σκουπίδια» για τους μετανάστες– να προβάλλονται όχι μόνο ως εύλογες αντιμετώπισεις του ζητήματος αλλά και ως η (αριστοτελική) μέση οδός ανάμεσα στα άκρα, από τη μία πλευρά του φασισμού και από την άλλη της «μεταναστολάγνας αριστεράς». Το αν οι πολιτικές που ακολουθούν τα υπουργεία καθώς και η προβολή τους από τα ΜΜΕ φαίνονται ακραία για τον οποιοδήποτε στοιχειώδους δημοκρατικής συνείδησης άνθρωπο, αυτό δεν ισχύει για μία κοινή γνώμη ταπεινωμένη και καθημαγμένη που αναζητά διακαώς τον αποδιοπομπαίο τράγο για να ξεσπάσει.

Επιπλέον, το δεύτερο τρυγόνι από τον συμπάρο της διαπλοκής πολιτικών επιλογών των κυβερνήσεων με αυτών της ΧΑ, είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το μείζον για τους κατοίκους της χώρας ζήτημα της τρέχουσας υποβάθμισης της ζωής τους, στο πιο ελκυστικό και ίσως πιο εύκολα επιλύσιμο πρόβλημα της μετανάστευσης. Αφενός λοιπόν, αντί οι πολίτες να ασχολούνται με το πώς θα οργανώσουν τις δράσεις τους απέναντι στις κυβερνήσεις των μνημονίων που ξεπουλούν αργά αλλά σταθερά όλα τα δημόσια αγαθά και ωθούν τους πολίτες στην εξαθλίωση, το μέγιστο επίδικο των ημερών, τόσο αριστερά, όσο και δεξιά, έχει γίνει από τη μία πλευρά το κνηγι μέχρι θανάτου των μεταναστών και από την άλλη πλευρά η προάσπιση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εξ αντανάκλασας, μέσα από τους μετανάστες, αργά ή γρήγορα θα αφορά όλους τους πολίτες της χώρας. Όταν η ρατσιστική βία πιάνει εξαπίνης μία ολόκληρη κοινωνία, τότε πλέον ίσως να είναι πολύ αργά για συζητήσεις και μεσοπρόθεσμους σχεδιασμούς. Η κυβέρνηση συνεχίζει το ανίερο έργο της, ενώ οι ενεργοί πολίτες αναλώνονται –σαφέστατα, δικαίως, δεν γίνεται αλλιώς– στο πώς θα αντιμετωπιστεί το φαινόμενο ΧΑ. Αφετέρου, ο ένοχος είναι εδώ: οι μετανάστες είναι υπεύθυνοι για την ανεργία αφού μας παίρνουν τις δουλειές, για την εγκληματικότητα –και ας είναι αγαστές οι σχέσεις της ΧΑ και της αστυνομίας με τις αλλοδαπές μαφίες, ψιλά γράμματα για τον μνητιοκρατούμενο Έλληνα–, για τη φτώχεια καθώς στέλνουν ζεστό ελληνικό χρήμα ως εμβάσματα στην πατρίδα τους –ξεχνούν μάλλον το ποσοστό ΑΕΠ της χώρας κατά τη δεκαετία του 60 που

αποτελούσαν τα εμβάσματα από Γερμανία και ΗΠΑ– για τη μόλυνση και την υγειονομική ασφάλεια – δεν βλέπουν προφανώς τη διάλυση κάθε έννοιας δημόσιας υγείας από την προηγούμενη και τη νυν κυβέρνηση.

Ένα τρίτο τελικό αίτιο της για πολλούς απρόσμενης εμφάνισης της ΧΑ στα πράγματα, είναι η πρακτική θεμελίωση της θεωρίας της ευνομούμενης και ενάρετης πολιτείας η οποία αφήνει τα «άκρα» να επωαστούν στους κόλπους της ως δημοκρατικά ανεκτική αλλά και για να αυτοπροβληθεί ως η μόνη οδός και σωτηρία. Το αίτιο αυτό έχει πάλι δύο σκέλη. Από τη μία πλευρά λοιπόν η ΧΑ επαναδιαμορφώνει τα ήθη της υπνώσας κοινωνίας επί το βιαιότερο αλλά και το ατομικιστικότερο, καθώς νομιμοποιεί σιγά-σιγά εντός της κοινωνίας την άσκηση βίας αλλά ακόμη και την απειλή της εφόσον δεν υποπίπτει στην αντίληψη του πανθορόντος κράτους, καθιστώντας ταυτόχρονα την αλληλεγγύη – προς τους μετανάστες για αρχή– επικίνδυνο χόμπι. Με αυτόν τον τρόπο επιβάλλει την πειθάρχηση ή τη συμμόρφωση προς το αντιμεταναστευτικό τρεντ ώστε να εθίζονται τα κοινωνικά υποκείμενα είτε στον ατομικισμό της αδιαφορίας είτε στον φόβο της τιμωρίας. Δεν είναι διόλου τυχαίο το ότι οι απεργίες και οποιαδήποτε διεκδίκηση δικαιωμάτων θεωρούνται από τη ΧΑ αριστερές παρεκβάσεις από την παραγωγική πορεία του έθνους, οι οποίες πρέπει να πατάσσονται. Και αν αυτή τη στιγμή η βία στρέφεται κατά κύριο λόγο στους μετανάστες, οσονούπω ο βιοπολιτικός σχεδιασμός του μακρού χεριού του κράτους θα περιλάβει και τους αγωνιστές. Από την άλλη πλευρά, η αναδυόμενη θεωρία των δύο άκρων έχει μονομερή και ξεκάθαρη στόχευση. Πέρα από την προβολή της μοναδικότητας της λύσης του γνωστού και χωρίς εξάρσεις κέντρου που με διάφορους συνδυασμούς κρατά τα ηνία της κυβέρνησης σε όλο το δυτικό ημισφαίριο, η «καταδίκη της βίας από όπου κι αν προέρχεται» κλείνει το μάτι στους ναζιστές, καθώς ποινικοποιεί αμετάκλητα την όποια αντιβία προέρχεται είτε κατά την αυτοάμυνα (βλ. υπόθεση συλληφθέντων αντιφασιστικής μοτοπορείας) είτε κατά τη διεκδίκηση δικαιωμάτων (βλ. καταλήψεις, πορείες, συγκεντρώσεις). Η συναίνεση στο ότι μόνο το κράτος είναι ο εκφραστής της νόμιμης βίας (αδέλφια γαρ στον αισχύλειο Προμηθέα Δεσμώτη), οδηγεί σε ένα ακόμη ολοκληρωτικό μονοπώλιο, καθώς αυτή –μέσα από τη σύμπραξη της αστυνομίας, της δικαιοσύνης, των ΜΜΕ και της εκτελεστικής εξουσίας– διοχετεύεται κατά το δοκούν και με βάση τα συμφέροντα της «έννομης τάξης» με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Το κράτος παρακράτησε – με διττό τρόπο.

Πιθανές τελικές αιτίες Ι – άμα λάχει

Ο κοινοβουλευτισμός πεθαίνει. Ζήτω ο επόμενος -ισμός. Υπάρχει μεγαλύτερη απόδειξη από τις μορφές και τον τρόπο ομιλίας των βουλευτών της ΧΑ; Υπάρχει καλύτερος τρόπος αποκαθίλωσης του σεπτού κοινοβουλίου στα μάτια του μέσου ανθρώπου, όταν σε αυτό εισέρχονται και από αυτό πληρώνονται αδρά βίαιοι εγκληματίες; Άλλο πράγμα είναι να γίνεται λόγος για διαπλεκόμενους και άλλο η απροκάλυπτη μαφία να κάθεται στα έδρανα και να ωρύεται με ακατάληπτους φθόγγους. Ας δούμε όμως κάποια πιο απτά δεδομένα.

Σε μία εποχή πολυπρισματικής κρίσης όπου το διακύβευμα για το μεσοπρόθεσμο

μέλλον ακόμη δεν έχει γίνει απολύτως γνωστό και είναι επομένως ήκιστα κατανοητό, η μπίλια στη ρουλέτα του κατά Καστοριάδη καπιταλιστικού καζίνου δεν έχει ακόμη δείξει διάθεση να επιλέξει μαύρα ή κόκκινα. Η συστημική κρίση δεν έχει εντοπιστεί μόνο στα οικονομικά πεπραγμένα των τελευταίων τριάντα ετών νεοφιλελεύθερης χρηματοπιστηριακής παραγωγής αλλά και στο πολιτικό / πολιτειακό σύστημα, καθώς θεωρείται από πολλούς ότι η άγνοια των οικονομικών δεδομένων και των πολιτικών που έφεραν τις χώρες σε κρίση οφείλεται εν πολλοίς και στον πολιτικό πολιτισμό της ανάθεσης και της αντιπροσώπευσης. Οι έννοιες hedge funds, CDS, spreads και τα τοιαύτα όσο κι αν περιγράφουν τις διαδικασίες εισόδου των χωρών στην κρίση αλλά και εξόδου από αυτήν, παραμένουν άγνωστες για το μεγαλύτερο τμήμα των πληθυσμών. Η γνωσιακή απόσταση δημιουργήθηκε και εδραιώθηκε από τη λογική της ανάθεσης όλων των εξουσιών σε κόμματα που εντέλλονται να διαφυλάττουν τα συμφέροντα κλειστών ομάδων διαχείρισης του πλούτου των εθνών. Η μακραίωνη πορεία των κομμάτων τέτοιου τύπου, ίσως και της πολιτειακής οργάνωσης αυτού του ρυθμού, μοιάζει να βρίσκεται στα τελευταία της στάδια. Η Ισλανδία δείχνει έναν δρόμο σε επίπεδο κράτους.

Τα δομικά προβλήματα και τα αδιέξοδα του πολιτικού συστήματος, τεχνητά ή μη, καλλιεργούν το έδαφος για μία παραδειγματική αλλαγή. Το αίτημα για άμεση δημοκρατία που πλανήθηκε πάνω από τον δυτικό κόσμο, όχι μόνο φάντασμα δεν είναι, αλλά μία υπαρκτή πραγματικότητα σε χιλιάδες αυτοοργανωμένα εγχειρήματα διαχείρισης πόρων, εργασίας, εκπαίδευσης ανά τον πλανήτη. Ταυτόχρονα με την παγκοσμιοποίηση, αναπτύσσεται η τοπικοποίηση ως παγκόσμια μορφή απάντησης στο πτωχευμένο διεθνοποιημένο ιμπεριαλιστικό καπιταλισμό. Βέβαια, όπως ακόμη και σήμερα υπάρχουν υπολείμματα φεουδαλισμού εντός του αστικού κράτους (βλ. Λιχτενστάιν, Μονακό, θεσμός της βασιλείας), έτσι και τα εγχειρήματα αυτά με διαφορετική πολιτειακή υποδομή μπορούν να συνυπάρχουν με τον καπιταλισμό – ενίοτε και αν τα στοιχειακά χαρακτηριστικά τους το επιτρέπουν με τις ευλογίες και τη χρηματοδότησή του. Αυτό πάλι δεν αναιρεί τη διάχυτη πλέον ανάγκη ξεπεράσματος της βασικής αιτίας της κρίσης. Εύλογα λοιπόν, τίθεται το ερώτημα, σε αυτό το εικότολογικό περιβάλλον που εξετάζει δυνατότητες, για το ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος ενός ναζιστικού μορφώματος από το παρελθόν στο γκρέμισμα του παλιού, ιδίως εάν, σύμφωνα με την προηγούμενη επιχειρηματολογία, η ΧΑ εύλογα θεωρείται το μακρύ συμπληρωματικό επιχειρησιακό χέρι του νόμου.

Αν πράγματι υπάρχει επί χάρτου έστω και ως υπό όρους επιθυμητή μία πολιτειακή αλλαγή από τα πάνω, πρέπει αφενός να αρθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών στο τρέχον σύστημα και αφετέρου να σχεδιαστούν οι όροι λειτουργίας του επόμενου ώστε να είναι προσηκόντες στις οικονομικές ελίτ που χειρίστηκαν τα οικονομικά δεδομένα και δημιούργησαν τα χρέη των εθνών. Η ΧΑ σε αυτή την περίπτωση, στο ελληνικό περιβάλλον μπορεί, αν αναπτυχθεί και μεταλλαχτεί –είδαμε ότι αυτές οι λειτουργίες ανήκουν στο ρεπερτόριό της, καθώς από ναζιστική, λανσάρεται ως απλώς εθνικόφρων, και από παγανιστική και βέρα αντιουδαϊκή προβάλλεται ως ορθόδοξη– να ικανοποιήσει και τις δύο αποστολές σχεδόν ταυτόχρονα. Η μία άλλωστε αποτελεί ήδη κυριαρχικό τμήμα της ρητορικής της.

Πράγματι, η ΧΑ εκφράζεται ωμά ενάντια στη δημοκρατία, δηλώνει απεριφραστα ότι αηδιάζει με την αναγκαιότητα της συμμετοχής της στο κοινοβούλιο –απλά το κάνει

για να το ανατρέψει, πιστή στα δόγματα του πνευματικού καθοδηγητή Goebbels– και θεωρεί ότι όλα τα δεινά προέρχονται από τη διαπλοκή των πολιτικών. Δεν διευκρινίζει όμως σκόπιμα, με ποιον υπάρχει αυτή η διαπλοκή. Άλλωστε δεν δίστασε να υπερψηφίσει στη βουλή την πώληση του υγιούς και κερδοφόρου τμήματος της δημόσιας Αγροτικής Τράπεζας σε ιδιώτες, ενώ δεν έχει καταγγείλει ποτέ το παρασιτικό εφοπλιστικό και τραπεζικό κεφάλαιο της χώρας. Η κατ’ επίφαση αντιφατική αυτή στάση της ΧΑ έχει διαυγή εξήγηση. Το μόνο που μένει είναι να μπουν στη σειρά τα κομμάτια του παζλ.

Η διαφοροποίηση της τακτικής της από την αντίστοιχη του ναζιστικού κόμματος του μεσοπολέμου είναι πραγματικά εντυπωσιακή: παρότι οι εθνικοσοσιαλιστές της Γερμανίας του 20 έβγαζαν πύρινους λόγους για τον γερμανό εργάτη που καταπιέζεται από τον κακό καπιταλιστή –Εβραίο, βέβαια, ας μην ξεχνιόμαστε–, οι επίγονοί τους δεν αναφέρονται ποτέ στο ελληνικό κεφάλαιο, τα golden boys και τις «ξεπουλημένες αντεθνικές επιχειρήσεις» που μετέφεραν τον κύκλο εργασιών τους στα φθνότερης εργατικής δύναμης Βαλκάνια. Θα ήταν πραγματικά ενδιαφέρον να δούμε πόσοι από τους ψηφοφόρους της, ενώ θυμούνται την καθυστερημένη αλλά «έμπρακτη» αλληλεγγύη της στους απεργούς της Χαλυβουργίας, γνωρίζουν ότι στην αρχή της απεργίας τούς είχε καταγγείλει ως μολοσεβίκους εθνοπροδότες που σαμποτάρουν την παραγωγή της χώρας για να μην ξεφύγει η χώρα από την κρίση.

Επίσης, εξαιρετικά ενδιαφέρων θα ήταν ο έλεγχος της ΧΑ για την πλημμελή άσκηση των αντιμνημονιακών τους καθηκόντων, αφού, αν εξαιρέσουμε κάποιες κορώνες για δοσίλογους και εκτελέσεις, ούτε συμμετέχει σε αντιμνημονιακές δραστηριότητες – ακόμη και πατριωτικές, όπου πιθανόν δεν θα ήταν ανεπιθύμητη–, ούτε η ρητορική της αναστρέφεται με το κρίσιμο πρόβλημα της «υποδούλωσης της χώρας στους ξένους κατακτητές» –πεδίο δόξης λαμπρόν για εθνοσωτήρες, κι όμως το παραμελεί–, αλλά τυρβάζει πάντα περί το μεταναστευτικό αποπροσανατολίζοντας την κοινή γνώμη και δημιουργώντας συστηματικά εχθρούς που δεν υπάρχουν. Η ΧΑ δεν φαίνεται επομένως να προβληματίζεται ιδιαίτερα με τον καπιταλισμό, ούτε κονταροχτυπιέται, όπως έκανε το ναζιστικό κόμμα Γερμανίας, με τους κομμουνιστές για τα μάτια του εργάτη. Αντιθέτως, το εργατικό κίνημα θεωρείται εχθρικό, διότι, σύμφωνα με τη ρητορική της, αποτελεί σταθερή πηγή αναταραχών και παρεμπόδισης της εύρυθμης και ομαλής λειτουργίας του κράτους. Τότε όμως πάλι, γιατί στρέφεται ενάντια στον κοινοβουλευτισμό; Γιατί, ενώ χρηματοδοτείται φανερά και άδηλα από αυτόν, τον επιβουλεύεται; Τι οραματίζεται εν τέλει; Ολοκληρωτισμό χωρίς κοινοβουλευτισμό αλλά με καπιταλισμό; Όχι με σοσιαλισμό; Αν ναι, τότε η χώρα μοντέλο είναι η Κίνα. Κάποιοι μιλούν για κινεζοποίηση της χώρας. Τι μορφή θα έχει αυτή άραγε;

Αποφάσεις που λαμβάνονται από διευθυντήρια εκτός εμβέλειας, ίσως σε ξένη χώρα, και επιβάλλονται μέσα από τους ημεδαπούς τοποτηρητές, ανύπαρκτα πολιτικά, κοινωνικά, εργασιακά και στο τέλος ανθρώπινα δικαιώματα, ωμή βία απέναντι σε οποιαδήποτε αντίσταση ή απλή διεκδίκηση, απρόσκοπτη καπιταλιστικής μορφής παραγωγή με επίταση της εκμετάλλευσης, αυτά είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά της δυστοπίας που πιθανόν να οραματίζονται κάποιοι από τους φανερούς (ΜΜΕ) ή κρυφούς (κυβέρνηση) εμπνευστές και υποστηρικτές του νεοναζιστικού μορφώματος. Και η άμεση δημοκρατία; Τα αυτοοργανωμένα κινήματα βάσης; Πού τοποθετούνται;

Εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που ο ίδιος ο καπιταλισμός θέτει ως εκ των ων ουκ άνευ (λ.χ. ΜΚΟ), οι λειτουργίες αυτές μπορούν να συνεχιστούν και να διατρανωθούν ακόμη και υπό τη σκέπη του χειρότερου ολοκληρωτισμού, του συνολικού ολοκληρωτισμού. Οι διαδικτυακές ψηφοφορίες για ήσσανος σημασίας ζητήματα, οι ενώσεις καταναλωτών και παραγωγών με συγκεκριμένες προδιαγραφές νομιμότητας και μορφής και η απομόνωση από τον κοινωνικό και δημόσιο χώρο μπορούν να αποτελέσουν τα μορφώματα του νέου πολιτειακού και πολιτικού τρόπου έκφρασης των κοινωνικών σχέσεων. Αβάσιμες εικασίες; Απλή πιθανότητα; Όπερ έδει δείξει.

Σε αυτό το περιβάλλον όμως χρειάζεται και μία *de profundis* επαναδιαπραγμάτευση του εθνικού, όπως έγινε άλλωστε και με το πέρασμα από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό. Προφανώς δεν υπάρχει καταλληλότερος για να πραγματοποιήσει αυτόν τον στόχο (ένταξη των λαών σε νέο παγκόσμιο πολιτικό περιβάλλον) από τους καθ' ύλην αρμόδιους κατόχους του εθνικόμετρου. Δεν θα πρέπει να φαίνεται άγνωστη αυτή η πτυχή του ναζισμού, αν λάβουμε υπόψη την εγχώρια εμπειρία του εμφυλίου και των δεκαετιών που ακολούθησαν: οι δοσίλογοι ταγματασφαλίτες έγιναν θεματοφύλακες των εθνικών ιερών, ενώ οι πατριώτες κομμουνιστές καταδικάστηκαν ως εθνοπροδότες. Η δε «υπερπατριωτική» χούντα δεν είχε κανένα πρόβλημα κατά τη δύση της να συμβάλει τα δέοντα στο αιματοκύλισμα της Κύπρου θυσιάζοντας ζώες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Βασίλης Ραφαηλίδης στην Ιστορία (κωμικοτραγική) του Νεοελληνικού κράτους, οι μεγαλύτεροι προδότες του ελληνικού λαού, διαχρονικά από την απελευθέρωση, υπήρξαν αυτοί που επεφύλασσαν μετά βδελυγμίας για τον εαυτό τους την αποκλειστικότητα του πατριωτικού λόγου. Π' αυτό εξάλλου, τώρα τελευταία διακρίνουμε την τάση της αριστεράς –κυρίως ο ΣΥΡΙΖΑ, το ΚΚΕ πάντα ήταν επίμονα και με άστοχο τρόπο πατριωτικό– να διεκδικεί ψιχία από το πατριωτικό τραπέζι με δεκάριους υπέρ της πατρίδας και του έθνους. Όχι τίποτε άλλο, απλά πλειοδοτώντας στον πατριωτισμό και στη νομιμότητα σώζεται ο κοινοβουλευτισμός και ίσως η επόμενη κυβέρνηση να είναι αντιμνημονιακή, φιλολαϊκή και αριστερή.

Πιθανές τελικές αιτίες II – άμα δεν λάχει

Ο κοινοβουλευτισμός πεθαίνει. Ζήτω ο κοινοβουλευτισμός. Δεν είναι λίγοι αυτοί που πίστευαν στα αντισώματα του κοινοβουλευτισμού, ότι δηλαδή μόλις ένα κόμμα γίνει κοινοβουλευτικό, τότε αδρανοποιείται επιχειρησιακά, εξωραϊζει τη ρητορική του και αποκτά τη συνηθισμένη αστική λεπτότητα που συναντούμε συχνά στη Βουλή των Εφήβων. Αφού ολόκληρο ΚΚΕ, με ιστορία ενός αιώνα και με καταστατικό που μιλάει για επανάσταση των εργατών και δικτατορία του προλεταριάτου, δεν έχει ένοπλη πτέρυγα και χαριεντίζεται στη βουλή διαφωνώντας με τα διάφορα νομοσχέδια, αλλά πάντα τα καταψηφίζει με την παρουσία του, ήταν ευλογοφανής αναμονή πολλών η αποδυνάμωση της ΧΑ λόγω του ευπρεπισμού που επιβάλλει ο χώρος, λόγω των παχυλών «αποζημιώσεων» –πόθεν η έννοια «βουλευτική αποζημίωση», παρεμπιπτόντως–, η απάλυνση των τόνων της ακόμη και η εγκατάλειψη του στρατιωτικού της σκέλους και ο καταποντισμός των ποσοστών της λόγω της έκθεσής τους στο φιλοθεάμον κοινό. Τίποτε από αυτά δεν συνέβει. Το αντίθετο μάλιστα.

Όσο η ΧΑ σκληραίνει το ύφος και κλιμακώνει τις θρασυδείλες επιχειρήσεις της εναντίον ανυπεράσπιστων ανθρώπων, τόσο η αποδοχή της αυξάνει στην κοινωνία με απότοκο όχι μόνο να αποτελεί ένα από τα πρωταρχικά θέματα των καθημερινών ειδήσεων, αλλά και να επιβάλλει με ιδιαίτερη ευκολία τους σχεδιασμούς της. Σε κάθε της δήλωση σπεύδουν να απαντήσουν σύσσωμοι όλοι οι πολιτικοί φορείς του τόπου, από τα κόμματα της αριστεράς μέχρι την κυβέρνηση και από τους μπλόγκερς μέχρι τους συνδικαλιστικούς εκπροσώπους, αυξάνοντας εκθετικά τα click και τα like στις ιστοσελίδες που γράφουν τα νέα της. Αν κάθε τι που λέει η ΧΑ, –ηλιθιότητα ή κοινοτοπία, αδιάφορο– έχει μία συγκεκριμένη αναγνωσιμότητα και διείσδυση, μέσα από τη διαδικασία απάντησης, διάψευσης, κατηγορίας της, οι θέσεις της διαχέονται περισσότερο και μονιμότερα. Ποτέ ένα κόμμα –ίσως με την εξαίρεση του ΠΑΣΟΚ το 80– δεν ήταν τόσο στη μόδα.

Φυσικά κανείς δεν θα μπορούσε να προτείνει να αποφεύγονται οι απαντήσεις και μάλιστα σε φλέγοντα θέματα όπως αυτό της μετανάστευσης. Αυτό που έχει σημασία είναι ο τρόπος απάντησης. Αν όντως καταρρέει ο κοινοβουλευτισμός, η ΧΑ θα μπορούσε να ιδωθεί και ως ανάχωμα του τωρινού συστήματος απέναντι στην ενδελεχή και γόνιμη αμφισβήτησή του. Η παρουσία, οι πράξεις, το ιδεολογικό υπόβαθρο και κυρίως οι δηλώσεις και οι στρατιωτικές της επιχειρήσεις καλλιεργούν ένα πρωτοφανές κλίμα συσπείρωσης γύρω από την κοινοβουλευτική και συνεπώς αστική και συνεπώς φιλελεύθερη νομιμότητα. Από τα άκρα δεξιά κόμματα (ΛάΟΣ) και τον ναζιστή Πλεύρη μέχρι τον ΣΥΡΙΖΑ και την ΑΝΤΑΡΣΥΑ οι πρακτικές της ΧΑ καταδικάζονται ως μη συνάδουσες με τον πολιτικό και νομικό πολιτισμό της χώρας, ασχέτως εάν υποθάλπονται εν κρυπτώ από τη δικαιοσύνη, την ευπόληπτη αστυνομία και τα έκπληκτα ΜΜΕ που σαστίζουν μπροστά στο φαινόμενο αλλά για λόγους δημοκρατικής ισοτιμίας προβάλλουν αφειδώς ακόμη και λεπτομέρειες της προσωπικής ζωής των ναζιστών. Η φυσιολογικοποίηση είναι αυτή που μετρά, αλλά και κρίνεται αμιγώς επικίνδυνη.

Επιπλέον, η ευρέως διαδεδομένη λύση της κήρυξης της ΧΑ εκτός νόμου, η οποία υποστηρίζεται από τους δημοκρατικά σκεπτόμενους πολίτες, έχει μία τριπλή επιβαρυντική λειτουργία, δυστυχώς όμως δυσανάγνωστη ακόμη και για τα ηγετικά στελέχη της αριστεράς. Κατά πρώτον, ενδεχόμενη ποινικοποίηση της ύπαρξης της ΧΑ πιθανόν να την ηρωοποιήσει στα μάτια του κόσμου ή τουλάχιστον να επικυρώσει εμφατικά τον αντισυστημικό χαρακτήρα τον οποίο ακκίζεται πως έχει. Εξουδετερώνεται ούσα πράγματι προστάτης και συνοδοιπόρος του λαού σε μία εποχή μνημονίων που όλες οι κυβερνήσεις έχουν στραφεί εναντίον του, ανεξάρτητα εάν είναι ο ίδιος μαζοχιστής λαός που τις εκλέγει. Κατά δεύτερον, αποτελεί έμμεση παραδοχή ότι η ΧΑ δεν αντιμετωπίζεται ως τέτοια. Και δεν αναφερόμαστε σε αυτό το σημείο στη στρατιωτική αναμέτρηση με τις συμμορίες της –αυτό είναι αντικείμενο άλλης συζήτησης, εξίσου ουσιώδους–, αλλά στο επίπεδο των επιχειρημάτων και του δημοκρατικά τελούμενου διαλόγου. Η βίαιη μέσω του νόμου και της καταστολής αποσιώπησή της πιθανόν να προσδώσει μεσσιανικό χαρακτήρα στην «αλήθεια» την οποία εκπροσωπεί αφού στο επίπεδο της λεκτικής αντιπαράθεσης ήταν κερδισμένη, και γι' αυτόν τον λόγο χρειάστηκε η συμβολή της έξωθεν μη πολιτικής, νομικής, παρέμβασης για να σωπάσει. Ας μη γίνει καν λόγος για το τι σημαίνει για την ανεκτικότητα της αστικής δημοκρατίας όταν η ψήφος 440.000 ανθρώπων θεωρείται παράνομη. Το επιχείρημα «δεν γνώριζαν» απλούστατα είναι αφέλες και υποτιμητικό για τον ίδιο τον λαό, τη λειτουργία της αστικής δημοκρατίας καθώς και

της δικαστικής εξουσίας η οποία έδωσε την έγκρισή της να συμμετέχει στις εκλογές. Κατά τρίτον και σπουδαιότερο, οδηγεί μοιραία στην υιοθέτηση της λογικής της ενίσχυσης της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ως τη μόνη δυνατή διέξοδο από το πρόβλημα που θέτει στην κοινωνία η ακατάσχετη βία των άκρων.

Σε αυτή την περίπτωση, βλέπουμε μία φοβική αριστερά ανίκανη να αρθρώσει έναν αντισυστημικό λόγο, πράγμα το οποίο η ΧΑ κάνει, βεβαίως προσχηματικά και επικοινωνιακά: όχι, δεν είναι τα πρόσωπα που φταίνε, αν και έχουν ξεκάθαρες ευθύνες απέναντι στην κοινωνία, αλλά το σύστημα το οποίο πλαισιώνουν, τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Έτσι, ο ΣΥΡΙΖΑ με αμέριστη γενόσημη αστική νομοφροσύνη σηκώνει το γάντι περί άκρων και διαγκωνίζεται για να πείσει τους πολίτες ότι είναι ένα ακόμη καλό παιδί του κοινοβουλευτισμού που ορκίζεται στην έννομη τάξη όπως αυτή έχει τώρα ενώ το ΚΚΕ, κόμμα απόκομμα του πολιτικού συστήματος και της κοινωνίας, ψελλίζει ακόμη για εργατική πάλη που δεν ανέχεται φασίστες στους κόλπους της, λες και προσπάθησε η ΧΑ να αποκτήσει επιρροή στα συνδικάτα.

Αντί λοιπόν, η αριστερά να προβάλει μέσα από την κρίση μία εμπεριστατωμένη κριτική στο υπάρχον και να παράσχει μία ευκρινή εικόνα του πως οραματίζεται την καλύτερη κοινωνία, εκτός καπιταλισμού και εκτός κοινοβουλευτισμού, δυστυχώς αναλώνεται στην υπενθύμιση των κοινοβουλευτικών και φιλελεύθερων ειωθότων, ενισχύοντας τόσο τη ΧΑ η οποία διαφάνεται ως η μοναδική λύση-αντιπρόταση στο διεφθαρμένο σύστημα, έστω κι αν δεν είναι σε θέση να το εκφράσει, όσο και τον κοινοβουλευτισμό, αφού εγκαθιδρύεται πλέον αδιαφιλονίκητα ως ο μοναδικός θεματοφύλακας απέναντι στην ανεξέλεγκτη βία και την αυθαιρεσία των ναζιστικών απολιθωμάτων. Ο κοινοβουλευτισμός λοιπόν οφείλει πολλά στη ΧΑ, διότι με την παρουσία, τον λόγο και τη δράση της φοβίζει, δείχνει τον κίνδυνο έξω από την αγκάλη του γνωστού – διεφθαρμένου και άδικου μεν, σταθερού και προβλέψιμου δε– πολιτικού συστήματος όπως το γνωρίσαμε από τότε που γεννηθήκαμε και καταστρατηγεί εν τη γενέσει του το όποιο όραμα επανάστασης και κοινωνικής αυτοδιεύθυνσης μπορεί να προκύψει ως υλοποιήσιμη πρόταση από τον χώρο της αριστεράς και οδηγεί αναπόφευκτα στην αποπολιτικοποίηση του φιλόξενου κέντρου.

Σύντομα συμπεράσματα

Εδώ λοιπόν έγκειται η πολλαπλή χρηστικότητα της ΧΑ, η οποία αποτελεί λύση για κάθε πρόβλημα που ενδέχεται να προκύψει, πράγμα που εξηγεί επαρκώς τα τελικά αίτια προβολής της ως κεντρικό πολιτικό γεγονός. Σε μία εποχή που πολλές σταθερές καταρρέουν παταγωδώς, η επανεμφάνιση του ναζισμού –με κάποια διαφορετικά αλλά κρίσιμα χαρακτηριστικά– δεν υποδηλώνει μόνο το καθεστώς κοινωνικού αναβρασμού ευεπίφορο σε κάθε ακραία και σκοτεινή θεωρία και σε πράξεις βίας, αλλά και τη δυνατότητα χρησιμοποίησής του ανάλογα με τις περιστάσεις και τις αντιδράσεις της κοινωνίας. Σε περίπτωση ριζοσπαστικοποίησης της κοινωνίας (χονδρικά λεγόμενο) προς τα αριστερά, αποτελεί εμφανές στήριγμα του κοινοβουλευτισμού ώστε να τρομοκρατηθεί και να καθυποτάξει οποιαδήποτε ενεργητική βούληση εξόδου ταυτόχρονα από την κρίση και το σύστημα. Σε περίπτωση όμως επιβολής νέων πολιτικών και πολιτειακών δεδομένων,

μπορεί να λειτουργήσει ως τριτεγγυητής της τροχοδρόμησης της κοινωνίας προς τον ολοκληρωτισμό, έναν νέο ολοκληρωτισμό που αφορά πλέον την παγκόσμια κοινωνία, και ως σιγαστήρας αντιστάσεων και φωνών κοινωνικής απελευθέρωσης.

Σε αυτό το συγκείμενο, ο ρόλος των κινηματικών ανθρώπων που τάσσονται αναφανδόν υπέρ της αλληλεγγύης, της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας της κοινωνίας θα πρέπει να αναδεικνύουν ταυτόχρονα τόσο τον ρόλο της ΧΑ ως στυλοβάτη του συστήματος, όσο και την παθογένεια του κοινοβουλευτισμού και του οικονομικού φιλελευθερισμού, ως γονέων του φαινομένου ΧΑ, και να μην κάνουν ούτε ένα βήμα πίσω στη διεκδίκηση των οραμάτων τους. Οι τακτικές συμμαχίες άλλωστε με τον διάολο έχουν αποτύχει πάντα.

Επίμετρο

Enzo Traverso*

Οι ρίζες του Ναζισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό

μετάφραση: Γιάννης Καψόπουλος

Γραμμή παραγωγής εγκλήματος

Το Άουσβιτς-Μπίρκεναου κατέληξε να συμβολίζει τη θηριωδία των ναζί, και τον περασμένο μήνα έγιναν επιμνημόσυνες εκδηλώσεις σε διεθνές επίπεδο για την 60ή επέτειο της απελευθέρωσής του. Ωστόσο, οι ιστορικοί είναι ακόμα διχασμένοι σχετικά με το μήνυμα του Ολοκαυτώματος, στο πλαίσιο της εξέλιξης του δυτικού πολιτισμού.

Η εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης αποτέλεσε την επιτομή του απόλυτου Κακού κατά την άποψή μας σχετικά με την ιστορία του 20ού αιώνα. Ορισμένοι ιστορικοί θεωρούν ότι η μνήμη του Ολοκαυτώματος έγινε μια νέα πολιτική θρησκεία του δυτικού κόσμου, εκ του αντιθέτου μέτρο αξιολόγησης της νομιμότητας των δημοκρατικών θεσμών μας.

Ο καθένας θα συμφωνήσει ότι το Ολοκαύτωμα είναι μία μεγάλη, ανθρωπολογική και ηθική τομή στην ευρωπαϊκή ιστορία, αλλά δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την ερμηνεία του φαινομένου. Ορισμένοι ιστορικοί τοποθετούν τη γένεσή του στον ριζοσπαστικό αντισημιτισμό του Χίτλερ, άλλοι στο πλαίσιο του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, και μερικοί στο πολύπλοκο, πολυκεντρικό και χαρισματικό σύστημα εξουσίας του ναζιστικού καθεστώτος. Μετά το τέλος του πολέμου, υπήρξε έντονη η τάση να αποκηρυχθεί ο Ναζισμός ως μία εκτροπή ενάντια στο δυτικό πολιτισμό, μία διαμετρική αντίθεση προς τις αξίες του Διαφωτισμού και της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Αυτή η καθησυχαστική διάγνωση ήταν η βάση της κουλτούρας της Αντίστασης. Έτσι την είδαν κοινωνιολόγοι όπως ο Νόρμπερτ Ελίας, που θεώρησε την βία των ναζί ως σύμπτωμα μιας διαδικασίας κρίσης του πολιτισμού και φιλόσοφοι όπως ο Γιούργκεν Χάμπερμας, ο οποίος υποστήριξε ότι η Γερμανία εντάχθηκε στη Δύση μόνο μετά το Άουσβιτς¹.

Αυτή τη διάγνωση την επεξεργάστηκε και ο ιστορικός Φρανσουά Φυρέ, μετά την

---

1 Norbert Elias, *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the 19th and 20th Centuries*, Polity Press, Cambridge, 1996; Jürgen Habermas, "Eine Art Schadensabwicklung" (A way of diminishing the damage), *Die Zeit*, Hamburg, 11 July 1986.

πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου. Ο Φυρέ ερμήνευσε το ναζισμό και τον κομμουνισμό ως συμμετρικές μορφές αντίδρασης ενάντια στην αναπόφευκτη έλευση μιας φιλελεύθερης πολιτικής τάξης². Υπ' αυτή την έννοια, ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι διαμετρικά αντίθετος προς την ναζιστική βαρβαρότητα. Δεν υπάρχει σημείο επαφής, προσέγγισης ούτε και συνέχεια μεταξύ των δύο.

Είναι αλήθεια, φυσικά, ότι ο Ναζισμός έβαλε στόχο την καταστροφή της οικουμενικής έννοιας της ανθρωπότητας, που είχε προωθήσει ο Διαφωτισμός και είχε εκδηλωθεί με την Γαλλική Επανάσταση, και είναι επίσης αλήθεια ότι η έννοια αυτή διατηρήθηκε και διευρύνθηκε από τις σύγχρονες δημοκρατίες της Δύσης. (Πολλά θα μπορούσαν να ειπωθούν σχετικά με τον τρόπο που αυτές διατήρησαν και διέυρυναν την έννοια αυτή, αλλά δεν είναι αυτός ο σκοπός του άρθρου.)

Αυτή όμως είναι η μία όψη του προβλήματος. Υπάρχουν πολλά άλλα στοιχεία που συνδέουν την ιδεολογία του Ναζισμού και των μεθόδων του (κυριαρχία και εξόντωση) με την ιστορία της Δύσης. Παρά τις παθολογικές ιδιαιτερότητές τους, αποτελούν ωστόσο μέρος της ιστορικής ανάπτυξης της Δύσης.

Η πρώτη σύνδεση είναι ιδεολογική. Ο ναζισμός ανέτειλε στο κοινωνικοπολιτικό στερέωμα του γερμανικού εθνικισμού, ο οποίος διασταυρώθηκε με ιδεολογικά ρεύματα, που είχαν συνολικά ισχυρή παρουσία στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού: τη Φυλετική Ανθρωπολογία, που πρέσβευε την ιεράρχηση των ανθρωπίνων ομάδων με κυρίαρχους τους Αρίους, τον Κοινωνικό Δαρβινισμό, που περιείχε την ιδέα της φυσικής επιλογής του ικανότερου και την Ευγονική, με την αντιδραστική ουτοπία της, ενός τεχνητά δημιουργημένου ανθρώπινου είδους.

Ο σωτηριολογικός αντισημιτισμός του ναζισμού είδε την πάλη κατά των Εβραίων ως μία σταυροφορία ενάντια στο Κακό, που θα έδινε τη δυνατότητα στο γερμανικό έθνος να ελευθερωθεί από τον εσωτερικό εχθρό. Ωστόσο, δεν ήταν τίποτε άλλο από τη ριζοσπαστική έκφραση μιας ιδεολογίας και ευρέως διαδεδομένων μορφών κοινωνικής διάκρισης και διώξης, που δεν αποτελούσαν σε καμιά περίπτωση γερμανικό μονοπώλιο πριν από τον Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η Φυλετική Ανθρωπολογία αντιπροσωπευόταν σταθερά στην Ιταλία με τον Τσέζαρε Λομπρόζο, ο Κοινωνικός Δαρβινισμός στην Αγγλία με τον Άλφρεντ Ράσελ Γουάλας, η Ευγονική στις ΗΠΑ με τον Φράνσις Γκάλτον και ο αντισημιτισμός στη Γαλλία με τους Εντουάρ Ντρυμόν, Μορίς Μπαρές, Ζορζ Βασέρ ντε Λαπούζ και πολλούς άλλους.

Επιπλέον, ο παροξυμμένος εθνικισμός και ο βιολογικός ρατσισμός των ναζί ήταν στενά συνδεδεμένοι με την κουλτούρα και την πρακτική του ιμπεριαλισμού, που είχε χαρακτηρίσει την Ευρώπη συνολικά, από τις αρχές του 19ου αιώνα. Η Γερμανία δεν είχε παίξει ηγετικό ρόλο σ' αυτή την ανάπτυξη. Αντίθετα, υπήρξε όψιμος οπαδός, ενθουσιώδης μαθητής που ακολούθησε τις δύο μεγάλες αποικιοκρατικές δυνάμεις, τη Γαλλία και τη Βρετανία. Η φυσική ανωτερότητα της λευκής φυλής και τα επίχειρά της,

---

2 François Furet, *The Passing of an Illusion: the Idea of Communism in the 20th Century*, University of Chicago Press, Chicago, 1999.

η εκπολιτιστική αποστολή της Ευρώπης στην Αφρική και την Ασία, η θεώρηση του πλανήτη πέραν της Ευρώπης ως μιας τεράστιας έκτασης που θα μπορούσε να αποικιστεί, η αντιμετώπιση των αποικιοκρατικών πολέμων ως συγκρούσεων, όπου ο εχθρός ήταν ο ντόπιος πληθυσμός και όχι ο στρατός των χωρών που ήταν να κατακτηθούν, η θεωρία ότι η εξόντωση κατώτερων φυλών ήταν αναπόφευκτη συνέπεια της προόδου, όλα αυτά τα βασικά στοιχεία της ναζιστικής ιδεολογίας αποτελούσαν κοινούς τόπους στον ευρωπαϊκό πολιτισμό του 19ου αιώνα.

Ο στόχος των ναζί να κατακτήσουν το Lebensraum (ζωτικό χώρο) για τη γερμανική φυλή στα ευρύτερα σλαβικά εδάφη της ανατολικής Ευρώπης ήταν ουσιαστικά μια μετάθεση στον Παλαιό Κόσμο του μοντέλου της αποικιοκρατικής κυριαρχίας, που είχαν προωθήσει άλλες μεγάλες δυνάμεις στην Αφρική και την Ασία για πάνω από ένα αιώνα. Από τη στιγμή που οι ναζί θεωρούσαν τους Εβραίους εχθρική φυλή, θερμοκήπιο του κομμουνισμού και ιθύνοντες του σοβιετικού κράτους, μια σταυροφορία εναντίον τους ταίριαζε, κατά τρόπο φυσικό με έναν κατακτητικό πόλεμο εξόντωσης στην Ανατολή. Στο πλαίσιο του μεγάλου σχεδίου του Χίτλερ, η κατάκτηση του Lebensraum, η καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης και η εξόντωση των Εβραίων ήταν συμπληρωματικοί μεταξύ τους στόχοι, που συνέκλιναν σε ένα ενιαίο πόλεμο³.

Ο Ναζισμός ήταν επίσης προϊόν του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, του απόλυτου πολέμου, που αποτέλεσε πράγματι την εμπειρία-θεμέλιο του 20ού αιώνα. Σ' αυτόν βρίσκονται οι ρίζες της βιομηχανικής εξόντωσης, ο θάνατος εκατομμυρίων ανωνύμων και η αυταρχικός μετασχηματισμός των ευρωπαϊκών κοινωνιών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Όπως κατέδειξε πειστικά ο Τζορτζ Μόσε, ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος ήταν η αρχή μιας εξαχρείωσης της πολιτικής ζωής με αποκορύφωση τον Ναζισμό⁴. Στο πλαίσιο των εμφυλίων πολέμων και των εξεγέρσεων που συντάραζαν τη Ρωσία, τη Γερμανία, την Ουγγαρία και την Ιταλία μεταξύ 1918 και 1923, ο φασισμός πρόβαλε σαν ένα τυπικά αντιδραστικό, εθνικιστικό και αντιδημοκρατικό κίνημα. Υπ' αυτή την έννοια, ήταν πραγματικά απότοκος της αντεπανάστασης που επιχειρήθηκε στη διάρκεια του «μακρύ» 19ου αιώνα, ξεκινώντας από τη συμμαχία των Αντι-Ιακωβίνων του 1793 και φτάνοντας στις σφαγές που ακολούθησαν την ήττα της Κομμούνας του Παρισιού, το 1872.

Η αντεπανάσταση, όμως, του 20ού αιώνα δεν ήταν ούτε συντηρητική ούτε αμιγώς αντιδραστική. Μάλλον κατανοούσε τον εαυτό της ως επανάσταση ενάντια στην επανάσταση. Οι φασίστες δεν κοίταζαν προς το παρελθόν: επιδίωκαν την οικοδόμηση ενός καινούργιου κόσμου. Βρήκαν τρόπους να συνεργαστούν με τις πρώην ηγετικές ελίτ, μόνο τη στιγμή ανάληψης της εξουσίας. Οι ηγέτες τους δεν προέρχονταν από τις ελίτ εκείνες αλλά από τον κοινωνικό απόπατο ενός κόσμου που είχε περιπέσει σε σύγχυση. Ήταν εθνικιστές δημαγωγοί που είχαν αποστατήσει προς τα αριστερά, όπως ο Μουσολίνι, ή λούμπεν προλετάριοι, όπως ο Χίτλερ, οι οποίοι ανακάλυψαν το δημαγωγικό ταλέντο

---

3 Arno J Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken?: the Final Solution in History*, Pantheon, New York, 1988.

4 George L Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford University Press, Oxford, 1990.

τους μέσα στο κλίμα που είχε δημιουργήσει η γερμανική Ήττα. Απευθύνθηκαν στις μάζες, τις οποίες κινητοποίησαν με επίκεντρο οπισθοδρομικούς μύθους περί έθνους, φυλετικής και πολεμικής κοινότητας και εσχατολογικών υποσχέσεων, όπως ο μύθος περί του Χιλιετούς Ράιχ.

Η εμπειρία του πολέμου δίδαξε στους Ναζί την ανάγκη να συνδυάσουν ορισμένες αξίες που είχε κληροδοτήσει ο 19ος αιώνας, όπως τον αγώνα κατά τον 19ο αιώνα ενάντια στον Διαφωτισμό με τον σύγχρονο ρατσισμό (επιστημονικό και βιολογικό), τη λατρεία της τεχνολογίας και την καλλιέργεια της δύναμης και της εργατικότητας. Ωστόσο, όπως έχει με έμφαση τονιστεί από μια πλατιά κοινωνιολογική φιλολογία τα τελευταία χρόνια, το νεωτερικό πνεύμα του ναζισμού έγκειται πάνω απ' όλα στην πρακτική της εξόντωσης. Η γενοκτονία που επέβαλαν οι ναζί, είχε στηριχθεί στο κρατικό μονοπώλιο βίας, το οποίο ο Νόρμπερτ Ελίας, ακολουθώντας την ερμηνεία του Τόμας Χομπς, είχε ερμηνεύσει μονόπλευρα ως κινητήρια δύναμη για την κοινωνική ειρήνευση και κατά συνέπεια για τον εκπολιτισμό. Πράγματι, το μονοπώλιο της ισχύος στις απαρχές του σύγχρονου κράτους ήταν εκ των ων ουκ άνευ όρος για τις ολοκληρωτικές γενοκτονίες και τη βία του 20ού αιώνα – κατά το το χομπσιανό τους υπόδειγμα.

Μια ανάλυση της λειτουργίας των στρατοπέδων θανάτου των ναζί αποδεικνύει τη στενή σχέση τους με τη δυτική νεωτερικότητα. Το Άουσβιτς σχεδιάστηκε με βάση την αρχή περί παραγωγικού ορθολογισμού του Τέιλορ, με τον θάνατο ως τελικό προϊόν μιας «ορθολογιστικής» επεξεργασίας της πρώτης ύλης – τους εκτοπισμένους Εβραίους. Ήταν ένα εργοστάσιο μαζικής παραγωγής πτωμάτων, όπου η αλυσίδα παραγωγής ήταν: άφιξη των οχημάτων μεταφοράς, επιλογή, κατάσχεση κινητών περιουσιακών στοιχείων, απέκδυση, θάλαμος αερίων και κρεματόριο.

Αναπόφευκτα, τα στρατόπεδα εξόντωσης ενσωμάτωσαν την διοικητική ορθολογικότητα που περιγράφει ο Μαξ Βέμπερ στο έργο του Οικονομία και Κοινωνία: καταμερισμός εργασίας, ιεραρχική λήψη αποφάσεων, διαχωρισμός της διαμόρφωσης ιδεών από την πραγμάτωσή τους, γραφειοκρατική διοίκηση και απέκδυση κάθε ευθύνης.

Όπως ο Μορίς Παπτόν στη δίκη του στο Μπορντό, κανείς από τους κατηγορούμενους της Νυρεμβέργης δεν δέχτηκε ότι ήταν ένοχος: όλοι είχαν απλώς ακολουθήσει εντολές. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αρμοδιότητές τους πήραν εγκληματική χροιά μόνο στο τέλος μιας πολύπλοκης ακολουθίας δραστηριοτήτων που, οι περισσότεροι απ' αυτούς δεν γνώριζαν ή εύκολα είχαν αγνοήσει. Η Χάννα Άρεντ σημειώνει ότι ο ναζισμός γέννησε ένα νέο τύπο εκτελεστή, τον γραφειοκράτη στην καρέκλα του, που σκότωνε συμπληρώνοντας έντυπα⁵. Τελικά, η γενοκτονική γραμμή παραγωγής απαιτούσε από μέρους των πολλών εκτελεστών που ενέχονταν σ' αυτήν αυτοέλεγχο των ενστίκτων όπως αυτά τα καθόρισε ο Φρόντ και στη συνέχεια ο Ελίας τα ενέταξε στην ανάλυσή του για την διαδικασία εκπολιτισμού.

Η ιστορία του Ολοκαυτώματος έχει κι αυτή το μερίδιό της σε φανατισμό, μίσος

και αχαλίνωτη βία, ειδικά σε σχέση με τις σφαγές από τους SS κομάντος και τα τάγματα αστυνομικών της Βέρμαχτ. Όμως η εν ψυχρώ βιομηχανική εξόντωση των Εβραίων στους θαλάμους αερίων είχε συλληφθεί ως μια διαδικασία που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς μίσος. Στηρίζεται περισσότερο στην έννοια του καθήκοντος που έχει ο εκτελεστής, ο οποίος κάνει τη δουλειά του αποτελεσματικά και απρόσωπα, χωρίς να αφήνει τα συναισθήματά του να παρέμβουν και αποφεύγει σχολαστικά οποιαδήποτε ερώτηση σχετικά με τον τελικό σκοπό της δουλειάς του.

Η σχέση του ναζισμού λοιπόν με το δυτικό νεωτερικό κόσμο είναι ουσιαστική για την κατανόηση της προέλευσής του ναζισμού και της ιστορίας της ναζιστικής βίας. Η φιλελεύθερη Ευρώπη του 19ου αιώνα -το επίκεντρο του ρατσισμού, του ιμπεριαλισμού και του αποικιοκρατικού πολέμου- ήταν το πολιτιστικό και ιδεολογικό εργαστήρι μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε ο ναζισμός. Αυτή η ανάπτυξη δεν ήταν αναπόφευκτη, τη στιγμή που χρειάστηκαν διάφορα ενδιάμεσα στάδια, από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο μέχρι την κρίση της δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Υπάρχει όμως μια καθαρή γραμμή καταγωγής. Ταυτόχρονα το Ολοκαύτωμα, καθώς έχουν τονίσει οι Μαξ Χορκχάιμερ και Θίοντορ Αντόρνο, μαρτυρεί ταυτόχρονα μια αρνητική διαλεκτική, όπου μια τεχνική και υλική πρόοδος μετασχηματίστηκε σε ανθρωπίνη και κοινωνική οπισθοδρόμηση.

Το Άουσβιτς θα πρέπει να κατανοηθεί μέσα σ' ένα πλατύτερο ιστορικό πλαίσιο από αυτό του ναζισμού, του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου ή των ολοκληρωτικών καθεστώτων του 20ού αιώνα. Δεν ήταν τόσο ένα φαινόμενο χωρίς προηγούμενο, όσο μια μοναδική σύνθεση στοιχείων δρώντων στον πολιτισμό μας. Παρ' όλη την παθολογία των εκδηλώσεών του, ο ναζισμός είχε βαθιές ρίζες στην ιστορία, τον πολιτισμό και την τεχνολογία του νεωτερικού κόσμου, και στις σύγχρονες μορφές οργάνωσης, παραγωγής και κυριαρχίας.

* Ο **Enzo Traverso** είναι Ιταλός ιστορικός, ο οποίος εδώ και αρκετά χρόνια ζει και δραστηριοποιείται στη Γαλλία. Διδάσκει στο τμήμα πολιτικών επιστήμων του πανεπιστημίου Jules Verne στο Picardy της Γαλλίας. Έχει ασχοληθεί εκτενώς με το ζήτημα του Ολοκαυτώματος και του ολοκληρωτισμού. Έχει συγγράψει αρκετά βιβλία ανάμεσα στα οποία τα *The Origins of Nazi Violence*, New Press, Νέα Υόρκη 2003 και *Understanding the Nazi Genocide: Marxism after Auschwitz*, Pluto Press, Λονδίνο, 1999. Δυστυχώς στα ελληνικά παραμένει αμετάφραστος.

